

**KENTSEL MORFOLOJİK BAŞKALAŞIMIN ÜNİVERSİTE KENTLERİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ**

Tuğçe BAYER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Bina Bilgisi Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Ocak 2020

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Tuğçe BAYER'in KENTSEL MORFOLOJİK BAŞKALAŞIMIN ÜNİVERSİTE KENTLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ başlıklı tezi 14/01/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Mimarlık Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvan Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)	: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Hatice Günseli DEMİRKOL	
Üye	: Doç. Dr. Ayşe Duygu KAÇAR	

Prof. Dr. Murat TANIŞLI

Enstitü Müdürü

ÖZET
KENTSEL MORFOLOJİK BAŞKALAŞIMIN ÜNİVERSİTE KENTLERİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Tuğçe BAYER

Mimarlık Anabilim Dalı

Bina Bilgisi Bilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ocak 2020

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU

Kent insanoglunun toprağa ilk yerleşiminden sonraki evrelerde yaşadığı alan olmakla birlikte, kentin zaman içerisinde genişlemesi onun dokusunu ve morfolojisini değiştirmektedir. Birçok unsuru içinde barındıran kent dinamik bir yapıya sahiptir. Bu yüzden, bu durum günümüzde daha hızlı oluşmaktadır. Kent ile morfoloji ve tipoloji bütünleşik yapıdadır ve kentin değişen diğer unsurlara paralel olarak başkalaşım geçirmesi de kaçınılmaz olmaktadır. Günümüz kentini şekillendiren unsurlardan biri de kentte sürdürülen eğitim faaliyetleridir. Özellikle yeni kurulan üniversiteler ile kentlerin ekonomik, sosyal, kültürel, toplumsal yönleri ile birlikte mimari tipolojisi ve kentsel morfolojisi de değişmektedir. Artan nüfus ile bir yandan kent büyümüş, bir yandan yeni konut tipolojileri oluşmuştur. Bu tezde üniversite kentleri bağlamında Eskişehir, Bursa ve Kütahya’da yaşanan morfolojik ve tipo-morfolojik başkalaşım incelenmektedir. Alan çalışmasına tutarlı bir temel oluşturması açısından birinci bölümde hipotez, amaç, kapsam belirtilmiş; sonrasında çalışmada araç olarak kullanılacak kavramsal çerçeve oluşturulup morfolojik analiz ve kent açılımları yapılmış; çalışmanın konusu olan kentlerde başkalaşım başlığı altında kentlerin oluşumu, gelişimi, değişimleri ele alınmış ve literatürde yer alan üniversite kentlerinde başkalaşım konuları da ayrıca ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ise bu kapsamda seçilen üç kentin karşılaştırmalı analizi yapılmıştır. Sonuç bölümünde, üniversite kentlerinde morfolojik ve tipolojik başkalaşımın kaçınılmaz olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mekânsal başkalaşım, Üniversite kentleri, Morfoloji, Tipo-morfoloji.

ABSTRACT

INVESTIGATING THE URBAN MORPHOLOGICAL TRANSFORMATIONS OF CITIES HOSTING UNIVERSITIES

Tuğçe BAYER

Department of Architecture

Programme in Building Design

Anadolu University, Graduate School of Sciences, January 2020

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet İNCEOĞLU

After the first settlement of the mankind to urban grains then gradually some of them changed and evolved to new urban configurations which are called cities. This gradual change takes place by typological and morphological processes. The city embraces many ingredients and it has a dynamic structure. That's why, today this change takes place rather rapidly. The city and its morphology and typology are closely related to each other and a change in one of its ingredients also changes the city. Recently, the universities are the main causes of the rapid changes that take place in our cities. Universities change the social, cultural and the communal life and as a result of these the architectural typology and rural morphology of the cities also change. By the increase in the student population, city expands and some new dwelling morphologies evolve. In this thesis the morphological and typo-morphological changes of Eskişehir, Bursa and Kütahya are examined which are cities hosting universities. In order to make comprehensive and well defined field investigations; the hypothesis, the goal, and the boundaries of the study are laid down in the first part of the thesis. Then, the conceptual frame work is established and some back ground knowledge related to morphological analysis and cities are given as research tools. The morphological and typological changes of the cities are presented and also the changes of the cities hosting universities are presented by using the published documents. In the fourth part the thesis for the selected neighborhoods of the cities which are under investigation are analyzed and the changes are compared. In the final part of the thesis it is concluded that the cities hosting universities will be faced with morphological and typological changes.

Keywords: Spatial transformation, University hosting cities, Morphology, Typo-morphology

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu sürecin her aşamasında bana tüm bilgisi ile destek olarak yol gösteren değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mehmet İNCEOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Ayrıca fikir ve önerileri ile çalışmama destek olan değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Hatice Günseli DEMİRKOL ve Doç. Dr. Ayşe Duygu KAÇAR'a,

Tez yazım aşamasında desteğini esirgemeyen Prof. Dr. Mehmet Tevfik BAYER'e,

Alan çalışmalarında ihtiyacım olan verileri temin etmemi sağlayan Eskişehir Tepebaşı Belediyesi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa Nilüfer Belediyesi ve Kütahya Belediyesi'ne de bir teşekkürü borç bilirim.

Hayata gözümü açtığım andan itibaren desteğini ve varlığını hissettiren çok kıymetli aileme, bu zorlu sürecimde sabrı ve desteği ile yanımda olan hayat arkadaşım Deniz Mutlu BAYER'e ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Tuğçe BAYER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Tuğçe BAYER

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BAŞLIK SAYFASI	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar DİZİNİ	x
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Problemin Tanımı	2
1.2. Amaç ve Kapsam.....	3
1.3. Yöntem	4
2. MORFOLOJİ VE KENT	6
2.1. Morfoloji ve Kentsel Morfoloji	6
2.1.1. Kent morfolojisinin tarihsel gelişimi	8
2.1.2. Kentsel morfoloji kuramı	9
2.1.3. Kent morfolojisinin amacı ve öğeleri.....	11
2.1.4. Tip-morfoloji ilişkisi ve tipo-morfoloji	15
2.1.5. Morfolojik analiz	20
2.1.5.1. <i>Morfolojik analizde morfolojik yaklaşımlar</i>	23
2.1.5.2. <i>Morfolojik analizde tipo-morfolojik yaklaşımlar</i>	29
2.2. Kent Kavramı.....	40
2.2.1. Kentlerin tarihsel gelişimi.....	41
2.2.2. Kentsel doku	42
2.2.3. Kentsel bağlam ve kimlik.....	48

2.2.4. Üniversite kenti kimliği.....	49
3. ÜNİVERSİTE KENTLERİNDE MORFOLOJİK BAŞKALAŞIM	52
3.1. Kent ve Başkalaşım.....	52
3.1.1. Kentsel morfolojik başkalaşım.....	55
3.1.2. Mekânsal başkalaşım ve morfoloji	68
3.2. Kentsel Başkalaşımında Denetim Mekanizmaları	72
3.3. Üniversite Kentleri ve Başkalaşım.....	73
3.3.1. Üniversite kentlerinde kentsel morfolojik başkalaşım.....	77
3.3.2. Üniversite kentlerinde konut ve başkalaşım	79
4. ALAN ÇALIŞMASI VE BULGULAR	83
4.1. Çalışma Alanlarının Seçimi.....	83
4.2. Morfolojik Başkalaşımın İncelenmesi İçin Öneri Model	86
4.3. Eskişehir.....	89
4.3.1. Çalışma alanı tanımı ve sınırları.....	90
4.3.2. Eskişehir kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım	91
4.3.3. Eskişehir mimari ölçekte plansal/tipolojik başkalaşım	95
4.4. Bursa	98
4.4.1. Çalışma Alanı Tanımı ve Sınırları.....	99
4.4.2. Bursa kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım	100
4.4.3. Bursa mimari ölçekte plansal/tipolojik başkalaşım	103
4.5. Kütahya.....	107
4.5.1. Çalışma alanı tanımı ve sınırları.....	107
4.5.2. Kütahya kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım	109
4.5.3. Kütahya mimari ölçekte plansal/tipolojik başkalaşım.....	111
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	115
KAYNAKÇA.....	122
EKLER	
EK-1. Eskişehir Yeni Bağlar	
EK-2. Eskişehir Yeni Bağlar	

EK-3. Bursa Görükle

EK-4. Bursa Görükle

EK-5. Kütahya Meydan Mah.

EK-6. Kütahya Meydan Mah.

ÖZGEÇMİŞ

TABLULAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 1.1. Bu tezin araştırma yöntemi	4
Tablo 2.1. Kent biçimi üzerine morfolojik analiz bağlamında çalışmış araştırmacıların yaklaşımları.....	23
Tablo 2.2. Kent biçimi üzerine tipo-morfolojik analiz bağlamında çalışan araştırmacıların yaklaşımları.....	30
Tablo 2.3. Kent biçimi üzerine çalışmış araştırmacıların ele aldığı kavramlar üzerinden yaklaşım şeması	38
Tablo 2.4. Kentsel doku türlerine örnekler	46
Tablo 4.1. Bu tezin analiz süreci modeli, Morfolojik başkalaşım analiz modeli yaklaşımı	87
Tablo 4.2. Örnek kent parçasında mekânsal başkalaşım açıklama tablosu.....	89
Tablo 4.3. Çardak sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım.....	96
Tablo 4.4. Şimşek sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım	97
Tablo 4.5. Gül sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım	105
Tablo 4.6. Çağlayan sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım	106
Tablo 4.7. Gümüşdere Sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım	113
Tablo 4.8. Preveze-Erkmen Sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım	114
Tablo 5.1. Çalışma alanlarında referans alınan yapıların yapı alanı /parsel alanı oranı ve değişimleri.....	116
Tablo 5.2. Çalışma alanlarında referans alınan yapıların yapı alanı /ada alanı oranı ve değişimleri.....	116
Tablo 5.3. Üç alan çalışmasının analizinin sentezi	118

ŞEKİLLER DİZİNİ

Sayfa

Şekil 2.1. Bacon'un (1974) incelediği Miletos kent merkezinin farklı dönemlerde aldığı form , solda Miletos Yunan kenti M.Ö. 4. yy. , ortada Miletos Helen kenti M.Ö. 2. yy. , Miletos Roma kenti M.Ö. 2. yy).....	8
Şekil 2.2. Negatif dış mekân(sol) oluşturan binalar, Pozitif dış mekân(sağ) oluşturan binalar.....	10
Şekil 2.3. Kent morfolojisi yaklaşımları.....	11
Şekil 2.4. Kostof'un çalışmasında(1991) kabul ettiği; M.R.G. Conzen'in terminolojisinde kentsel biçimin öğeleri; sokak dokusu, sokak-parasel dokusu, yapısal doku(sokak-parasel-blok)	13
Şekil 2.5. Kentsel morfolojinin karşılaştırmalı bir vaka çalışmasını gösteren grafik.....	15
Şekil 2.6. Tip ve morfoloji ilişkisi.....	16
Şekil 2.7. Kentsel formun farklı tipolojileri,Different types of Urban Forms.....	17
Şekil 2.8. Krier 'in dengeli kamusal alan betimlemesi.....	18
Şekil 2.9. Krier'in tipolojisinden bazı örnekler	19
Şekil 2.10. Kentsel morfolojide ölçekler ve örüntüler arası ilişkiler.....	19
Şekil 2.11. Larkham'ın(1992) araştırmacılarından tez kapsamında incelenecek yaklaşımlar.....	21
Şekil 2.12. Sima ve Zhang(2009)'ın morfolojik analizde kentsel sistemin hiyerarşik düzeni (sol), tipo-morfolojik analizler (sağ).....	22
Şekil 2.13. Cullen'ın (1961) eserinden şehir manzaraları	25
Şekil 2.14. MRG Conzen'in Alnwick üzerinde yaptığı morfolojik çalışma, Alnwick'in saçak kemerleri.....	26
Şekil 2.15. Oliviera'nın Porto morfolojik analiz çalışmaları; a ve b caddeler, c parseller, d binalar. Her bir sokağın yapım yılını ana şehir planlarına göre gösterir	27
Şekil 2.16. Küçük kasabanın açık mekân strüktürü,eksenel haritası, konveks haritası.....	27
Şekil 2.17. Solda konveks mekân analizleri, sağda binalarda sentaks yöntemi	28
Şekil 2.18. Durand'ın geometrik tipolojileri	31
Şekil 2.19. Tipolojik analiz, Floransa, Saverio Muratori ve Gianfranco Caniggia	32

Şekil 2.20. Üç temel şekil dönüşümlerini açıklayan diyagram	32
Şekil 2.21. Kentsel mekânda duvarların tasarımında kuşatılmışlık etkisini arttırmak için kullanabilecek tercihler	33
Şekil 2.22. Bir açık mekânın yüksekliğinin genişliğine oranı (üstteki), İtalyan Kentlerine ait sokakların dönemsel olarak yüksekliğinin genişliğine oranları	34
Şekil 2.23. Leon Krier'in Kentsel Mekân Tipolojisi	35
Şekil 2.24. Kent morfolojisi üzerinde çalışmış coğrafyacı ve mimarlar	36
Şekil 2.25. Ungers' ın hayal gücü ile farklı kent dokularına ait kent metaforları	43
Şekil 2.26. Kent dokuları	44
Şekil 2.27. Kentsel doku türleri, radyal, gridal ve düzensiz	44
Şekil 2.28. Her şehrin sokak ağından bir mil kare, Tutarlı mekânsal ölçek farklı türdeki sokak ağlarını ve kentsel formları farklı yerlerde kolayca karşılaştırmamızı sağlar	45
Şekil 2.29. Barcelona kuşbakışı kentsel doku değişimi.....	46
Şekil 2.30. Solda eski Dubrovnik, sağda yeni Dubrovnik.....	47
Şekil 3.1. Mimari mekân, kentsel mekân ve doğal mekân ayrımı.....	55
Şekil 3.2. Mekânsal niteliklerin zaman sürecinde farklılaşma biçimleri: Değişim ve Dönüşüm	56
Şekil 3.3. Kentsel büyümede kentlerin iç yapısı modelleri	57
Şekil 3.4. Southworth ve Owens tarafından tanımlanan kentsel büyüme kalıpları ve süreçleri	58
Şekil 3.5. 1940'larda kentsel gelişimin parçalanması ve yayılması.(sol)Konsantrik, düzensiz şerit ve dağınık büyüme düzenleri.(sağ)	59
Şekil 3.6. Demiryolunun kente ulaşmasının ardından, tarihi Odunpazarı yerleşkesi dışında gelişen modern kent dokusu ve tren garı, Eskişehir	59
Şekil 3.7. Kentsel yapılı çevrede ortaya çıkan değişimler.....	60
Şekil 3.8. Solda Dublin'de kentsel büyüme, Sağda Liverpool üniversite bölgesinin morfolojik değişimi 1890-1980	61
Şekil 3.9. Le Corbusier. Paris, New York ve Buenos Aiers'teki geleneksel blok kalıplarına kıyasla Ville Radieuse'daki şekil-zemin diyagramı	61
Şekil 3.10. Teasdale's Fenkle Street, West Row	62

Şekil 3.11. Tarihsel süreçte değişen parselizasyon, Seattle.....	62
Şekil 3.12. Collingwood bölgesindeki dönüşüm, Melbourne	63
Şekil 3.13. Dönüşümün aşamaları	63
Şekil 3.14. İsviçre, Basel’de arazinin mülkiyet deseni değişimi ve kentsel mekânın tanımlanmasına	64
Şekil 3.15. Qubec yapılı çevrelerinde meydana gelen değişikliklerle ilgili morfogenetik eğilimleri belirlemek amacıyla, banliyö dokularının incelenmesi	64
Şekil 3.16. Krier’in yapı sokak ilişkisi çizimi	65
Şekil 3.17. Pruitt İgoe	66
Şekil 3.18. Gayrimenkul yatırım sermayesi ölçeği ile zaman içinde yapılı çevre arasındaki ilişki	67
Şekil 3.19. Bahreyn’de konut tipolojisinin evrimi	71
Şekil 3.20. Kentsel gelişim sürecinde denetim mekanizmaları	72
Şekil 3.21. Karaman ilinde Erol’un çalışmasına dayanan üniversite kurulması öncesi ve sonrası kent imar durumu.....	78
Şekil 3.22. Chicago’yu kullanıma ve etnik bölgelere göre bölen plan.....	80
Şekil 4.1. Çalışma alanı-üniversite konumları.....	84
Şekil 4.2. Eskişehir, Bursa, Kütahya illeri üniversiteler ile öğrenci sayıları.....	85
Şekil 4.3. Çalışma alanları ve çevreleri kentsel dokusu	86
Şekil 4.4. Eskişehir kent merkezi ve üniversite yerleşke konumları	90
Şekil 4.5. Eskişehir çalışma alanı, Bağlar Mahallesi çevresi	91
Şekil 4.6. Eski Erkanı Harbiye-i Umumiyye Dairesi 5. Şubesine bağlı Taksim Arazi Komisyonu tarafından 1896 (1312) yılında 1:10.000 ölçekli olarak üretilmiş Eskişehir haritası	92
Şekil 4.7. Eskişehir Makroformunun Gelişimi (sol) , Farklı dönemlerde makroform ve popülasyon gelişimi (sağ)	93
Şekil 4.8. Eskişehir kentin büyüme noktaları	93
Şekil 4.9. Yeni Bağlar Mah. Sol 2002, sağ 2018.....	94
Şekil 4.10. Bursa kent merkezi ve üniversite yerleşke konumları.....	99
Şekil 4.11. Bursa çalışma alanı, Görükle Mahallesi.....	100
Şekil 4.12. 1939 yılı Bursa kent dokusu hava fotoğrafı.	101

Sayfa

Şekil 4.13. Farklı yıllar arasında Bursa kentinin gelişimi	101
Şekil 4.14. Bursa kentin büyüme noktaları.....	102
Şekil 4.15. Görükle yerleşimi. Sol 2006, sağ 2018	103
Şekil 4.16. Kütahya kent merkezi ve üniversite yerleşke konumları	107
Şekil 4.17. Kütahya çalışma alanı Meydan mahallesi çevresi.....	108
Şekil 4.18. 1970-1990 yılları arası kentin gelişimin	109
Şekil 4.19. Kütahya kentin büyüme noktaları	109
Şekil 4.20. Meydan Mah. Sol 2004, sağ 2018.....	110
Şekil 5.1. Mekânsal morfolojide kat yüksekliği ve yeşil alan başkalaşımı ,Kütahya Merkez Sokak‘ tan bir kesit	120

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

QS	: Quacquarelli Symonds
DPÜ	: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
TDK	: Türk Dil Kurumu
ISUF	: International Seminar on Urban Form (Uluslararası Kent Biçimi Seminerleri)
UCL	: University College London
GIS	: Geographic Information Systems (Coğrafi Bilgi Sistemi)
M.Ö.	: Milattan Önce
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

1. GİRİŞ

Kentler birçok unsuru içinde barındırabilen dinamik yerleşimlerdir. Toplumların gelişmesiyle birlikte gelişen kent, dokusal oluşumlar geçirerek değişmektedir. Kent ile bütünleşik olma açısından kent morfolojisi de değişen diğer unsurlara paralel olarak başkalaşım geçirmektedir. Aslında morfoloji kendi içinde başkalaşımı da barındırmaktadır. Yani iki kavramı ayrı düşünmek yüzeysel bir bakış açısı olacaktır. Kentin geçirdiği morfolojik başkalaşım süreci kentin demografik, sosyal, kültürel, politik vb. birçok unsurun başkalaşım geçirmesine paralel olabileceği gibi, uzun süreçler içerisinde değişen yaşam biçimleri ile birlikte de değişebilmektedir. Bu başkalaşım süreçleri kente hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

Bilindiği üzere merkezi otorite ve imar kararları, küreselleşme, ulaşım, göç, kentleşme, sosyal, kültürel, ekonomik yapı kentlerde başkalaşıma neden olabilmektedir. Konut yapısı ve kent dokusu doğrudan ya da dolaylı olarak bu unsurlarla etkileşim halindedir. İnsanlık tarihi boyunca yaşam biçimi ve konutlar her dönem değişim ve gelişim geçirmişlerdir. Değişen yaşama bağlı olarak konutta mekân organizasyonu da değişmektedir. Konutlar geçmişten bu yana çok fazla değişiklik göstermekle beraber, aslında bugünün teknolojisi ve gelişimi ile birlikte dikey yerleşimler ön plana çıkmaktadır. Bu değişim konutun bütünü parçası olmasından dolayı kente yansımaktadır. Gözlemlenebilir bu morfolojik ve tipolojik başkalaşım kentin dokusunu büyük oranda etkilemektedir. Bu nedenle de özellikle ülkemizde üniversitelerin bulunduğu kentlerde apartmanlaşma olgusunun her geçen gün arttığını görmekteyiz.

Apartmanlaşmaya yönelik düşünüldüğünde, zemin katta yaşamaya ve çevre ile bağlantı kurmaya alışmış olan nüfus bir apartman dairesinde yaşama fikrini kabul etmekte zorluk çekebilir. Fakat genç nüfus zamanlarının çoğunu dışarıda geçirdiği ve evi ancak yatma-dinlenme mekânı olarak kullandığından bu durum onlar için bir sorun oluşturmayabilir. Bu doğrultuda, son yıllarda yapılan çalışmalar olmakla birlikte, morfolojik başkalaşımın üniversite kentleri bağlamında incelenmesinde yeterli çalışma bulunmamaktadır.

Özellikle son 20 yılda merkezi otorite tarafından üniversite sayılarının artırılması politikaları sonucu kentlerimizde bu tür kentsel merkezleri artırıcı unsurlar oluşmuştur. Bu unsurlarla kentlerimizin genişlediği ve silüetinde değişikliklerin olduğu görülmektedir. Aslında kentlerin silüetlerinin değişmesinin kültürel belleğimizde hatırlanan kentleri de değiştirdiği gözlemlenmektedir.

Bu bağlamda ülkemizden seçilen üç kent üzerinde karşılaştırmalı analize dayalı ampirik bir çalışma yapılması düşünülmüştür. Zira ülkemizde bu konu üzerinde fazla durulmadığı görülmüş ve kent planlamasından mimarisine, sosyolojisinden ekonomisine kadar incelenmesi gereken konular olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda bu tezde üniversite kenti bağlamında Eskişehir, Bursa ve Kütahya kentlerinde son yıllar içerisinde yaşanan morfolojik ve tipo-morfolojik başkalaşımın incelenecektir.

1.1. Problemin Tanımı

Ülkemizde en çok ‘yeniden imar’ ya da ‘kentsel başkalaşım’ süreçlerinde kent; morfolojik, tipolojik birtakım değişimler ile; demografik, sosyolojik ve ekonomik olarak da bir başkalaşım süreci geçirmektedir. Bu süreçte sadece fiziksel değil kentin sosyal dokusunda da önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Belli grupların kentin belli bölgelerinde yaşamayı tercih etmeleri sonucunda kentsel doku içerisinde demografik, sosyo-kültürel farklılaşmalar oluşmakta ve bu kentin mimari dokusunu da zaman içinde farklılaştırmaktadır.

Bilindiği gibi kentsel yapıyı çevrede yapılan müdahaleler sonucu meydana gelen değişimler farklı niteliklerde olabilmektedir. Bu değişimlerden en gözlenebilir olanı ise fiziksel dokuda yaşanan değişimlerdir. Ortaya çıkan bu değişimler kentin karakteri üzerinde olumlu ya da olumsuz sonuç doğurabilmektedir. Konut alanı dönüşüm sürecinden olumlu ya da olumsuz etkilenen kent ve kentli için bu süreçte; üniversiteler önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte üniversite eğitime bağlı değişen kent ve konut başlı başına bir problem olarak kabul edilebilir. Ülkemizde özellikle son yıllarda tüm şehirlerde ortaya çıkan bu yapı tiplerinden biri de üniversite eğitimi odaklı öğrenciye yönelik konutlardır.

Bilindiği gibi üniversite eğitime bağlı yaşamının olduğu kentlerde sosyal, kültürel, demografik yapı değişmektedir. Kent kullanıcı potansiyeli değiştikçe bölgenin morfolojik yapısı değişmekte ve kent mekânsal başkalaşıma uğramaktadır. Üniversite olgusu ile ortaya çıkan öğrenci evi farklı amaçlar ile de talep görmektedir. Ticari kaygı ile tüketim odaklı ivme kazanan bu yapı türleri zaman içinde apart daire olarak da anılmaya başlanmış ve giderek çoğalmıştır. Parselde yapı büyüklüğünü, parsel şeklini ve bununla birlikte kentin morfolojisini değiştirmeye başlamıştır. Son yıllarda artan bu uygulamaların kente yansımaları çalışma alanı olarak seçilen 3 kentte de farklı boyutlarda gözlemlenmektedir. Bu süreçte üniversiteye bağlı değişen konut ve kent tez çalışmasının ele aldığı problemdir. Bu konuda tez kapsamında ele alınan hipotezler ise şöyledir;

1. Morfolojik özellikler kentin kimliğini oluşturmakta ya da değiştirmektedir.
2. Kullanıcı potansiyeli değiştikçe bölgenin morfolojik ve tipo-morfolojik yapısı değişmektedir.
3. Mekânsal başkalaşımın eğitim yapılarının oluşmasına ve gelişmesine bağlı olarak hem yeni yapı tipolojileri oluşturmakta hem de kentin morfolojisini değiştirmektedir.

“Morfolojik değişimler kent kimliğini etkileyebilir mi?”, “Kentsel ve mekânsal morfoloji yüksek öğretim kurumlarından nasıl etkilenmektedir?”, “Bu süreç çok yönlü bir başkalaşım ise nasıl araştırılabilir?” gibi sorular araştırmanın problem çerçevesini oluşturmaktadır. Bu çerçevede başkalaşım süreci incelenmek üzere zaman ve mekân olarak sınırlandırılan çalışma alanlarında, yaşanan morfolojik başkalaşımı ortaya koymak adına bir yöntem önerilmiştir.

1.2. Amaç ve Kapsam

Çalışmanın kuramsal çerçevesinde, Türkiye’de üniversite kentleri bağlamında yaşam alanları olarak seçilen çevreler incelenmiştir. Bu etken, Türk şehirlerinin morfolojisini şekillendiren başlıca mekânsal unsur olarak görülebilir. Öğrenciler, gelişme hareketi yoluyla kent inşası için ekonomik ve sosyolojik araçlar olarak düşünülebilirler. Buna bağlı başkalaşımın neden ve sonucunu anlamak için üç farklı kent örneği değerlendirilmiştir. Amaç, öngörülen başkalaşımın morfolojik özelliklerini ve ne boyutta olduğunu ortaya koymak, kentsel morfoloji üzerinde olumlu-olumsuz etkilerinin olup olmadığını tespit etmektir. Tezde; kent, morfoloji, tipoloji, başkalaşım kavramlarının literatür araştırması ile ele alınmasının ardından, bu kavramlar kapsamında araştırma alanının geçmiş ve bugünü üzerinden ampirik bir çalışmaya taşınmıştır. Bu çalışma üniversite öğrencisi odaklı gelişen bölgelerin oluşumunu, tipo-morfolojik incelemesini ve başkalaşımını ele almayı amaçlamaktadır.

Çalışma alanı, Eskişehir, Bursa, Kütahya illerinde öğrenci ikameti yoğunluğu bulunan 3 bölgeyi kapsamaktadır. Bu alanlarda kentsel ve mimari olmak üzere iki farklı ölçekte belgeleme, analiz, sentez ve değerlendirme yapılmıştır.

Tez çalışmasında öncelikle birinci bölümde problemin tanımı, amaç, kapsam ve çalışmanın yöntemi açıklanmıştır. İkinci bölümde morfoloji, tipo-morfoloji, morfolojik analiz kavramları açıklanarak kavramsal çerçeve verilmiştir. Üçüncü bölümde ise başkalaşım kavramı irdelenerek üniversite kentlerine nasıl yansıdığından bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde söz konusu kent parçacıklarının başkalaşım sürecinin anlaşılabilmesi amacıyla bütünsel bir morfolojik analiz modeli geliştirilerek, çalışma alanlarına uygulanmıştır. Yaklaşık son 15 yıl içerisinde yerleşim dokusunda meydana gelen değişimler, hâlihazır haritalar, “Eskişehir Tepebaşı Belediyesi-Kent Haritası”, “Bursa Nilüfer Belediyesi-Kent Haritası”, “Kütahya Belediyesi-Kent Haritası” internet hizmeti, Google Earth hava görüntüleri ve kent fotoğrafları üzerinden irdelenmiştir. Kentsel ölçekte çalışma alanlarının morfolojik başkalaşimleri halihazır haritalar ve hava fotoğraflarından tespit edilmiştir. Mimari ölçekte çalışma alanlarının morfolojik ve tipomorfolojik başkalaşımını gözlemlemek için her çalışma alanından 2’şer adet olmak üzere 6 adet analiz paftası oluşturulmuştur. Beşinci bölümde tez çalışmasında iki farklı ölçekte yapılan analiz ve sentez çalışmaları sonucunda çalışma alanlarında üniversite kentleri bağlamında yaşanan başkalaşımın kentte ve konutta oluşturduğu durumlar belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda üniversite kentlerinde oluşan bu başkalaşımın kentin kimliğini değiştirdiği göz önünde bulundurularak küçük ve orta ölçekli üniversite kentlerine önerilerde bulunulmuştur.

1.3. Yöntem

Çalışmada yöntem olarak öncelikle literatür taraması uygulanmıştır (Bölüm 2 ve 3). Üniversite kentleri ve morfolojik başkalaşım arasındaki ilişkinin anlaşılabilmesi açısından, elde edilen verilerin karşılaştırmalı analiz ile bir arada değerlendirilmesine olanak sağlayan alan çalışması, nitel araştırma ve tarihsel araştırma yöntemleri ise Bölüm 4’te uygulanmıştır.

Tablo 1.1. *Bu tezin araştırma yöntemi*

YÖNTEM	TEKNİK	DEĞERLENDİRME
Literatür (Veri toplama-ayıklama)	Kaynak Taraması	Açıklama
Nitel araştırma	Alıntı yapma ve Derleme	Analiz
Tarihsel araştırma	Sınıfsal Belge Ayıklama	Analiz
Alan(Vaka) Çalışması	Morfolojik- Tipo-morfolojik Analiz	Açıklama

Bu doğrultuda, araştırma konusu dahilindeki veriler, akademik yayınlar başta olmak üzere, ilgili kitap ve makaleler vasıtasıyla elde edilerek analiz edilmiştir. Yapılacak

alan çalışması iki bölüme dayanmaktadır: biri üst ölçekten diğeri alt ölçekten incelemeleri içermektedir. Literatür taraması, ‘mekânsal başkalaşım’, ‘üniversite kentleri’, ‘morfoloji’, ‘tipo-morfoloji’, ‘kentsel morfoloji’ gibi anahtar terimler temel alınarak yapılmıştır. Literatür taramasında anahtar kelimeler farklı disiplinlerin bakış açılarıyla da incelenmektedir. Bu tezde, kavramsal çerçevenin açıklanmasına ışık tutan birincil ve ikincil kaynaklar, aynı zamanda kent ve üniversite arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlama ve açıklamada yardımcı olan belgelerdir. Bununla birlikte Eskişehir, Bursa ve Kütahya kenti ile ilgili kaynaklar da taranmıştır. Yazılı kaynakların yanı sıra belediyelerden elde edilen hali hazırları, imar planları ve hava fotoğrafları alan çalışmasında esas alınan belgelerdir. Özellikle başkalaşım süreçlerinin tespit edilmesinde bu belgeler temel kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Çalışma alanında yaşanan başkalaşımı ortaya koymak adına gözlem yolu ile referans yapı ve sokaklar belirlenmiştir. Bu yapılara dair belgelerin bir kısmı ilgili belediye arşivlerinden sağlanırken bir kısmı (özellikle ruhsatsız eski yapılar) yerinde yapılan çizimler ile oluşturulmuştur.

2. MORFOLOJİ VE KENT

Kent insanları çevreleyen, zamanın çoğunu içerisinde geçirdiğimiz, yaşam biçimimizi ve davranışlarımızı biçimlendiren yaşanılan yerdir. Ünlü siyaset adamı Sir W. Churchill, “*Biz binalarımızı biçimlendiririz, sonra da onlar bizi biçimlendirir*” derken mimarlığın kişileri, hattâ giderek toplumu biçimlendirmesine değinmiştir. W. Churchill’in söylemini kentsel mekâna uyarlayarak, “*Biz kentlerimizi biçimlendiririz, sonra da kentler bizi biçimlendirir*” demek hiç de yanlış olmaz. Belki de dar mimarlık tanımından kentsel boyuta uzanmak daha da anlamlı olabilir. Şöyle de diyebiliriz: “*İnsanlar kentlerini yaratırlar, kentler de gelecek kuşakları.*” (Hasol, 2008).

Kentin pek çok insanı çevreleyen ve denetleyen bir sistem olduğu düşünülebilir. Bu sistem içerisinde geçmişten günümüze çeşitli uygarlıklar yaşamış, kendi kültür ve anlayışını yerleştirmiş, tarihsel gelişimleri ile mimari miras oluşturmuştur. Kentler böylelikle şekillenerek gelişmiş, yapılar biçimlenerek bulunduğu yere yeni kimlikler kazandırmaya başlamıştır. Bu durum morfolojik oluşumlara yol açmış ve kentler sürekli olarak başkalaşım geçirmiştir. Kent başkalaştıkça insanoğlu da başkalaşmıştır. İyi veya kötü düzenlenmiş kentsel mekânlarda biçimsel özellikler farklılık gösterdikçe, insanların algısı da farklı olacak ve davranış biçimleri buldukları mekâna göre şekillenecektir. Bu nedenle biçimsel değişimler insan yaşamında önemlidir. Kenti incelerken kent ve morfolojiyi birbirinden ayrı düşünmemek gerekir.

2.1. Morfoloji ve Kentsel Morfoloji

Morfoloji terimi Yunancadır ve “şekil, biçim” ve “bir şey araştırması” anlamına gelen “morf” un bir ifadesidir (http-1). Morfun kökeni çok eskiye dayanmaktadır. Mitolojik olarak incelendiğinde morfoloji/morf kavramları “Morpheus” a dayanır. Yunan mitolojisinin rüya tanrısı, kanatlı ve metamorfik bir varlık olan Morpheus, insanların rüyalarına girebilme, onlara görünme, özelliğine sahiptir. Tanrıların habercisi olarak hükümdar ve kralların rüyalarına girmiş olduğuna inanılır, Morpheus, biçim değiştirerek insanların rüyalarına da girdiğine inanıldığı için biçimbilim/değişimbilim olarak morfolojiye ilham olmuştur(http-1). Morpheus'un öyküsü, Yunan şairi Ovid Metamorphoses'in çalışmalarında yer almaktadır. Etimolojik olarak, Yunan uyku tanrısının adı (*morphe*) "kalıp", "form" veya "formların kurucusu" olarak çevrilir (http-2).

Günümüzde ise; TDK’da morfoloji kelimesi yapı bilgisi ve yapı bilimi

anlamlarında kullanılmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019) ve genellikle bir organizmanın veya herhangi bir parçasının biçim ve yapısının incelenmesi olarak adlandırılır. Terim ilk olarak biyofizik alanında kullanılmıştır (Sınmaz & Özdemir, 2016).

Birçok farklı alanda karşılığı bulunan morfoloji kavramı, ilk olarak Alman yazar Goethe tarafından kullanılmıştır. Goethe morfoloji için, “formların özüyle ilgilenen bilim (science dealing with the very essences of forms)” tanımını kullanmıştır (Bullock, Stallybrass, Trombley, & Eadie, 1977).

Morfoloji, daha sonraları coğrafya, jeoloji, filoloji ve diğer alanlarda da kullanılmıştır. Genel anlamda biçim bilimi olmak üzere, farklı disiplinlerde farklı yöntemler ile ele alınabilir. Gelişen teknoloji farklı morfoloji yaklaşımları oluşturmaya devam etmektedir.

Geçmişte ve günümüzde tasarım, kompozisyon ve formun idaresi ile ilgilenmiş, düzenlemelerdeki iki boyutlu mekân veya malzeme elemanlarının bir araya getirilmesi olarak anlaşılmıştır (Steadman, 1983). Buradan yola çıkarak tasarımın temelinde morfolojinin olduğunu söyleyebiliriz. Biçimlerin bir araya gelerek kompozisyon oluşturması tasarımın bir sürecidir.

James E. Vance (1990) morfolojiyi, biçim, yapı, formun fiziksel ifadesi ve çeşitli fiziksel bileşenlerin biçiminin birbiriyle nasıl bir ilişki kurduğu olarak tanımlarken, Madanipour (1996) ise kentsel morfolojiyi, kentlerin ve kasabaların inşa edilmiş yapısının ve orijinlerinin biçim, plan, yapı ve fonksiyonlarına, bu yapının zaman süresince gelişme biçimine ilişkin sistematik çalışma olarak tanımlamıştır (Madanipour, 1996).

Bu çerçevede morfolojiyi tanımlarken zaman içinde değişen biçimlerin bir süreci demek mümkündür. Bu süreç içinde ilişki kurulan her kavram morfoloji ile birlikte anılabilir.

Fahmy'e (1998'den aktaran Kaya E., 2018) göre, mimaride morfoloji, mimari kompozisyonu oluşturan elemanlar arasındaki mekânsal ilişkilerin ve bu ilişkilerin nasıl oluştuğunu belirten işlemlerin ortaya konulduğu bir keşiftir. Mimari morfolojiyi açıklayan iki kavram ise uzmanların tanımlarından da görüleceği gibi biçim ve biçimlerin ilişkisidir.

Kentsel morfoloji, insan yerleşmelerinin formunu, oluşum ve dönüşüm süreçlerini, mekânsal yapılarını, karakterini, tarihsel gelişim süreçlerini, yerleşmeleri oluşturan bileşen parçalarını analiz ederek anlamayı sağlayan ve tipolojik tasnifler üretmeyi

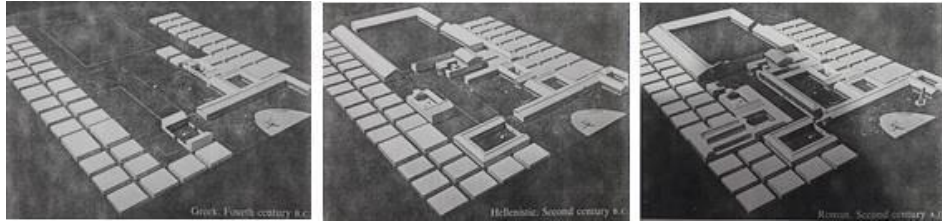
amaçlayan bir çalışma alanıdır (Kubat & Topçu, 2009).

Morfoloji hakkında yapılan çalışmalardan da görüldüğü gibi, tarihsel olarak morfoloji terimi çok eski olsa da, mimarlık tarihinde 50 yıllık bir geçmişe sahiptir diyebiliriz. Kent morfolojisi birçok disiplini içinde barındıran; mimarlık, coğrafya, felsefe, arkeoloji, antropoloji, tarih ve etnografya gibi mesleklerle kesişen bir sistemdir. Kentsel morfoloji yaklaşımlarının bazıları mimari, coğrafi ve fiziksel boyutları ele alırken, bazıları sosyal ve kültürel konulara odaklanır. Farklı disiplinlerden gelen tüm yaklaşımları bu tez kapsamında incelemek mümkün olmadığından bu tez kapsamında, kent morfolojisinin sadece mimari ve coğrafi boyutları ele alınmıştır (Şekil 2.11.).

2.1.1. Kent morfolojisinin tarihsel gelişimi

Kentlerin şekillenmesinde en eski zamanlardan itibaren uygarlıkların rolü büyüktür. Uygarlıklar değiştikçe ve geliştikçe kentlerin biçimi de değişmiştir.

İlk Çağ kentlerine baktığımızda, Yunan uygarlığının tepelerde konumlandığı kentler ve gölge ihtiyacına karşılık yaptığı düzenlemeler; Etrüskler'in su sisteminde ustalaşmış olmaları ve kentlerini topoğrafyanın ulaşılması zor, kayalık ve nehir kenarları gibi bölgelere kurulmuş olmaları; Roma kentlerinin ise bu iki uygarlığın da özelliklerini barındırmaları ve ızgara yapısı, öne çıkan özelliklerdir (Eskidemir, 2016).

Şekil 2.1. Bacon'un (1974) incelediği Miletos kent merkezinin farklı dönemlerde aldığı form , solda Miletos Yunan kenti M.Ö. 4. yy. , ortada Miletos Helen kenti M.Ö. 2. yy. , Miletos Roma kenti M.Ö. 2. yy (Bacon, 1974; Yaygın, 2016)

Orta Çağ' da ticaretin ön plana çıkması sonucu kentler daha çok organik şekilde gelişen bir forma bürünmüşler ve savunma amaçlı kent surları önem kazanmıştır. Orta Çağ kentlerinin en iyi örneklerinden olan Dubrovnik kent surları ve bozulmamış kentin ikiye bölünmüş yapısı günümüze kadar gelmiş olan güzel örneklerdendir. Morris'e (1972'den aktaran Eskidemir, 2016) göre bu çağda beş adet farklı kent tipi varlığını sürdürmüştür. Rönesans döneminin üç temel ögesi ise kentin temelini oluşturan doğrusal birincil bir sokak, ızgara yapıda sokak dokusu ve kent meydanı olmuştur (Eskidemir,

2016). Osmanlı kentlerinde organik bir doku ve mahremiyet algısından dolayı yapıları doğrudan sokakla ilişkilendirmeyen ‘‘cul de sac’’(çıkılmaz sokaklar) yani; dar yollara sahip ve ana sokak olgusundan uzak bir sokak sistemi oluşmuştur (Kubat & Asami , 2001). Kentler bugünkü formlarını, geçmişten günümüze kadar olan süreçte toplumların içerisinde olduğu din, kültür, ekonomik veya politik etkileşimler sonucunda elde etmiştir. Sanayi devriminin etkisiyle yeni fonksiyonlar yüklenen kent, karmaşık bir yapıya ve en önemlisi de kırsal alanı üzerine çeken bir kimliğe bürünmüştür (While, 2006).

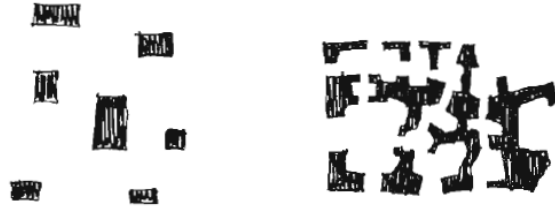
Sanayi devrimi ile köyden kentlere başlayan göç olgusu kentin nüfusunu güçlü bir ivmeyle arttırmış bu nedenle planlama ihtiyacı duyulan günümüz kent kavramı ortaya çıkmıştır. Bu durum kentsel morfoloji çalışmalarının da artmasıyla araştırma ağını genişletmiştir.

2.1.2. Kentsel morfoloji kuramı

Kentsel morfoloji basitçe; şehrin fiziksel formu ve yapısının incelenmesi olarak tanımlanabilir (Santa, 2003). Moudon(1997) kentsel morfolojiyi, ‘‘kentin insan yaşam alanı olarak incelenmesi’’ olarak tanımlamıştır. Kent morfologları; bir kentin biçimlendirici yıllarından itibaren dönüşümlerine dek evrimini analiz eder, çeşitli bileşenlerini tanımlar ve çözerler (Moudon, 1997).

Alexander mekânı ve kent mekânlarını biçimler yoluyla tanımladığı Pattern Language(1977) adlı eserinde kenti incelerken bina ve dış mekânı ele almış (Şekil 2.2); oluşum biçimlerine göre dış mekân şekilsiz olduğunda negatif, bir oda kadar biçimi keskin olduğunda ise pozitif mekân olarak tanımlamıştır (Alexander, ve diğerleri, 1977). Kısmen kapalı olan pozitif mekânda güvenlik hissinin fazla olduğunu örnekleyerek kentin biçimini ele almıştır. Zaman kavramına ve morfolojinin değişimine değinmeyen Alexander, yalnızca biçimler ve onların ilişkisi ile ilgilenmiştir.

Vance'e(1990'den aktaran Cömert, 2013) göre şehir morfolojisi veya kent formu zaman içerisinde kent gelişimi bağlamına karşılık olarak değişme eğilimindedir. Bu nedenle kentsel morfoloji çalışması yalnızca bir kentin fiziksel öğelerini değil, aynı zamanda tarih boyunca evrimlerini de incelemeyi içerir (Cömert , 2013).

Şekil 2.2. *Negatif dış mekân(sol) oluşturan binalar, Pozitif dış mekân(sağ) oluşturan binalar (Alexander, ve diğerleri, 1977)*

Kent morfoloğu olan G. Butina(1994'ten aktaran Santa, 2003), morfolojik bir yaklaşımın mevcut dokunun değerini ve kalitesini anlamamızı sağlayan analitik yöntemi sağlayabileceğine işaret etmektedir.

Butina'nın görüşü kalite kavramını içermesi açısından diğerlerinden ayrılır. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki; aslında kentin morfolojisi kentin kalitesi ile ilişkilidir ve kentsel dokuyu oluşturan öğelerin herhangi birinde meydana gelen değişim kentsel kalite üzerinde de değişime neden olacaktır.

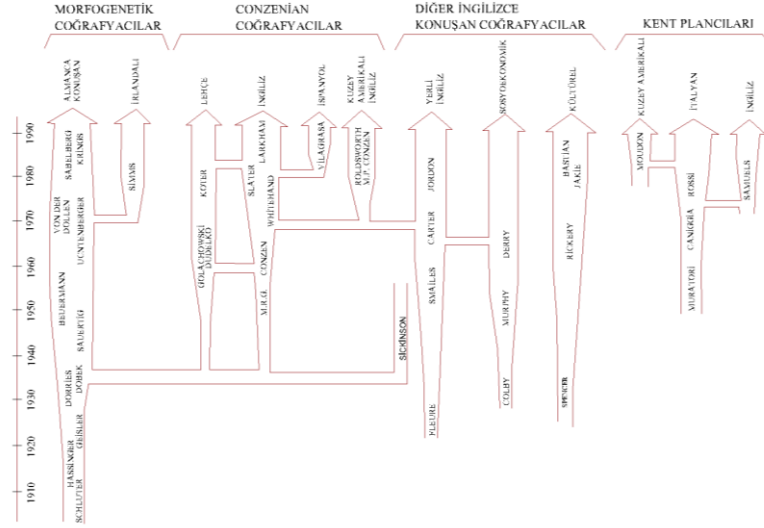
Yapılar, yollar, yeşil alanlar morfolojik analizin ana elementlerini oluşturmaktadır. Bu ana elementler sürekli olarak değişip dönüşebilen canlı nesnelere olarak düşünülmesinin yanı sıra, bu elementlerin birbirleri ile ilişkisini inceleyen çalışmalar da şehir morfolojisine örnek olarak gösterilebilir (Topçu , 2003).

Bu bilgiler ışığında kentsel morfolojinin araştırma alanının oldukça geniş olduğu söylenebilir. Bir kentsel bölgenin morfolojisini anlamak için en temel yaklaşım yol ve yapı biçimlenmelerini incelemektir. Bunu yaparken elbette kentin dinamik yapıda olması ve morfolojinin değişimi göz önünde bulundurulmalıdır. Değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte her alanda olduğu gibi bu alanda da araştırma yöntemlerinde birtakım yenilikler ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden uzmanların da belirttiği gibi kent morfolojisi ve araştırma ağı gelişmeye ve değişmeye her zaman açıktır.

Başka bir deyişle kentsel morfoloji kentsel yapının bugünkü ve geçmiş kalıplarını, formunu, arazi kullanımını incelemek için kullanılan analiz teknikleridir. Bireysel binalardan, arsalardan, sokak düzenlerinden ve bloklardan, farklı ölçeklerde kentsel çevrenin fiziksel biçiminin anlaşılmasını sağlar (Ministry for the Environment,2006).

Rossi'nin penceresinden kent morfolojisi, bir kentsel artifaktın biçimlenmesinin betimlenmesidir (Rossi, 2006). Bununla birlikte, kentsel morfolojik çalışmalar sadece mimari, coğrafi ve sosyolojik konuları dikkate almakla kalmaz, aynı zamanda M.

Foucault ve H. Lefebvre ve Cassirer tarafından geliştirilen, kentsel morfoloji hakkında paha biçilmez felsefi temelleri de içerir (Cömert , 2013).

Şekil 2.3. Kent morfolojisi yaklaşımları (Larkham (1992)'dan alınarak Türkçe 'ye çevrilmiştir.)

Kısaca kentsel morfolojinin ilgi alanı; parsellerde, yapı adalarında, yapılarda ve sokak örtüsünde gerçekleşen fiziksel biçimlenmelerdir. Kent morfolojisi ile uğraşan kişi şehrin gelişimini kuruluş yıllarından sonraki dönemlerde yaşadığı dönüşümlere kadar araştırır ve bu dönüşümleri tanımlar. Bu dönüşümlerin tanımlanmasında ise birçok uzman kent plancısı, morfolog, mimar, sosyolog tarafından farklı amaçlarla ele alınarak yeni kavramlar çerçevesinde yeni araştırma alanları oluşturulmuştur (Şekil 2.3).

2.1.3. Kent morfolojisinin amacı ve öğeleri

Kentsel morfoloji, eşsiz bir yer duygusu yaratan kentsel kalıpları ve özellikleri tanımlamayı sağlar. Başarılı ve başarısız kentsel formun değerlendirilmesinde yardımcı olur ve geçmiş değişimi şekillendiren süreçleri veya mevcut kentsel dokuda var olan özellikleri inceleyebilir. Kentsel sınırları tanımlayabilir, gelişim kontrollerini bilgilendirebilir, karakter ve miras alanları için tasarım kılavuz ilkelerinin temelini oluşturabilir (Ministry for the Environment,2006).

Kent ve insan yerleşmelerinin çalışılması ile zengin konu alanları sunan kent morfolojisi, yerleşmelerin farklı ve karmaşık yapısını kavramak, tanımlamak üzere birçok ifade şekli geliştirdiği gibi, çalışmalarında kullanılan araştırma yöntemlerinde de çeşitlilik sunmaktadır. Birçok farklı yaklaşımları, bakış açıları ve çok sayıda araştırma yöntemlerini bünyesinde bulundurmakta olan kent morfolojisi konusundaki tartışmalar,

son yıllarda iki farklı bakış açısıyla değerlendirilmeye başlamıştır. Bunlardan ilki Conzen, Muratori ve Lefebvre/Panerei/Castex'nin geleneksel yaklaşımları ile biçimlendirilen ISUF (International Seminar on Urban Form_Uluslararası Kent Biçimi Seminerleri) bünyesinde gelişirken, diğeri İngiltere'de UCL(University College London) bünyesinde geliştirilmekte olan “space syntax” olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki yaklaşım da uluslararasıda gelişmesini sürdürmektedir.

Kentsel morfolojinin kökenleri Orta Avrupa'nın morfogenetik araştırma geleneğine ve 1889 yılında Alman araştırmacı Schluter gibi kentsel coğrafyacıların çalışmalarına dayanmaktadır. Schluter ile aynı coğrafyada çalışan Hassinger'in fikirleri M.R.G 'nin yayınları aracılığıyla yayılmıştır. İngilizce konuşan coğrafyada ise ilk morfoloji çalışmaları olan Alman coğrafyacıların yaklaşımını geliştirerek kentsel morfolojinin temellerini atanlardan biri Conzen'dir (Şekil 2.4). Conzen'in katkısının önemli bir kısmı kentsel formların gelişiminin nasıl gerçekleştiğine dair kavramsallaştırılmasıdır. Saçak, kuşak ve hırsızlık döngüsü kavramlarına, kent planına, yapı formlarına ve arazi kullanımına ilişkin vizyonunu geliştirmiştir (Santa, 2003).

Kentsel morfoloji ile ilgili araştırmalar şehirlerin sosyal, ekonomik ve politik ortamlarının paralel dinamikleri ile bağlantılar kurarak, şehirlerin şeklini ve zaman içindeki değişimlerini araştırmaktadır (Venerandi, Zanella, Romice, Dibble, & Porta, 2017).

Fiziksel mekânın sosyal verilerle ilişkili olarak analiz edilmesine ve ölçülmesine olanak sağlayan Space Syntax (mekân dizimi) gibi sayısal modeller ve GIS'in morfolojik çalışmalarda kullanımı, son yıllarda bu alanda yapılan çalışmalara farklı bakış açıları kazandırmıştır.

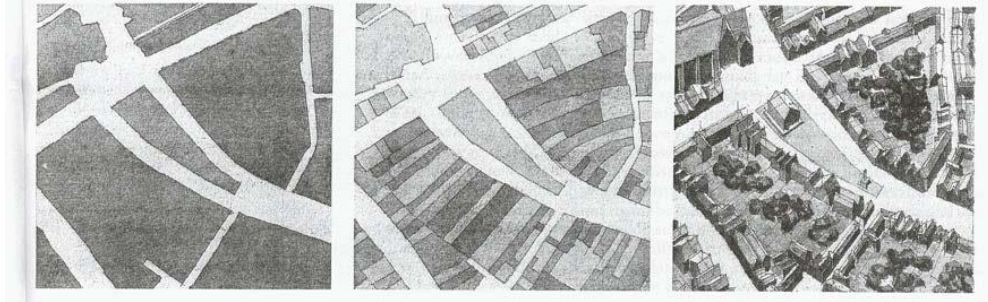
Kent morfolojisi ile uğraşan kişi şehrin gelişimini kuruluş yıllarından sonraki dönemlerde yaşadığı dönüşümlere kadar araştırır ve bu dönüşümleri tanımlar. Şehir zaman içerisinde ekonomik ve sosyal güçler tarafından biçimlendirilmiş, kültürel gelenekler tarafından yönlendirilmiş birçok bireysel ve küçük grup eylemlerinin toplamıdır. Dolayısıyla, kent morfolojisi ile ilgilenenler kentleri kalıba sokan, kent zemininde biçimini bulan fikirlerin ve niyetlerin sonuçlarını incelemelidir. Kent morfolojisi şehre sadece bir artifakt olarak değil değişime maruz kalan bir organizma

olarak yaklaşır. Odak noktası dinamik, sosyal ve ekonomik güçlerin bir sonucu olan fiziksel dünyadır (Moudon, 1997).

Mimarlık ve şehircilik alanlarında kullanılan morfolojik analizin amacı mekânlar arasındaki sirkülasyon akışının ve fiziksel çevre koşullarının tekrarına olanak vermesi olarak özetlenebilir (Dursun , 1995). Bu analizler yardımıyla yerleşme konut tiplerinin sınıflandırılmasına temel oluşturacak veriler elde edilebilmektedir (Kaya E. , 2018).

Kent morfolojisi kentin geçirmiş olduğu değişimleri incelerken, aynı zamanda kentte gerçekleştirilecek yeni tasarımların doğru planlaması adına yöntem oluşturur. Kısaca kent ve onu meydana getiren ögeler ile kurdukları ilişkiyi ortaya koyar.

Kentsel morfoloji geleneksel olarak siteler ve kentsel yerleşimler üzerinde çalışmıştır. Aynı zamanda yerleşim biçimlerini şekillendiren süreçlerin anlaşılmasıyla ilgilenmiştir(Santa, 2003). Binalar, bahçeler, caddeler, sokaklar, parklar ve anıtlar morfolojinin ana elemanları arasındadır. Bu ögeler zaman içerisinde dönüşüme uğrayan ve yaşanan birer organizma olarak kabul edilmektedir. Aralarında sıkı ve dinamik bir ilişki vardır. Örneğin inşa edilmiş yapılar açık alanları şekillendirdiği gibi, bu alanlar da binaları şekillendirmektedir. Şehrin dinamik yapısı ve ögeleri arasındaki ilişki; kent morfolojisi üzerine çalışmalar yapan araştırmacıları, çalışma alanlarını tanımlarken “kent morfogenesis”i terimini kullanmaya itmektedir (Moudon, 1997).

Şekil 2.4. Kostof'un çalışmasında(1991) kabul ettiği; M.R.G. Conzen'in terminolojisinde kentsel biçimin ögeleri; sokak dokusu, sokak-parcel dokusu, yapısal doku(sokak-parcel-blok), (Ağırbaş, 2012)

Kentler fiziksel biçimlerinden yola çıkılarak okunabilir ve analiz edilebilirler. Buna göre, kent üzerine yapılan morfolojik analiz üç prensibe dayanmaktadır:

1. Kent formu üç temel fiziksel öge tarafından tanımlanır: binalar ile açık alanları, parseller ve caddeler.

2. Kent formu farklı ayrışma düzeyleriyle anlaşılabilirler. Genel olarak bu ayrışma düzeylerinin dört tanesi tanınır: bina/parsel, cadde/blok, şehir ve bölge.

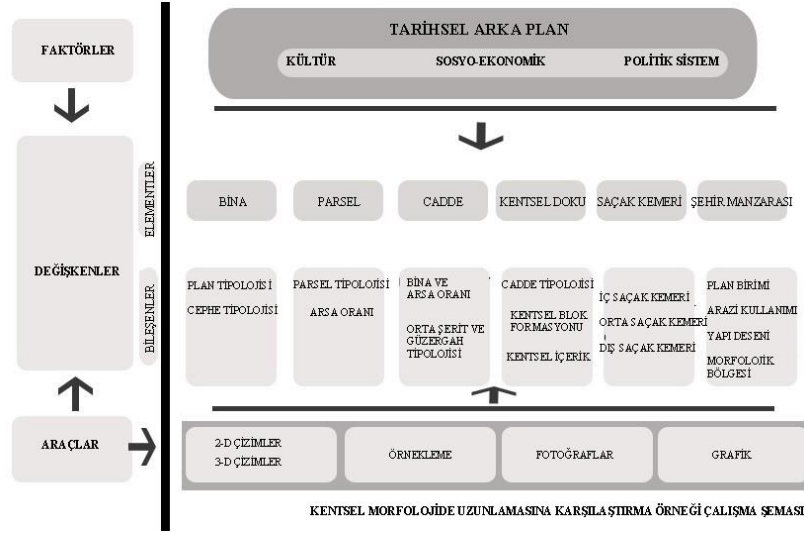
3. Kent formu sadece onu meydana getiren öğelerinin zaman içerisinde uğradıkları tarihsel değişimin ortaya konulmasıyla anlaşılabilir.

Dolayısıyla *form*, *ayrışma* ve *zaman* kent morfolojisi araştırmalarının üç temel bileşenini oluşturur (Moudon, 1997).

Ayrışma söz konusu olduğunda ölçekten bahsedilebilir. Bina/parsel ve cadde/blok araştırmalarında mimari ölçeğin anlaşılabilmesi mümkün iken, şehir ve bölge araştırmalarında kent ölçeğinin morfolojisi hakkında bilgi sahibi olunmaktadır. Kent formunu anlamada zaman kavramından bağımsız düşünmek de mümkün olmayacaktır. Bu çerçevede kentin formunu anlamak için kent morfolojisinin öğelerini bilmek gerekir.

Cömert(2013) çalışmasında, faktörler ve değişkenleri Şekil 2.5'deki gibi açıklamıştır. Bağlıca öğeleri bina, arsa, sokak, kentsel doku, saçak kemer ve şehir manzarasıdır. Bileşenler; plan ve cephe tipolojisi, arsa tipolojisi ve oranı, bina oranı, ilgili şerit ve rota tipolojisi, kentsel blok oluşumu, kentsel bağlam, plan birimi, bina düzeni ve morfolojik bölgedir. Şekil 2.5'de gösterildiği gibi, faktörler üç başlık altında incelenmiştir: kültür, sosyoekonomik ve politik sistem. Öğeler ve bileşenler altı başlık altında incelenmiştir: binalar, arsalar, caddeler, kentsel doku, saçak kemer ve şehir manzarası (Cömert , 2013).

Moudon ve Cömert tarafından benzer öğelerle tanımlanan bir kent morfolojisi bulunmaktadır. Cömert ayrıca kent morfolojisinin bileşen kavramlarını da açıklamıştır.

Şekil 2.5. Kentsel morfolojinin karşılaştırmalı bir vaka çalışmasını gösteren grafik (Cömert (2013)'ten Türkçe'ye çevrilmiştir).

Diğer yandan Rapoport(2004), kent mekânlarının ve kentsel bileşenlerin oluşumuna kültürel açıdan yaklaşır, farklı kültürlerdeki mekânsal oluşumları kültürel yaşamla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmıştır(Köseoğlu, 2011). Kevin Lynch ise, insanların zihinlerinde çevrenin imgesini oluştururken ‘yollar, sınırlar, bölgeler, düğüm noktaları ve işaret öğeleri’’ olmak üzere beş ana bileşeni belirlemiştir (Lynch, 2011). Bir sosyolog olan Hillier ise, kentlerin oluşumunun mantığını dizimsel (syntactical) olarak ele almıştır(Hillier & Hanson, 1984). Krier R.(1979), kent mekânının bileşenlerini belirlerken estetik kriterleri bir tarafa bırakarak, sadece temel formlar anlamında, sokak ve meydanı ele almıştır (Köseoğlu, 2011).

Tüm araştırmacılar farklı bakış açıları ile ele alsa da özetle her türlü sokak örüntüsü, parsel, yapı ve yapı grupları kent morfolojisinin parçalarıdır. Yol ve parsel morfolojik analizde iki boyutlu izlenebilirken, yapılar kent morfolojisinin üçüncü boyutta incelenmesini sağlamaktadır ve birlikte ele alınarak incelenmelidir.

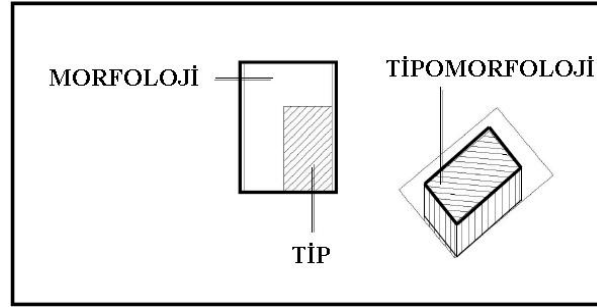
2.1.4. Tip-morfoloji ilişkisi ve tipo-morfoloji

Tip; etimolojik olarak eski Yunanca’da vurmak, dövme anlamına gelen typos kelimesinden gelmektedir (Oxford Sözlüğü, 1996: 786). Günümüzde ise aynı cinsten bütün varlıkların veya nesnelerin temel özelliklerini büyük ölçüde kendinde toplayan örnek anlamını taşımaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019).

Mimaride ise tip kavramı aynı biçimsel özellikleri taşıyan elemanlara denilmektedir. Tipin çeşitliliği ile mimari de çeşitlilik göstermektedir. Tiplerin çoğalması ile tipoloji kavramı ortaya çıkmaktadır ve birbirinden farklı özellikler gösteren tipler mimari tasarımda tipolojiler oluşturmaktadır.

Rossi “Şehrin Mimarisi” (2006) adlı eserinde tip kavramını; kalıcı ve karmaşık bir şey, biçimi önceleyen ve onu oluşturan mantıksal ilke olarak tanımlamış, aynı zamanda “tip” kavramının ihtiyaçlara göre geliştiğini böylece mimarinin temeli haline geldiğini vurgulamıştır. Kentin sorunları ile her yüzleşildiğinde doğal olarak tipler de ortaya çıkar (Rossi, 2006). Rossi kent üzerine çalışmalarında tipler üzerine çalışarak biçimlerin tipolojilerini geliştirmeye odaklanmıştır.

Tipoloji öğretisinin öncülerinden biri de, mimari elemanların bileşenlerini öğreten ve bu bileşenleri sisteme uyarlayan ünlü mimar Durand'dır (Cömert , 2013). Muratori (1997) ise tipolojik süreçleri 19. yüzyılda incelemeye başlamıştır. Özellikle Saveiro Muratori'nin “storia operante” kavramıyla ortaya attığı, uygulamaya yönelik tarihsel araştırma yaklaşımı mimari tipolojilerle kent dokusunun oluşumu arasındaki karşılıklı ilişkilerin çözümlenmesini ve yeni yapı tasarımına yönelik tipo-morfolojik ilkelerin belirlenmesini amaçlamıştır.

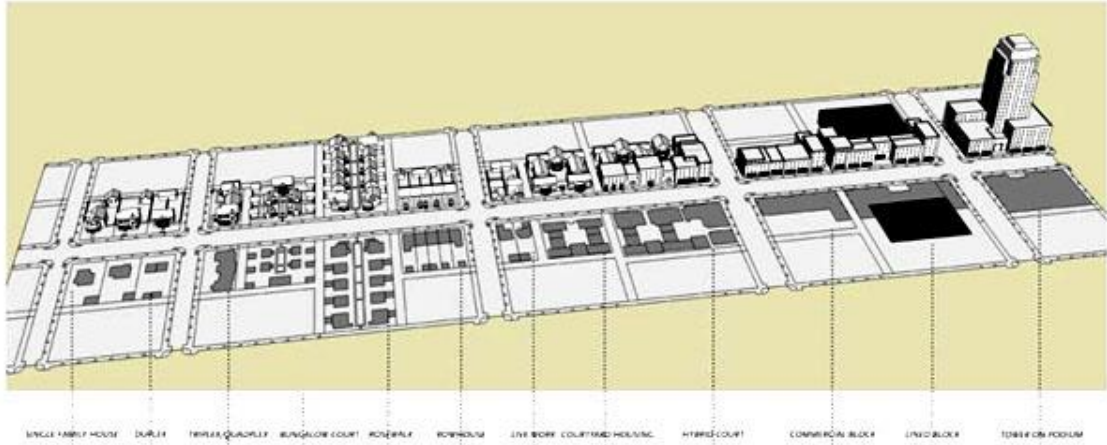

Şekil 2.6. Tip ve morfoloji ilişkisi (Şendur, 2010)

Ulusal çalışmalar incelendiğinde Arû (1998), “Türk Kenti” olarak adlandırdığı büyük çoğunluğu Anadolu coğrafyasında yer alan kentleri nüfus büyüklükleri ve makroformlarına göre sınıflandırmakta, mahalle yapısı ve kent dokuları üzerinde niteliksel ve niceliksel (nüfus ve yapı yoğunluğu vb.) karşılaştırmalar yaparak kentsel tipolojiler oluşturmaktadır (Arû, 1998).

Tipo-morfolojik çalışmalar bina türlerini, kentsel şekli ve kentin dokusunu şekillendirme sürecini tanımlama ve açıklamada kullanılmaktadır (Şekil 2.6). Bu konuda

çalışan coğrafyacılar kentsel morfoloji hakkında sadece kentin şeklini belgeleme üzerinde dururken, mimarlar da dahil olmak üzere diğerleri binalar ve bunlarla ilişkili açık mekânların kentin şeklinin önemli öğeleri olduğuna ikna olmuş ve kentin fiziksel özelliklerini açıklamak için türlerine göre sınıflandırmaya odaklanmışlardır (Şekil 2.7).

Şekil 2.7. Kentsel formun farklı tipolojileri, Different types of Urban Forms (Saikia, 2015)

Muratori'ye göre tipo-morfoloji, tarihi tipolojik araştırmalar ve tasarım gelişimi aşamalarında tamamlayıcı ve dönüşümlü zamanlar arasında diyalektik bir ilişkidir (Yaygın, 2016; Petruccioli, 1998).

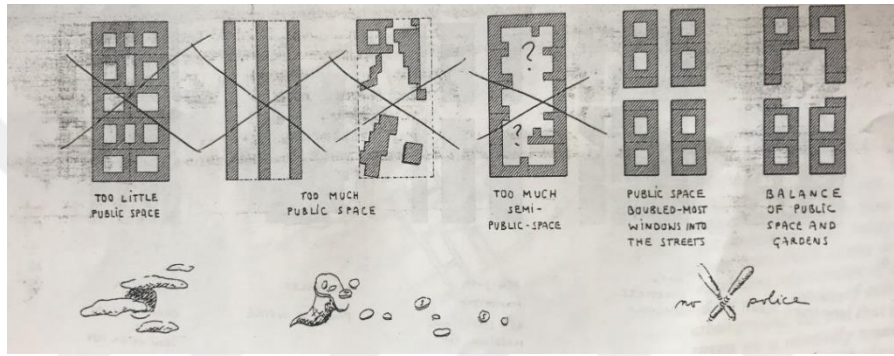
Muratori'den sonra Caniggia tiplerin evrimi ve bileşenleri bağlamında kentsel form değişkenlerini geliştirmiştir. Bu değişkenleri tipolojik süreç olarak tanımlamıştır. Onun temel ilgisi tiplerin ve kentsel dokuların tarihi oluşumu ve dönüşümleri üzerine olmuştur (Yaygın, 2016). ‘Architectural Composition and Building Typology: Interpreting Basic Building’ (Caniggia ve Maffei, 2001) adlı çalışma ise Caniggia'nın yaklaşımını anlamak açısından önemlidir.

Rossi (1982'den aktaran Yaygın, 2016) tipolojiyi kentsel olguların incelenmesine olanak veren bir araç olarak görmektedir (Yaygın, 2016). Ona göre tipoloji, daha fazla indirgenemez öğelerin tiplerinin incelenmesidir. Örneğin; tekmerkezli şehirler, merkezileşmiş ya da merkezileşmemiş binalar sorunu özellikle tipolojik bir sorundur; bütün mimari biçimler tiplere indirgenebilir olsa bile hiçbir tip yalnızca tek bir biçimle özdeşleştirilemez. İndirgeme süreci zorunlu, mantıksal bir işlemdir; bu varsayım olmadan biçim sorunlarını konuşmak imkansızdır. Bu anlamda bütün mimarlık kuramları aynı

zamanda tipoloji kuramlarıdır, gerçek tasarımda bu iki anı ayırt etmek zordur (Rossi, 2006).

Yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere tipoloji kavramında biçimsel bir ögenin ayrıştırılması ve ortaya çıkan son ögenin sınıflandırılması söz konusudur. Bu noktada araştırmacılar genelde ortaya çıkan ‘tip’in oluşumu ve gelişimi üzerinde durarak tipoloji çalışmaları ortaya koymuştur. Hatta birçoğu tipolojilerin biçimsel, algısal, estetik etkilerine de değinmiştir.

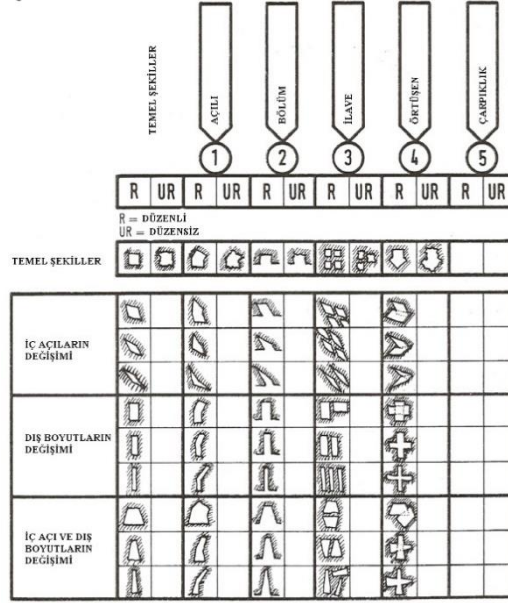
Leon Krier (2009), tipin rasyonel ve mantıksal olan temel formunu elde edene kadar değişebileceğini ileri sürmektedir (Şekil 2.8).

Şekil 2.8. Krier 'in dengeli kamusal alan betimlemesi (Krier, 1980)

Rossi&Krier (1970) tipolojik süreçlerinin kentsel dokuyu nasıl etkilediği üzerinde çalışmıştır. Rossi mimariyi incelerken belirli tarihi dönemler, o zamanın ekonomik yaptırımları, ürünün ölçeği veya ilk kullanım fonksiyonu gibi zamanla değişime uğrayan kriterlere yoğunlaşmamak gerektiğini savunur. Ona göre yapılması gereken, tipolojik-morfolojik bir yaklaşımla kentsel formları karşılaştırmalı olarak çalışarak, kentlerin genel ve kalıcı karakterlerini ortaya çıkarmaktır (Güney, 2007). Bina tipolojisi ve kent morfolojisi olguları arasında açıklayıcı bir ilişki olduğunu, bunun da ötesinde bu ilişkinin incelenmesinin kentsel artifaktların yapısını anlamak açısından son derece yararlı olduğunu göstermeye çalışan Rossi, yapı o ilişkinin bir parçası olmasa bile büyük ölçüde onun bilgisi sayesinde açıklanabileceğini belirtmiştir (Rossi, 2006).

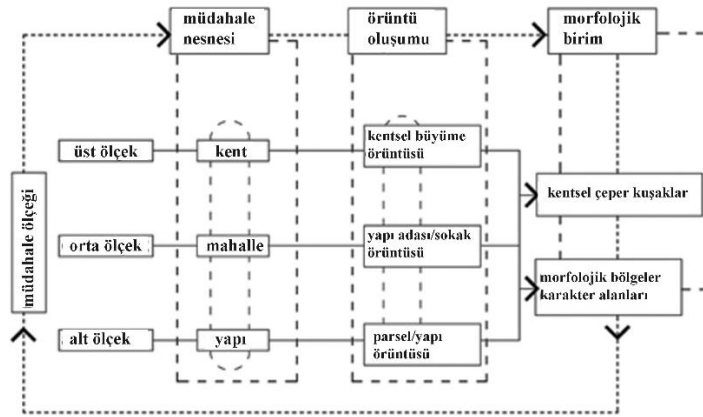
Genellikle, tipolojik çalışmalar, kent formunu tanımlamak ve açıklamak için bina tipleri ve açık alanların sınıflandırılmasına odaklanır ve daha sonra gelecekteki adaptasyon ve değişim için olası yönelimleri önerir (Şekil 2.9).

Şekil 2.9. Krier'in tipolojisinden bazı örnekler (Krier, 1979; İnceoğlu 2007)

Kentsel morfolojide örüntüsel ilişkileri incelerken Ünlü ve Baş (2015) Ölçekleri üçe ayırmaktadır (Şekil 2.10). Rossi ise kent içindeki konut yerleşme ölçeğinde sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma şu şekildedir;

1. Açık alanlarla çevrili ev bloğu,
2. Birbirine bitişik, caddeye bakan ve cadde boyunca devamlı bir duvar oluşturan konut blokları,
3. Arsanın tamamına yakın kısmına inşa edilmiş derin konut blokları,
4. Kapalı avluları ve küçük iç yapıları olan evler (Rossi, 2006).

Şekil 2.10. Kentsel morfolojide ölçekler ve örüntüler arası ilişkiler (Ünlü ve Baş, 2015)

Görüldüğü gibi araştırmacılar arasında tipolojik araştırmalarda Rossi ve Krier kardeşlerin önemli rolü bulunmaktadır. Mekânın görünümü üzerinde durarak tipolojiler geliştirmiş, bunlar arasında kent biçimi anlamında iyi ve kötü olanı yorumlamışlardır. Bu da kent morfolojisi çalışmalarında en iyi örnekleri oluşturur.

G. Argan (1963'ten aktaran Yaygın, 2016) biçimsel tipoloji ve morfolojik hafıza fikirlerine teorik destek sağlamıştır. Argan'a (1963) göre "tip" in oluşumu, aralarında belirli bir fonksiyonel ve biçimsel benzerlik bulunan bir yapı serisine bağlı olarak ortaya çıkabilir. Argan, tipin tasarım süreçlerinde kullanılmaya ve bu süreçlerde farklılık gösteren eserler üretmeye uygun olduğunu ifade eder. Aynı zamanda Argan'ın teorisi teknolojik ve sosyo-kültürel dinamiklere bağlı olarak yeni tiplerin oluşumuna izin vermektedir (Yaygın, 2016).

Tipo-morfoloji; kent biçiminin tipik mekân ve yapıların analizinden yola çıkarak incelenmesidir (Moudon, 1994; Gürer, 2016).

Aynı sınıflandırmada yer alan mimarinin tipolojik olarak çözümlenmesinde;

- Tiplerin birbirleri ile karşılaştırmalı olarak ortaya konulması
 - Tiplerin aralarındaki ilişkilerin incelenmesi
- aşamalarından oluşmaktadır denebilir.

Bu araştırmalar dışında bazı araştırmacılar tipo-morfolojik analizlerinde plan, cephe, arsa, sokak tipolojileri üzerinde ayrı ayrı yaklaşımlar geliştirmiş ya da yalnızca biri üzerine yoğunlaşmıştır. Kent ve yapı ölçeğinde farklı tipolojiler geliştirilmiş ve günümüzde araştırma ağı da oldukça geniş bir hal almıştır.

2.1.5. Morfolojik analiz

Kentlerin fiziksel formunun, hayatımızın sosyal, ekonomik ve çevresel yönleri üzerindeki etkisi oldukça önemlidir. Kentlerin farklı ve karmaşık fiziksel formlarını tanımlamak, açıklamak ve analiz etmek için farklı morfolojik yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu durum, araştırmacı ve uygulayıcıların bazen belirli bir sorunla ilgili temel güçlükler ve zayıf yönler hakkında fazla bilgi sahibi olmadan, farklı yaklaşımlar arasında seçim yapma ihtiyacı ile karşı karşıya kaldıkları bir duruma yol açmaktadır. Bazı yazarlar da farklı yaklaşımların tek bir çalışmada birlikte kullanılmasını araştırmışlardır.

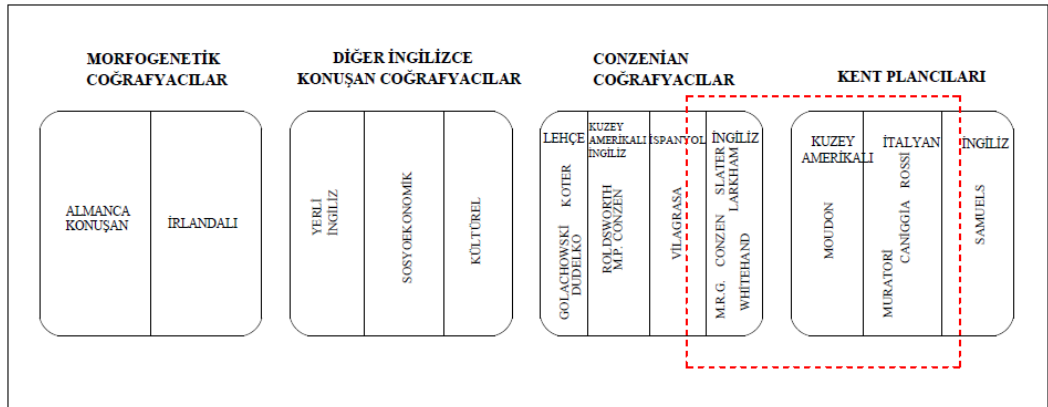
Osmond (2007), tamamlayıcı morfolojik teknikleri bir araya getirerek ve bunları Avustralya'nın Sidney şehrinde uygulayarak bütünleşik bir kentsel form çerçevesi sunmaktadır. Pinho ve Oliveira (2009) Conzenian ve mekân dizimi yaklaşımlarını birleştirerek Portekiz'in Porto kent formunun evrimini çalışmışlardır. Benzer şekilde

Griffiths ve diğerlerinin(2010) bu iki yaklaşımı, Greater London, İngiltere'de banliyölerin kalıcılığını analiz etmek için kullanmışlardır. Kropf (2009) ise mekânsal analitik, konfigürasyon, tipolojik süreç ve tarihsel-coğrafi yaklaşımları temsil eden yayınların eleştirel bir analizini yapmıştır. Nihai hedefi, insan yerleşimlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için farklı yaklaşımların birbirlerini desteklediği kompozit bir çerçeve oluşturmaktır. Morfolojik analiz üzerine geçmişten günümüze birçok coğrafyacı, mimar, morfolog bilimsel araştırmalar yaparak morfolojiye farklı bakış açıları ile yaklaşmış ve çeşitli analiz yöntemleri geliştirmişlerdir. Kentsel morfoloji ve kent formunun başlangıç noktası ise kenti analiz etmek olup bu süreç detaylı bir alan çalışması ile mümkün olabilmektedir (Kropf, 2009).

Uzmanların farklı yaklaşımları sonucu tek bir morfolojik analiz tanımı yapılamamaktadır. Kimi araştırmacı kentsel ölçekte, kimi araştırmacı yapısal ölçekte ele alırken farklı analiz tanımları geliştirmektedir.

Larkham' ın (1992) kent morfolojisi çalışmalarını Şekil 2.3'deki ele alış biçimine bakıldığında aynı tarihlerde farklı coğrafyalarda farklı morfoloji yaklaşımları olduğunu söylemek mümkündür. Bilginin aktarılması konusunda dil önemli bir araçtır. Bilginin yayılması ise zaman ile oluşmaktadır. İlk bakışta bu sınıflandırma anlaşılmamış olsa bile, bu durum göz önüne alındığında daha anlamlı kılınmaktadır.

Bu çerçevede incelenecek yaklaşımlar Şekil 2.11'de belirtilmiştir.

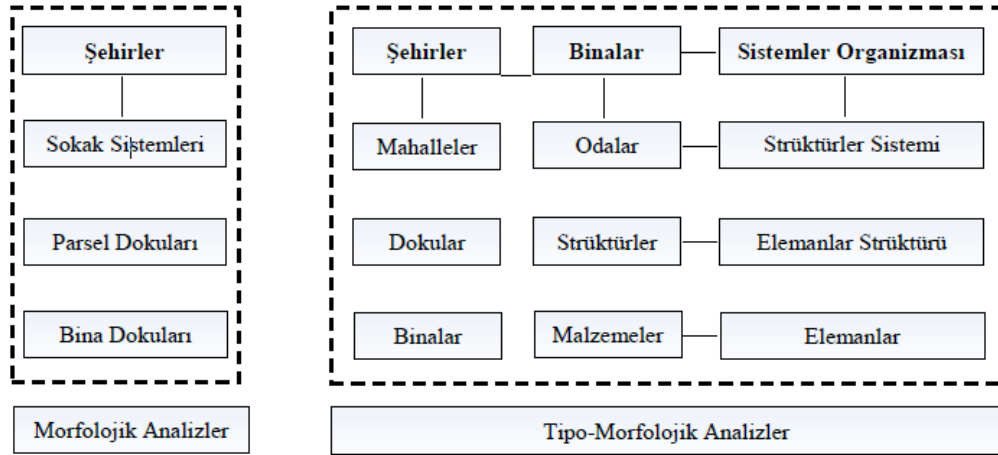

Şekil 2.11. Larkham'ın(1992) araştırmacılarından tez kapsamında incelenecek yaklaşımlar

İtalya'da Durand (1780) ile başlayan çalışmalar tipo-morfolojik çalışmaları mimari açıdan ele alarak incelerken, Almanya'da Schutler (1899) genellikle coğrafi uzamda konuları ele almış, Fransa'da Phillipe Paneria, Jean Castex ve sosyolojist Jean-Charles

De Paule (1972) ise morfolojiyi sosyolojik ve mimari bağlamda araştırmıştır. Yukarıda bahsedilen araştırmalarla başlayan morfolojik çalışmalar, morfolojiyi kuram haline getiren İtalyan okullarının öncülerinden Saverio Muratori, C. Aymonino, A. Rossi, G. Caniggia; İngiltere'de ise MRG Conzen, J. Whitehand ile devam etmiştir (Cömert, 2015).

Türkiye'de morfolojik analiz yönteminin araştırmalarda kullanımı 1990'lı yıllardan sonra olmuştur (Özyılmaz, 2007). Morfolojik analiz, kentsel değişim sürecinde değişen ve farklı biçimlerde gelişerek kentsel planların ayrılmaz bir parçası olan sokak sistemi, arsa ve yapı dokusu ile ilgilenir. Fakat tipo-morfolojik analiz, kentsel sistemde alt bölümlerin sınıflandırılması bakımından farklılık göstermiştir. Bu yaklaşım, şehir ve yapılara ilişkin detay uygulamalarda; elemanları, elemanlar strüktürünü ve yapı organizmasını kentsel yapı bileşenleri olarak ele alır (Şekil 2.12). Her yapı için elemanlar yapı malzemesini ifade ederken elemanlar strüktürü ise duvardan binaya ait bütün detaylara karşılık gelmektedir (Yaygın, 2016).

Şekil 2.12. *Sima ve Zhang (2009)'ın morfolojik analizde kentsel sistemin hiyerarşik düzeni (sol), tipo-morfolojik analizler (sağ) (Yaygın, 2016)*

Daha dar anlamda tipoloji ve morfoloji çalışmaları kentsel mekân geometrilerinin temel özelliklerini açığa çıkarmak için uğraşmaktadır. Bu konuyla ilgili olan araştırmalar, kentsel mekânın niteliklerini ve geometrisini anlamaya çalışır. Bu çalışmaların arkasındaki taban varsayım, kentsel şekli oluşturan mekân öğelerinin; meydanların, sokakların (ulaşım kanalları gibi) varlığını ve hem öğelerini hem de ilişkilerini incelemesini de içermektedir (İnceoğlu, 2013).

Uzmanların morfoloji ve kente yaklaşımlarını yöntemsel olarak sınıflandıracak olursak; kentsel ölçekte planlama çerçevesinden ele alan morfolojik yaklaşımlar ve yapı ölçeğinin dahil olduğu tipolojik yaklaşımlar olmak üzere iki ana yöntemden bahsedilebilir. Bu yöntemler de kendi içinde irdelenerek sınıflandırılabilir.

2.1.5.1. Morfolojik analizde morfolojik yaklaşımlar

Kent morfolojisini analiz etmede birçok araştırmacının kullandığı morfolojik analiz, plansal analiz yöntemidir. Kenti anlama ve yorumlamada birçok uzman morfolojik bakış açısıyla yaklaşmıştır. Hatta kendi içinde morfolojik analiz yaklaşımları da her bir araştırmacı tarafından farklı yönlerde geliştirilerek farklı bakış açıları kazanmıştır. Çalışma kapsamında incelenen araştırmacıların yaklaşımları altı başlık altında incelenerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Kent biçimi üzerine morfolojik analiz bağlamında çalışmış araştırmacıların yaklaşımları

MORFOLOJİK ANALİZ	Monografik Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> • Schluter • Hassinger
	Normatif Yaklaşım (Görsel Algılanabilirlik)	<ul style="list-style-type: none"> • Kevin Lynch • Gordon Cullen
	Tarihsel Morfolojik Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> • M.R.G. Conzen • Herbert and Thomas • Whitehand & Larkham • Karl Kropf • Vitor Oliviera
	Dizimsel Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> • Bill Hillier • Julianne Hanson • Alasdair Turner & Alan Penn • Michael Batty
	Sosyolojik Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> • Henri Lefebvre • Ernst Cassirer
	Ekonomik Mekânsal Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none"> • Jane Jacobs

Alexander'in "Pattern Language"(1977) adlı eserinde biçimlerin sıralanışı, en büyük ölçek olan kent ölçeğinden, sırasıyla mahalle, bina kümeleri, binalar, odalar ve en sonunda yapı detaylarına kadar devam eder. Bu sıralamanın önemli yönü, biçimlerin birbirleriyle olan bağlantılarına dayanıyor olmasıdır (Köseoğlu, 2011). Morfolojik analiz yaklaşımından ziyade kentin dokusundan yapı biçimlerine kadar geniş bir araştırma alanı olan Alexander'ın (Alexander, ve diğerleri, 1977) yaklaşımı, Tablo 2.1'deki

yaklaşımlardan ayrı tutulmuştur. Çünkü bu yaklaşım hem monografik hem de normatif diyebileceğimiz çalışmalar içermektedir.

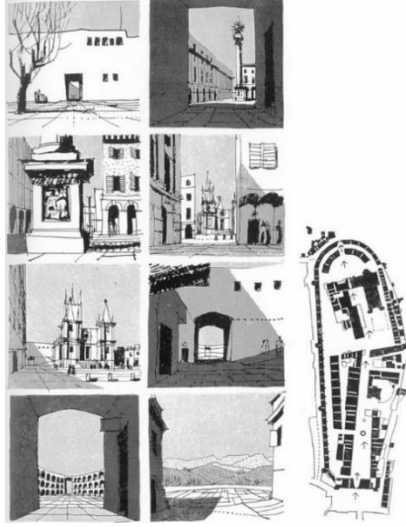
Tablo 2.1’deki morfolojik analiz yaklaşımlarını değerlendirecek olursak:

Monografik yaklaşımlarda; 1899 yılında iki adet çalışma gerçekleştiren Schlüter coğrafya ve coğrafya felsefesinin temellerini atmıştır. Hassinger (1916’dan aktaran Yaygın, 2016) yerleşim yoğunlukları üzerinde arazi ve bina kullanımını geliştirmiştir. Hassinger’in Avusturya üzerindeki çalışmaları ünlü bir şehrin mimari anıtlarının zenginliğini ve modern metropol koşullarına maruz kalma tehlikesini ortaya koymak açısından önemlidir (Yaygın, 2016).

Literatürdeki morfoloji yaklaşımlarının temelini aslında coğrafyacı kökenlilerin oluşturduğu görülmektedir. Bu durum tarihsel gelişim olarak yorumlanırsa büyük ölçekten küçük ölçeğe doğru gelişiminden bahsedilebilir.

Normatif yaklaşımlara örnek olan Cullen (Şekil 2.13), hareket eden insanın bakış açısına göre şehirler tasarlırsak, kentin tamamının bir plastik deneyim olacağını savunmuş ve şehir manzaralarını görsel algı kapasitelerine dayandırmıştır (Oliveira, 2016). Kevin Lynch’in “Kent İmgesi”(2011) morfolojik bir eser olmasa da, kentlerin görünüşü, bu görünüşün önemi ve onu değiştirme olanakları ile ilgilidir. Lynch şehre görsel form vermenin yeni ve özel bir tasarım problemi olduğunu savunmuştur (Oliveira, 2016).

Kentin biçimsel analizinde Lynch diğerlerinden farklı olarak, kentlerin işleyişini anlamada etkili bir yöntem olan kent imgesi öğeleri belirlemiştir. Bu çerçevede Lynch ve Cullen kentin görünüşü ile ilgilenerek kent formunu normatif bir yaklaşımla ele almışlardır.

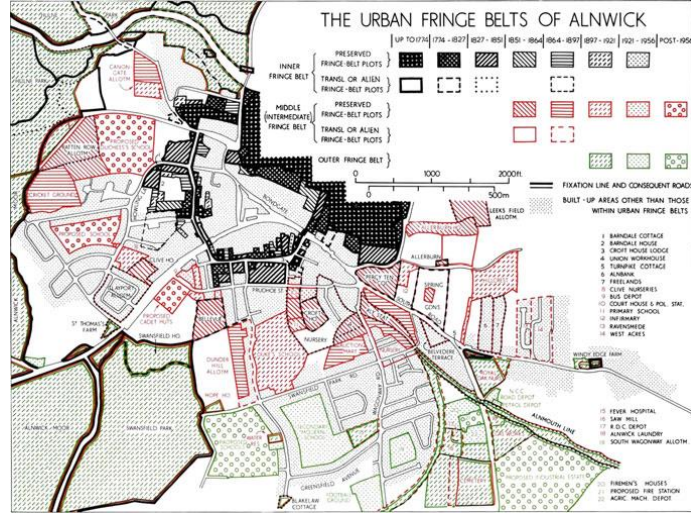

Şekil 2.13. Cullen'in (1961) eserinden şehir manzaraları (Oliveira, 2016)

Tarihsel Morfolojik Yaklaşım; yaygın olarak kullanılan bir morfolojik analiz yöntemidir. Bu yaklaşımın öncüsü olarak kabul edilen ve Shluter'in çalışmalarını duyuran Conzen'in İngiltere Alnwick üzerinde yapmış olduğu kentsel monografi araştırması (Conzen, 1960), kentsel morfoloji yaklaşımının kavramlarını ve yöntemsel çerçevesini en iyi yansıtan çalışmasıdır (Şekil 2.14). Tarihsel süreçler içerisinde kentin oluşum-gelişim aşamalarını yansıtmaktadır. Conzen'in izinden giden Kropf'un (2009) ise kentsel morfoloji araştırmalarını mekânı ele alış biçimlerine göre değerlendirdiği "Kent Formunun Farklı Görünüşleri" başlıklı makalesinde bu farklı yaklaşımlar gruplandırılarak dört başlık altında tanımlanmıştır. Bunlar;

- Mekânsal Analitik Yaklaşım
- Konfigürasyonel Yaklaşım
- Tipolojik Mekânsal Biçimleniş Yaklaşımı
- Tarihsel Coğrafya Yaklaşımlarıdır (Birik, 2015).

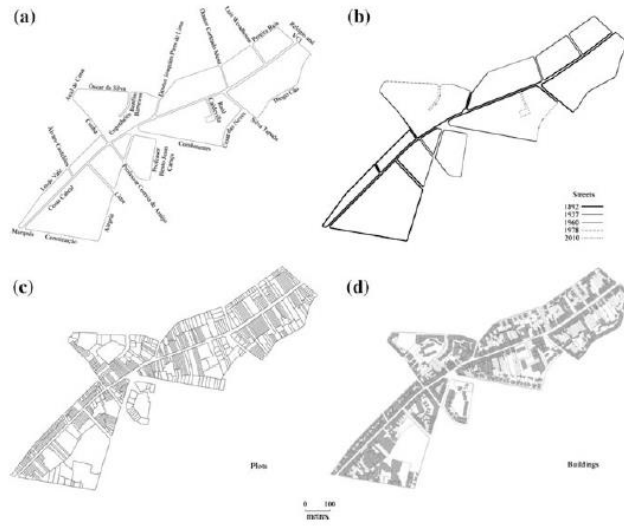
Kentlerin kapsamında yer alan konunun zenginliği, bu yöntemlerde de zenginliğe neden olmaktadır. Kropf kentsel morfolojik yaklaşımlara eleştirel bakış açısı ile yaklaşmıştır. Bu yaklaşımlar her ne kadar birbirlerinden ayrılık gösterse de kent mekânını ele alırken birbirini tamamlar nitelik gösterebilir.

Şekil 2.14. MRG Conzen'in Alnwick üzerinde yaptığı morfolojik çalışma, Alnwick'in saçak kemerleri (Oliveira, 2018)

Herbert and Thomas (1982)'a göre şehir manzarasının üç önemli bileşeni bulunmaktadır. Bunlar; cadde-sokak planı veya düzeni, binaların mimari stili, dizaynı ve arazi kullanımınıdır. İnceledikleri bileşenler Conzen'in yöntemi ile aynıdır.

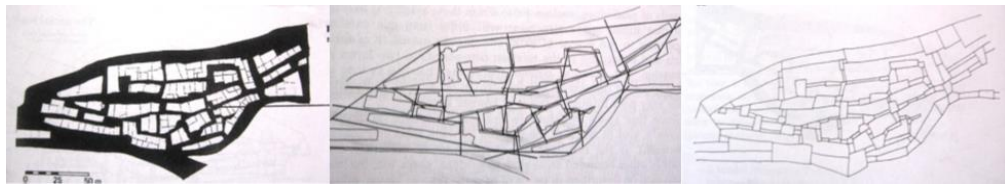
Whitehand ve Larkham kentsel morfoloji alanında yapılan araştırmaları üç gruba ayırmaktadır; birinci grupta kentlerin geçmişinden günümüze kadar geçirdikleri fiziksel değişimleri hâlihazır haritalar, fotoğraflar ve kent planları üzerinden tanımlamayı, ikinci grup araştırmalarda kentsel mekândaki değişimi, bu süreçte yer alan farklı aktörlerin eylemleri üzerinden tanımlanmaktadır. Üçüncü grup araştırmalar ise kent planlama disiplini ile yakından ilişkilidir. Bu araştırmalarda, kentsel mekânda değişime yönelik karar alma mekanizmaları ve süreçleri, bu süreci yönlendiren araçlar ile aktörler arası ilişkiler değerlendirilmektedir (Whitehand & Larkham, 2000). Oliveira (2016), Porto kentinde yaptığı morfolojik analizde birincisi; "tarihin, şehir manzarasının tanımlanmasında ve açıklanmasında temel bir rolü vardır.", ikincisi; "asıl kaygı, gelecekteki kentsel gelişim senaryolarının öngörülmesi ile ilgilidir." gibi süreç tipolojisi yorumlarını geliştirmiştir. Porto kentinde yapılan çalışmasında yol parsel ve binaları ele alarak analiz etmiştir (Şekil 2.15).

Şekil 2.15. Oliveira'nın Porto morfolojik analiz çalışmaları; a ve b caddeler, c parseller, d binalar (Her bir sokağın yapım yılını ana şehir planlarına göre gösterir) (Oliveira, 2016)

Dizimsel Yaklaşım ile Bill Hillier, kentlerin oluşumunun mantığını dizimsel (syntactical) olarak, "The Social Logic of Space" (1984) isimli çalışmasında açıklamıştır. The Social Logic of Space (1984) adlı çalışmanın diğerlerinden en önemli farkı, bir sosyolog tarafından oluşturulmuş olmasıdır. Dolayısıyla, tamamen mekânın ve kentin sosyolojik yönüne eğilmiştir. Önemli olan biçimler değil, insanların hareket biçimleridir. Hillier'in ortaya koyduğu en temel fikir, o ana kadar mekânın yalnızca fiziksel nesne olarak ele alındığı, görüldüğü kadarının değerlendirildiği, ancak mekânın görünenden daha fazlasını; örneğin insanların hareketlerini ve ilişkilerini kapsadığıdır. Hillier uzun çalışmalar sonucunda kent mekânlarını iki şekilde; hem akslar (axial map), hem de konveks mekânlar (convex spaces) olarak ayırmaya ve analiz etmeye karar vermiştir (Şekil 2.16).

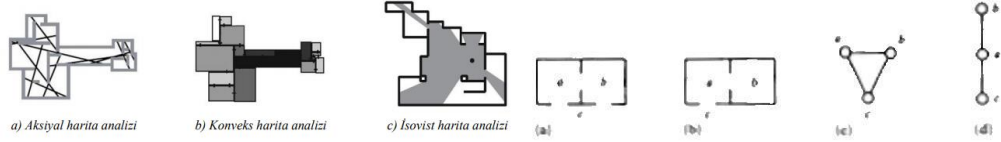
Bu yaklaşımın farkı fiziksel olarak insan faktörünü göz önünde bulundurmasıdır. Sosyolojik açıdan insanın davranışlarını esas alan yaklaşım bu yönüyle diğerlerinden tamamen ayrılmaktadır.

Şekil 2.16. Küçük kasabanın açık mekân strüktürü,eksenel haritası, konveks haritası (Hillier ve Hanson, 1984)

Yine Hillier tarafından geliştirilen bir mekân okuma yöntemi olarak kabul edilen ‘‘Space Syntax’’; binaların ve şehirlerin mekânsal dokularını incelemek için kullanılan bir teknikler bütünüdür ve mekân ile toplumu birleştiren bir teoriler zinciri olarak mimarlık ve kentsel tasarım alanlarındaki en etkili bilimsel hareketlerden biridir (Hillier & Hanson, 1984).

Türkçe literatürde ‘‘mekân dizimi’’ olarak da kullanılan Space Syntax, kent ve yapı ölçeğinde inşa edilmiş çevrenin mekânsal biçimlenme özelliklerinin tanımlanması ve analiz edilmesi için geliştirilmiş, teori ile desteklenen bir teknikler bütünüdür. Bir başka deyişle mekân dizimi, mekânsal örgütlenmeyi biçimleyen süreçleri, altta yatan sosyal ve kültürel anlamları kavramayı amaç edinen bir yaklaşımdır. Bu aşamada mekânın kültürel özellikleri barındırması hususunda Rapoport ‘‘House Form and Culture’’ (1969) çalışması ile bu araştırmalara ışık tutmuştur diyebiliriz.

Şekil 2.17. Solda konveks mekân analizleri (Erkman, 2017), sağda binalarda sentaks yöntemi (Hillier, 1987)

Space Syntax yönteminin en önemli özelliği, insan zihnindeki mekânın yansıması/haritası olarak adlandırabileceğimiz deneyimlere dayalı bilginin oluşmasında kritik rolü olan mekânın soyut karakteristiklerini ilk kez somut olarak ifade ve analiz etmeyi sağlayabilen sayısal bir teknik olmasıdır. Space syntax yapı ölçeğindeki analizleri incelediğimizde, insan zihnindeki mekânın yansıması olarak mekân ilişkilerinin yorumlanması, mekândaki ilişkilerin tipolojileri olarak da yorumlanabilir (Şekil 2.17).

Julianne Hanson (Hillier & Hanson, 1984), Alasdair Turner & Alan Penn (1999), Michael Batty (2005) Hillier izinden giderek morfolojik analizde dizimsel yaklaşımları geliştirmişlerdir.

Sosyolojik Yaklaşım kapsamında kent morfolojisine değinen Lefebvre (1991) ve Cassirer (1970) ‘‘Kentsel mekân, sosyal bir mekândır.’’ yaklaşımıyla kenti ele alır. Süreç içerisinde toplumun sosyokültürel, ekonomik ihtiyaçlarına ve bu ihtiyaçların karşılanma biçimine bağlı olarak değişmektedir. Kentsel mekân aynı zamanda etnik, sınıfsal, kültürel

farklılıklarla beraber, ekonomik işlevler ile coğrafi faktörlere göre parçalanmış ve bölgelere ayrılmış mekândır. Lefebvre'nin (1991) yaklaşımından bu grupların kentte işgal ettiği bölgeleri dönüştürdüğü ve yeniden ürettiği sonucu çıkarılabilir. Toplumsal olarak mekân, dönüşüm sürecinde çeşitli biçimler alır ve üzerinde yaşayan kişilerin yaşamları üzerinde etkide bulunur (Lefebvre, 2016).

Lefebvre'ye göre tarihsel bir sürecin irdelenmesinde, toplumlar, yönetimler ve mülkiyet ilişkileri mekânın temel meselesi olurlar. Bu yaklaşım kent morfolojisinin araştırma çerçevesini oldukça genişletmekle birlikte, insan faktörünü toplumsal düzeyde ele alarak kent mekânının anlaşılmasında oldukça etkili bir yöntem olabilmektedir.

Ekonomik Mekânsal Yaklaşım izleyen Jacobs (2011), morfolojik olarak kente değinme de, şehirlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik boyutlarını ele alarak, şehirlerin gerçek hayatta nasıl çalıştığını anlama girişiminde bulunmuştur.

Jacobs'un çalışması kente ve kentin biçimine farklı bakış açısı ile yaklaşan önemli kaynaklardandır. Günümüzün ekonomik ve sosyal etkenlerinin kente nasıl yansıdığı hakkında bilgi verir. Kapitalizmin biçimlendirdiği günümüz kentlerini anlamada Jacobs güncel literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

2.1.5.2. Morfolojik analizde tipo-morfolojik yaklaşımlar

Tipo-morfolojik çalışmalar bina türlerini, kentin şeklini ve dokusunu, şekillendirme sürecini tanımlama ve açıklamada kullanılmaktadır. Bu konuda çalışan coğrafyacılar kentsel morfoloji hakkında sadece kentin şeklini belgeleme üzerinde dururken, mimarların da dahil olduğu diğer araştırmacılar, binalar ve bunlarla ilişkili açık mekânların kentin şeklinin önemli öğeleri olduğuna ikna olmuş ve kentin fiziksel özelliklerini açıklamak için türlerine göre sınıflandırmaya odaklanmışlardır (İnceoğlu, 2013). Tipo-morfolojik yaklaşım, tipi tanımlama bakımından diğer yaklaşımlardan üç şekilde farklılık gösterir.

a. Tipo-morfolojideki tip, yapılı bir peyzaj tipi tanımlayabilmek için inşa edilmiş yapılarla onların açık alanlarının hacimsel karakteristiklerini bir araya getirir. Yapılı mekânlarla açık alanları birbirine bağlayan öge parseldir. Bu birleşim kent dokusunun temel hücrelerini oluşturur.

b. Tipin oluşturucu ögesi olarak arazi parçası ve onun bölümlerinin kapsamı araziyi bina ölçeği ile şehir ölçeği arasında bir bağlantı haline getirir.

c. Yapılı peyzaj tipi morfolojik değil morfogenetik bir birimdir çünkü zaman tarafından belirlenir; kavramsallaştırılma, üretilme, kullanılma ve mutasyona uğrama sürelerine sahiptir (Gürer, 2016).

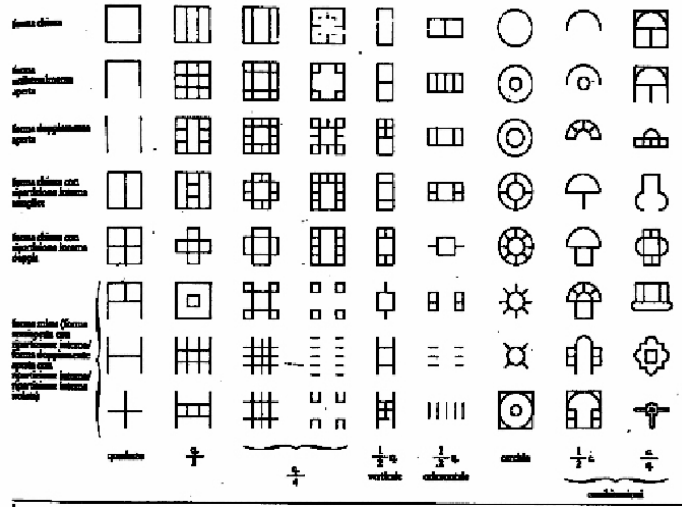
Çalışma kapsamında incelenen araştırmacıların tipo-morfolojiye yaklaşımları üç başlık altında incelenerek aşağıdaki tablo oluşturulmuştur (Tablo 2.2).

Tablo 2.2. Kent biçimi üzerine tipo-morfolojik analiz bağlamında çalışan araştırmacıların yaklaşımları

TİPO- MORFOLOJİK ANALİZ	Tipo-morfolojik Yaklaşım	<ul style="list-style-type: none">• Durand• Muratori
	Tipolojik Süreç Yaklaşımı	<ul style="list-style-type: none">• Caniggia ve Maffei• Cataldi• Rossi• Krier R.• Krier L.
	Sosyolojik Mimari Tipoloji Yaklaşımı	<ul style="list-style-type: none">• Paneria, Castex ve Jean-Charles De Paule

*Tipo-morfolojik Yaklaşım*da; ilk olarak Durand (1780) tipo-morfolojik çalışmaları mimari açıdan ele alarak incelemeye başlamıştır. Durand, çeşitli yapı planları için temel olarak kullanılacak geometrik kombinasyonları sunmuştur. Bu tablo genellikle geometrik indirgemeyi temsil ediyor olarak kabul edilmektedir (Şekil 2.18). Bu yaklaşım ile mimari tasarım stüdyoları için teorik bir temel oluşturan “operasyonel tarihler” yöntemini geliştiren Saverio Muratori ile 19. yüzyılın başında İtalya'da tipolojik yaklaşım gelişmiştir (Moudon, 1997). Muratori'ye göre şehirlerin yapısı sadece tarihsel olarak anlaşılabilir ve bina tipolojisi kent araştırmalarının temelini oluşturur. Kentin biçim ve yapısı, binalar ve onların açık alanlarından meydana gelen birçok eylem, seçim ve fikrin toplamından ibarettir (Cataldi, Maffei , & Vaccaro, 2002). Muratori, yapı bileşenlerinin okunması, biçim belirlemesi, çeşitli yapıların kullanımı, kasaba ve kent ölçeğinde alınabilecek okumalar ve yapısal dokuların oluşması temelinde uygun kuralların etkinleştirilmesi gibi çeşitli ölçeklerde analitik yapıyı çevre kavramları üzerinde çalışmıştır (Caniggia ve Maffei, 2001).

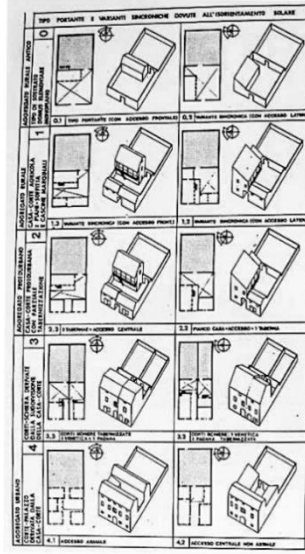
Tipo-morfolojik yaklaşım Muratori ile başlamış olsa da izinden giden birçok araştırmacı bu yaklaşımı geliştirmiştir. Bu yöntem üzerine çalışan araştırmacıların her biri farklı ele alışları ve değiştikleri kavramlar ile farklı yaklaşım geliştirmiştir.

Şekil 2.18. Durand'ın geometrik tipolojileri (Güney, 2007)

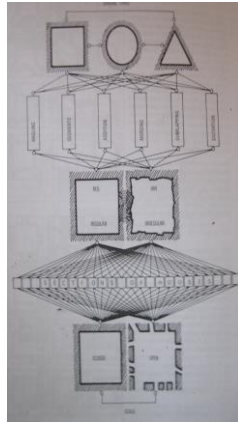
Tipolojik Süreç Yaklaşımı belli süreçleri içine alsada tarihsel süreç yaklaşımından ayrılık gösterir. İngiliz Okulu'nun kurucusu olan MRG Conzen, kent morfolojisi çalışmalarını planlama ölçeğinden kent ölçeğine inerek analiz ederken (Yaygın, 2016), tipolojik süreç yaklaşımı izleyen G. Caniggia (2001) tipolojik çalışmalarını bina ölçeğinden kent ölçeğine getirerek analiz eder (Şekil 2.19). Caniggia'ya göre bina tipolojisi, binanın temel genetik birimlerinden karmaşık birimler aracılığıyla analiz edilebilir. Bu bağlamda plan ve cephe tipolojisi, binaların tipolojik sürecini anlamaya yardımcı olan önemli unsurlar haline gelir. Plan tipolojisini anlamak için her dönemin ana prototipi üzerinde mekânsal organizasyon dikkate alınmıştır. Plan tipolojisini analiz ederken sadece konutlar analiz edilmiştir (Cömert , 2013).

Haritalar bize sadece yapıların miktarını değil, kentsel organizmalara ait parçaları da verir. Birçok yapıdan oluşan yapı adaları değişimi zaman ve mekana göre gerçekleşir. Bu yapı adaları zamanla yapılaşmış, oluşum ve dönüşüm geçirmiştir. Bu olay bir yapının oluşumu ile benzerdir. Bu döngü ise sürekli tekrarlanmaktadır.

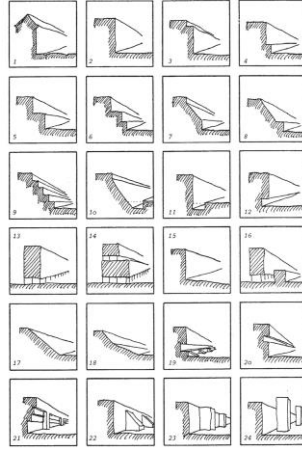
Şekil 2.19. Tipolojik analiz, Floransa, Saverio Muratori ve Gianfranco Caniggia(<http-3>)

Tipolojik sürecin önemli isimlerden Rob Krier, kent mekânının bileşenlerini belirlerken estetik kriterleri bir tarafa bırakarak, sadece temel formlar anlamında, sokak ve meydanı ele almıştır. Urban Space (1979) isimli çalışmasında tipolojik ve morfolojik analize dayanan, Stuttgart'ın yeniden yapılandırılmasıyla ilgili bir çalışmaya yer verilmiştir. Mekân türleri ve bir araya geliş biçimlerinde Krier, üç temel şekil (kare, daire, üçgen) ile açılıyla oynanarak kent mekânlarını tipolojik olarak sınıflandırmıştır (Şekil 2.20).

Şekil 2.20. Üç temel şekil dönüşümlerini açıklayan diyagram (Krier, 1979, s. 29)

Rob Krier' e göre, kent mekânını oluşturan mimari elemanlar çeşitlilik gösterdikçe kentin biçimi de değişiklik gösterecektir. Önceki başlıklarda da ele alındığı gibi kentin biçimi ve değişimi, kentin imajı açısından önemlidir. Bu yüzden kent mekânını çevreleyen mimari öğelerdeki tipolojik çeşitlilik üzerinde durmuştur (Şekil 2.21).

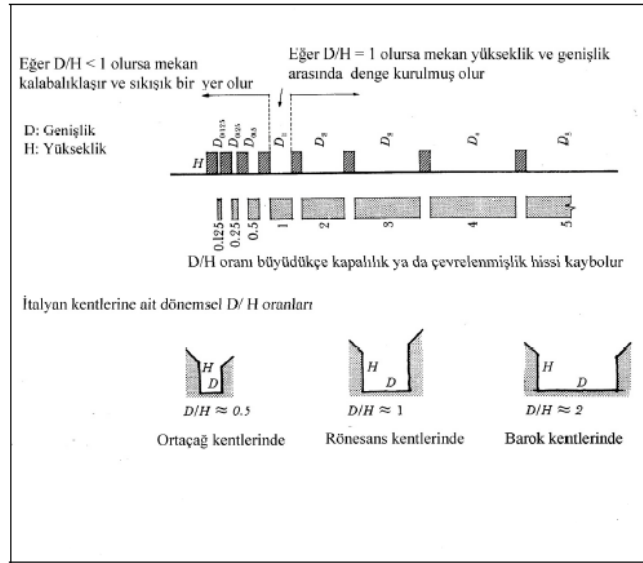

Şekil 2.21. Kentsel mekânda duvarların tasarımında kuşatılmışlık etkisini arttırmak için kullanabilecek tercihler (Krier R., 1979, 24)

Her tipo-morfolojik çalışma belirli bir yönde yapı türleri ile ilgili çalışmalardır, yapıların şekillerinden ve mimari biçimlerinden çok, bu yapıların ve onların çevrelediği açık mekânların arasındaki ilişki ile ilgilidirler. Böylece, yapıları ve onları tamamlayan açık mekânları, genellikle toprak mülkiyetinin sınırları ile tanımlanan bir araya getirici birim mekânlar olarak görmektedirler. Bu mekânların sahipleri ya da kullanıcıları buraları yaratır veya işletir. Hepsi bir arada kentsel dokuyu oluşturur (İnceoğlu, 2007).

Aslında her tipolojik süreç yaklaşımı ile yapılan araştırmanın, tipo-morfolojik yaklaşımı içerdiği söylenebilir. Bu çerçevede tipolojik süreç zaman içerisinde oluşum gösteren tipolojiler üzerinde durmaktadır denebilir.

Ashihara (1970) de bu konu üzerinde durmaktadır. Kentsel mekânda önemli olan cadde genişliğinin (D) bina yüksekliğine (H) olan oranıdır (Şekil 2.22). $D/H = 1$ bir ortalama olarak kabul edilir ve D/H nin 1'den büyük ya da küçük olmasına göre uzamsal nitelikler değişiklik gösterir. D/H 1'den daha büyük olursa, mekân genişler ve eger 2'yi aşarsa çok daha geniş ve pahalı olur demektir. Ama eğer D/H 1'den küçük olursa, mekân gitgide daha da küçülür ve sonunda sıkışık bir hal alır. Denge D ve H'nin oranında 1'e ulaşıncaya elde edilir. Hakiki bina tasarımlarında, Le Corbusier 5 ve hatta 10'a yakın oranlar uygulamış olsa da, D/H oranlarında 1, 2, 3 en uygun olanlardır (Ashihara, 1970, 46; İnceoğlu, 2007).

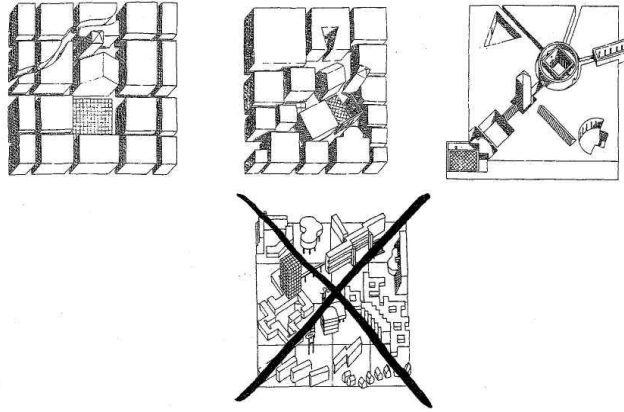

Şekil 2.22. Bir açık mekânın yüksekliğinin genişliğine oranı (üstteki), İtalyan Kentlerine ait sokakların dönemsel olarak yüksekliğinin genişliğine oranları (Ashiara, Y., 1983, 55; İnceoğlu, 2007)

Bu çerçevede Rob Krier ile benzerlik gösteren Leon Krier, morfolojiyi incelerken dört çeşit kentsel mekân tanımlamıştır (Şekil 2.23). Bunlardan üçü geleneksel kentsel mekân, dördüncüsü ise modernist kentsel mekân şeklindedir;

1. Kentsel bloklar, sokakların ve meydanların örüntülerinin bir sonucudur. Örüntü tipolojik olarak sınıflandırılabilir,
2. Sokak ve meydanların örüntüsü blokların konumunun sonucudur. Bloklar tipolojik olarak sınıflandırılabilir,
3. Sokak ve meydanlar kesin resmi türlerdir. Kamusal alanlar tipolojik olarak sınıflandırılabilir,
4. Binalar kesin resmi türlerdir. Bir mekânda bulunan binaların rastlantısal bir dağılımı vardır (Krier L. , 1980).

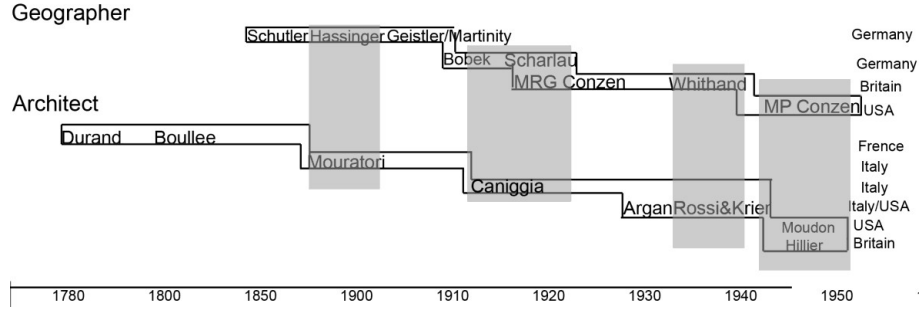
Bu durumda kent; onu oluşturan öğelere bağlı olmak üzere tipolojik olarak sınıflandırılabilir ve morfolojik öğelerin bir araya geliş biçimi kentlerin sınıflandırılmasına neden olmaktadır.

Şekil 2.23. Leon Krier'in Kentsel Mekân Tipolojisi (Krier, 1980)

Buradan yola çıkarak kentin tüm morfolojik öğelerinin tipolojik olarak sınıflandırılabilirliğini söylemek mümkündür. Her yapı tipi farklı birer kentsel mekan tipi oluşturabilir. Bu noktada kentte yapı bloklarının kamusal alanın belirlenmesi ve bu mekanın kalitesi üzerindeki etkisi de önemlidir.

Aymonino ile birlikte tarihî İtalyan yerleşmelerinde tipo-morfoloji araştırmalarında yer almış olan Aldo Rossi(1966), kentsel morfoloji ve mimari tipoloji çalışmalarının dayandığı kuramsal temeli oluştururken fonksiyonalist kent planlamaya ve onun dayandığı, kentin bir organizma olarak kavramsallaştırılması yaklaşımına kesin bir biçimde karşı çıkmıştır (Bilsel C. , 2015). Aldo Rossi (1982)' ye göre, kentsel doku, sokak ve meydanları belirleyen binalardan oluşmuştur. Bu durum zamanla, insanlar yeni binalar inşa ettikçe ya da onları yeniledikçe kesinlikle değişir. Aldo Rossi (1982), şehrin materyal formunun ve dokusunun oluşumundaki derinliklerin temelinde yatan gerçekleri, sosyolojik, kültürel ve psikolojik nedenlere bağlayarak inceleyen ilk kişi olmuştur (Yaygın, 2016). Aldo Rossi ve Rob Krier en önemli kent morfolojisi araştırmacılarıdır. Her ne kadar Rossi, İtalya'daki fikirlerini öne sürse ve Krier ABD'deki fikirlerini tanıtırsa da, ikisi de birbirine paralel olarak neredeyse aynı fikir eşliğinde hareket etmişlerdir. Onların fikirleri değişmez geçmişin nostaljik görüşüne dayanmaktadır. Bina tipolojik sürecinin kent dokusunu nasıl etkilediğiyle ilgilenmişlerdir (Marzot, 2002). Ayrıca Rossi, kentin icadı üzerinde durduğunu vurguladığı “zamanla büyümüş bir mimarlık işi olarak, kentin üretildiği” hipotezini kullanmaktadır (Menghini, 2002). Krier R. (1979) ve Rossi (1984), Caniggia'nın tipolojik süreç konseptini geliştirmiştir. Tipolojik süreç boyunca form geliştirmeye odaklanırlar (Cömert , 2013).

Şekil 2.24. Kent morfolojisi üzerinde çalışmış coğrafyacı ve mimarlar (Cömert, 2013)

Sosyolojik Mimari Tipoloji Yaklaşımı inceleyecek olursak; Panerai ve Castex' e göre (1970) çözümleyici tipolojinin belirli aşamaları mevcuttur. Panerai tipolojik süreci üç aşamada ele alır. Bunlar; döküm çıkarma, öğelerin karşılaştırılması, tiplerin kümelenmesidir (Gürer, 2016). Analizlerinde sosyolojik yönlere eğilmiş ve tipolojiler belirlemiştir. Mekânı sosyal bağlamda özel alan, kamusal alan ve kolektif alan olmak üzere üçe ayırarak değerlendirmiştir.

Çalışmalar doğrultusunda son yıllarda morfoloji ile ilgili araştırmalarda artış gözlemlendiğini söylemek mümkündür. Özellikle bu çalışmalar kent dokusu ve planlama yönüne doğru eğilmeye başlamıştır. Böylece şehir ve kent dokusunun ayrımını algılamak günümüzde şekil-zemin gibi morfolojik çalışmalar doğrultusunda daha kolay olmaktadır.

Farklı dil alanlarından ve disiplinlerden araştırmacıların bir araya gelmesi ortak bir zemin üzerinde kuruludur. İlk olarak, kent veya kasabanın okunabilmesi ve fiziksel formu aracılığıyla analiz edilmesi konusunda bir anlaşma vardır. Ayrıca, morfolojik analizin en temel düzeyde üç prensibe dayandığına dair yaygın bir onay vardır. Biçim, çözüm ve zaman, kentsel morfolojik araştırmanın temel bileşenlerini oluşturur. Bunlar, coğrafyacılar veya mimarlar tarafından, orta çağ, barok veya çağdaş bir kente odaklanıp odaklanmadıklarına bakılmaksızın tüm çalışmalarda mevcuttur (Moudon, 1997). Tüm çalışmalardan çıkarılacak sonuç; kent formunun binalardan, parsellerden ve sokaklardan oluşan üç temel fiziksel elementin bir araya gelmeleri ile oluştuğudur. Kent formunun ancak farklı ölçeklerde; bölge ölçeğinden şehir ölçeğine, ada ölçeğinden bina ölçeğine incelenebileceği ve daimi dönüşümden dolayı ancak tarihsel olarak anlaşılabilirliği kabul edilmiştir (Moudon, 1997).

Bununla birlikte, kentsel morfoloji öncülerinin çalışmalarından bu yana yarım yüzyıldan fazla bir süredir, ilgili literatür taraması, kentsel formun analizi için bir yöntem üzerinde henüz kesin bir anlaşma olmadığını ortaya koymaktadır. Aslında, kayda değer başarılarla rağmen, disiplinin teorisinin birkaç anahtar kavramının kesin niteliği şaşırtıcı derecede belirsiz görünmektedir (Whitehand , Gu, Conzen, & Whitehand , 2014).

Kent morfolojisi üzerine yapılan çalışmalar ele alındığında ; Rossi ve Conzen'in yaklaşımı şehir ölçeğinde, Muratori' nin yaklaşımı tarih ve bina ölçeğinde, Lefebvre' nin yaklaşımı sosyal açıdan, Bill Hillier' in mekân dizimi yaklaşımı bilimsel açıdan, Rob Krier ve Leon Krier' in ise tipolojik ve morfolojik açıdan yaklaştığı görülmüştür. Her bir araştırmacı yöntemleri doğrultusunda farklı kavramlara değinmişlerdir.

Bir kentin morfolojisinin incelenmesinde hangi yöntemin seçileceği ele alınan problem ile ilgilidir. Mevcut problem, onu çözebilecek yöntem ile bütünleşmeli ve sonuca ulaşmalıdır. Yapılan literatür araştırmaları doğrultusunda problemin çözümünde ipucu oluşturacak kavramlar ve bu kavramlar üzerinde yoğunlaşan araştırmacılar hakkında kapsamlı bir analiz yapılmıştır. Bu doğrultuda kent morfolojisi üzerine çalışmış araştırmacıların yaklaşımları ve değindiği kavramlar tablodaki gibi sınıflandırılmıştır (Tablo 2.3). Bu sınıflandırma ile kent morfolojisi ve tipo-morfoloji çalışmalarında literatür çeşitliliğinin artırılması ve kapsamlı bir araştırma yöntemi oluşturulabilmesi için çalışmaya değer katması düşünülmüştür.

Tablo 2.3. Kent biçimi üzerine çalışmış araştırmacıların ele aldığı kavramlar üzerinden yaklaşım şeması

MORFOLOJİ KAPSAMINDA ARAŞTIRMACILAR TARAFINDAN ELE ALINAN KAVRAMLAR		SCHLUTER	HASSINGER	DURAND	CONZEN	MURATORI	CANIGGIA	PANERIA & CASTEX	WHITEHAND & LARKHAM	RAPOPORT	CULLEN	LYNCH	HILLIER & HANSON	TURNER & PENN	ROSSI	KRIER L.	KRIER R.	AYMONINO	HERBERT & THOMAS	KROPP	OLIVIERA	CATALDI	LEFEBVRE	CASSIRER	JACOBS	HARVEY	
YAKLAŞIM ÖLÇEĞİ	KENTSEL ÖLÇEK																										
	MİMARİ ÖLÇEK																										
İNCELEME ALANI	SOSYO-MEKÂNSAL İNCELEME																										
	PSİKOLOJİK İNCELEME																										
	KÜLTÜREL İNCELEME																										
	EKONOMİK İNCELEME																										
	SAYISAL İNCELEME																										
COĞRAFYA	BEŞERİ COĞRAFYA																										
	EKONOMİK COĞRAFYA																										
	ULAŞIM COĞRAFYA																										
KENT TİPİ	TARİHİ ŞEHİRLER																										
BİÇİM	KENTSEL PEYZAJ																										
	ARAZİ KULLANIMI																										
	YAPI YOĞUNLUĞU																										
	ÇEŞİTLİLİK																										
	BİÇİMSEL ÇALIŞMA																										
	BİÇİMSEL ORGANİZASYON																										
DÜZEN	SOKAK DÜZENİ																										
	ADA-PARSEL DÜZENİ																										
	YAPI DÜZENİ																										
TIP-TİPOLOJİ	İŞLEVSEL KATEGORİZASYON																										
	MİMARİ BİLEŞENLER																										
	BİLEŞENLERİN GRUPLANMASI																										
	TIPLERİN EVRİMİ(TİPOLOJİK SÜREC)																										
BAŞKALAŞIM	TARİHSEL SÜREÇ																										
	DOKUSAL DEĞİŞİM																										
YAPISAL ÖZELLİKLER	YAPI MALZEMELERİ																										
	İŞLEV																										
KULLANICI	KENTSEL MEKÂNI DENETİM MEKANİZMALARI																										
	KULLANICI-MEKÂN İLİŞKİSİ																										
	KENT GÖRÜNÜMÜ																										

Buradan yola çıkarak elde edilecek sonuçlar şöyledir:

Kent morfolojisi ve tipo-morfoloji çalışmalarından da görüleceği gibi genellikle tüm araştırmacılar kentsel ölçekte inceleme yaparken, mimari ölçeğe değinen araştırmacılar; Durand, Muratori, Caniggia, Paneria & Castex, Rapoport, Cullen, Lynch, Hillier, Krier kardeşler, Aymonino ve Rossi' dir.

En geniş inceleme alanı sunan Hillier ve Hanson, sayısal inceleme yöntemi ile de diğerlerinden ayrılmaktadır.

İncelenen kentin ayrımını yapan Hassinger tarihi şehirler üzerine çalışarak çalışma alanını sınırlandırmıştır.

Morfolojide yapısal özelliklere değinme açısından benzerlik gösteren iki araştırmacı ise Conzen ve Caniggia' dır.

Kentsel mekanın morfolojisini anlamada insan/kullanıcı faktörünü çok az sayıda araştırmacı ele almakla birlikte bunlar; Rapoport, Cullen, Lynch, Hillier & Hanson' dur. Ölçek olarak Rossi ve Krier kardeşler de bu konuya değinmiş olsa da, kullanıcı algısı ve kentin görünümü konusunda diğerlerinden ayrılmaktadır.

Başkalaşım kavramı ile tarihsel sürece ve dokusal değişime değinen Conzen'in izinden giden Whitehand & Larkham, Muratori, Caniggia, Rossi, Krier R. kavramsal olarak bu tezin problemine çözüm oluşturabilecek en yakın araştırma yöntemlerini geliştirmişlerdir.

Morfolojik analiz ve tipo-morfolojik analiz üzerinde ayrı ayrı çalışmış bilim insanlarının çalışmaları oldukça fazla olmakla birlikte, kimi uzmanlar hem kent tipolojisi hem bina tipolojisi üzerinde de çalışmaktadır. Dikkati çeken önemli unsur bu yöntemlerin birbirini tamamlayıcı nitelikte olmasıdır. Yapısal nitelikler, algı, mekân dizilimi, değişim ve dönüşüm süreçleri, coğrafi konum, yer ve sosyokültürel kodlamalar farklı yöntemler içinde ele alınmıştır. Kentsel mekânı bütüncül olarak tanımlayabilmek ve bu tanımlamalardan yola çıkarak mekânın gelişimi ve kimliğin sürdürülebilirliği ile ilgili öngörude bulunabilmek için farklı morfolojik araştırma yöntemlerinin bir arada değerlendirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Söz konusu farklı yöntemlerin ortak paydada ele alınması, morfoloji çalışmalarında amaç, yöntem ve araçların mekânı bir bütün olarak tanımlanmasıyla mümkündür.

Bu çalışma kapsamında uzmanların kentsel mekânın biçimlenmesi süreçlerinde kentsel mekânın özü ve içeriğini oluşturan niteliklerine yönelik öngöruları, amaçları ve yaklaşımları ele alınmakla birlikte çalışma alanı tipolojik mekânsal biçimleniş yaklaşımı

ve tarihsel morfolojik gelişim yaklaşımı kapsamında başkalaşım/değişim sürecine değinen Krier R., Rossi, Conzen, Caniggia yaklaşımları çerçevesindeki analizler ile ele alınacaktır.

2.2. Kent Kavramı

Kent; nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanıdır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019).

Keleş'e (1998) göre kent; kanunlarla belirlenen ve belirli bir nüfusu geçmesi gereken, köylere göre daha yoğun bir nüfusun yaşadığı ve bununla birlikte komşuluk ilişkilerinin kırsal alanlara göre azaldığı, belirli bir yönetsel örgütlenme birikimin olduğu, toplumun çalışma, eğlenme, barınma, ulaşım gibi ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürekli gelişim içerisinde olan, çok az insanın kırsal alanlardaki gibi tarımsal faaliyetlerle uğraştığı, hizmetler sektörünün daha fazla gelişim gösterdiği ve insanların hayatlarını sürdürdükleri yerleşim yerleridir. Kent kavramı; kentli insanı çevreleyen ve ondan etkilenen tüm boyutları içermektedir. Buna ilave olarak geniş kapsamda tanımlanması gereken bir nitelik taşır. İnsanların yaşamlarını belirli bir toprak parçası üzerinde sürdürdüklerinden bu mekân(uzam) parçasına "kent" ya da "köy" adı verilmekte, kent ve köy kavramları her zaman birbirinden kesin çizgilerle ayıramamaktadır (Keleş, 2016).

Buradan yola çıkarak kentlerin tarımsal faaliyetlerden çok sanayi ve ticaretin hakim olduğu yerleşmeler olduğu söylenebilir. Kentlerde insan sayısı artmakta fakat komşuluk da diyebileceğimiz insan ilişkisi azalmaktadır.

Kentler tek bir birey için oluşturulmamıştır. Geçmiş, huyları, meslekleri ve sınıfları son derece çeşitli pek çok insana yöneliktirler (Lynch, 2011). Kentlerin toplumsal yaşam ve kişiler üzerinde önemli etkileri vardır. Kent sadece kişilere daha geniş yerleşim yerleri ve iş olanakları sağlayan yer değildir. Bununla birlikte dünyanın en uzaktaki alanlarını kendi bünyesine çeken, çeşitli alanları, insanları ve etkinlikleri belirli bir düzen doğrultusunda biçimlendiren, siyasal, ekonomik ve kültürel hayatın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir (Wirth, 2002).

Yapılan kent tanımlarında görülen en belirgin özellik, tüm tanımların insanı içermesidir. Kent ve kent-insan ilişkisi bu durumda önemlidir. İnsanın var olduğu yerde

onun ihtiyaçlarını karşılamak için oluşturulan her türlü ortam kentin kapsamı içerisinde denebilir.

2.2.1. Kentlerin tarihsel gelişimi

Kentler tarihsel süreç içerisinde birtakım biçimsel değişikliklere uğramış, ekonomik, politik, kültürel, sosyal, nüfus yoğunluğu gibi etkenlere bağlı olarak Şekillenerek gelişmişlerdir. Bu süreçlerde kent ile ilgili birçok kavram ortaya çıkmıştır. Günümüzde de yerleşimlere kent diyebilmenin temel Őartı nüfus büyüklüğüdür.

Tarihsel gelişim içinde kentin kavramsal içeriğindeki değişmeler incelendiğinde, ilk dönemlerde uygarlık kavramının bu içeriğin belirlenmesinde etken olduğu gözlenmektedir (Ertürk, 1997).

Değişik coğrafi mekânlarda çeşitli nedenlerle bir araya gelip, yaşamlarını sürdüren insan topluluklarının kurdukları ilk kentler zaman diliminde M.Ö. 1500 yıllarına kadar gitmektedir. M.Weber çalışmasında ilk kentlerin ne ekonomik, siyasal ve yönetimsel ne de insanların güvenliği açısından bir savunma birimi olmadığını belirterek; tarihte ilk kez kent adını alan yerleşim bölgelerinin "*bir kalesi, ekonomik anlamda bir pazar piyasası, kendine has bir hukuksal düzeni, bir (birlik) oluşturması ve belli olde otonom bir yapıya sahip olması*" gerektiğini vurgulamaktadır (Martindale, 1984).

Antik kentin temel özelliği incelendiğinde, kentlerin etrafını kuşatan kırsal alanlar için ekonomik, hukuki ve kültürel bir merkez oluşturması kentlerin en belirgin özellikleri arasında sayılmaktadır. Bu dönem kentlerinde kentlerin yerleşim alanı seçiminde daima bir dini yapının ve ibadet merkezinin etkisi olduğundan söz edilmektedir (Yılmaz & ifti, 2011).

Tarihte kentin tanımı ve günümüzde kentin tanımı değişiklik gösterse de temel olarak bir yerleşim ile ekonomik ve hukuki işleyiş düzeni söz konusudur. Bu düzen toplumların değişmesi ve gelişmesi ile birtakım oluşumlar geçirebilmektedir.

Tarihsel gelişim içinde kentin kavramsal değişimi devam etmiş, geçmiş dönemlerde "cite", "polis", "medine" ve "kent" gibi az çok yakın anlamlarda kullanılan kavramların yerini, bugün "bourg", "ville", "city" ve "urban" kelimeleri almıştır. Öte yandan, sosyo-ekonomik gelişmelere bağlı olarak, kent kavramının içeriğinde de önemli değişmeler yaşanmış, eski dönemlerde "kale" veya "sur" kent kavramını tanımlamada önemli bir kriter olarak kullanılmıştır. Örneğin Orta ağ'ın en önemli kent tanımı; Marver'in "duvarlarla çevrili insan yerleşimleri" ifadesidir (Demirer, ve diğerleri, 1999).

İlk yerleşmeler dini mekânların çevresinde şekillenirken, sonraları sur ve kalelerin içinde gelişim gösteren kentsel yapılar oluşmuştur. Ardından sanayi devrimi ile nüfus yoğunluğu artarak biçimlenen kent günümüzdeki halini almaya başlamıştır.

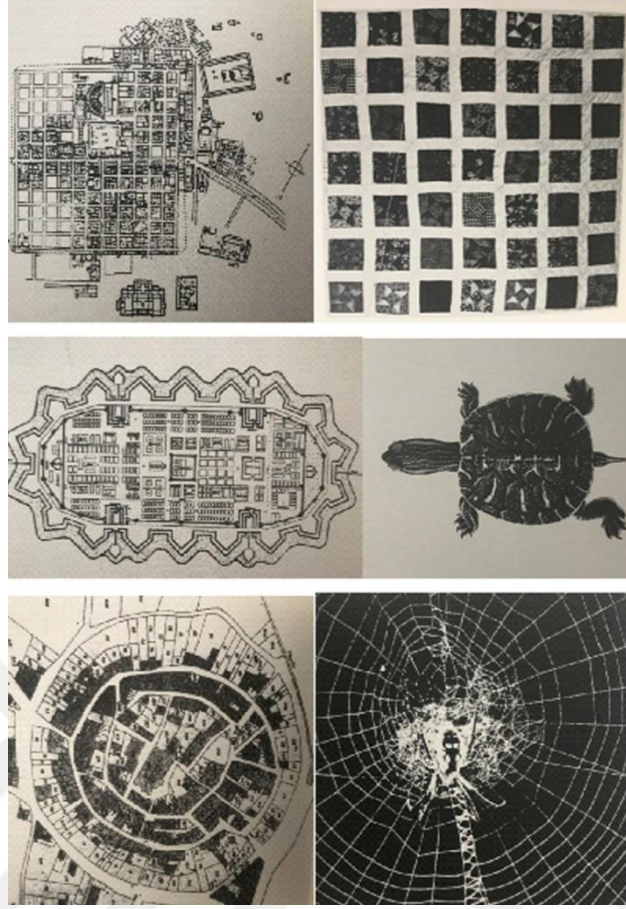
Geçmişten günümüze kentin en temel ögesi insan olmakla birlikte, insanın şekillendirdiği bu yerleşmelerin ona bağlı birçok etmenin değişmesi ile geliştiğini söylemek doğru olacaktır. Günümüzde kent; istihdam yapısı, ekonomik faaliyet, nüfus yoğunluğu vb. çok daha farklı kritere bağlıdır. Bu etmenler ile gelişen kent biçimlenerek kent dokusunu oluşturmaktadır.

2.2.2. Kentsel doku

Kent dokusu, bir başka deyişle algılanan biçim, doğal yapının yönlendirdiği fiziksel yapı ile sosyal yapının (ekonomik yapı, gelenek, görenek, yaşam biçimi vb.) karşılıklı etkileşim halinde ortaya koyduğu bir örüntü / kompozisyonudur. Bu kompozisyonun okunabilirliği ya da algılanabilirliği, yerleşmenin özgün karakteristiğinin belirlenmesinde en temel değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kentsel dokunun algılanması, doğal yapı bileşenlerinin ortaya koyduğu yere özgü koşullar ile uyumluluğu olduğu kadar, kültürel, kişisel yaşam biçimleri ve algı filtreleri ile doğrudan ilişkilendirilmektedir (Rapoport, 1977).

Kentsel doku kavramı ve kent dokusunun oluşması konusu birçok araştırmacı tarafından incelenmiş olup farklı biçimlerde açıklanmıştır (Lynch,2011), (Trancik,1986), (Ungers,2013). Unwin(1909), kent dokularını düzenli ve düzensiz olmak üzere iki başlıkta tanımlamakta, düzenli kent doku tiplerini doğrusal, dairesel, diyagonal ve ışımsal olarak alt başlıklara ayırmaktadır (Kürkçüoğlu & Ocakçı, 2015). Ungers (2013), düşüncenin tasarıma dönüştüğü süreçte, bütünü tarif eden birtakım fikirler, temalar üretirken, aynı zamanda hayal gücünün zenginliğini de göstermenin yollarını arar. Kent dokusunda da aynı yaratıcılığı kullanarak metaforlar oluşturur (Şekil 2.25).

Kentsel dokunun okunabilmesinde en önemli etkenlerden biri tipolojidir. Mekânın değişim ve dönüşüm süreçlerini analiz etmek için kentsel dokuların açıklanması ihtiyacı ortaya çıkmış böylece tip ve tipoloji bileşeni kullanılmaya başlamıştır.

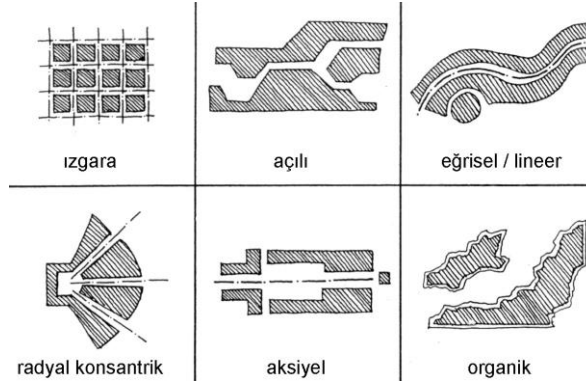

Şekil 2.25. Ungers' in hayal gücü ile farklı kent dokularına ait kent metaforları(Ungers, 2013)

Kentlerin formu tarihsel olarak farklılık gösterebileceği gibi, araştırmacılar tarafından farklı şekilde incelenebilmektedir. Kentin dokusu hakkında çeşitli metaforlar üretilebilir. Fakat biçimsel olarak kentlerin gelişim formu ayrı olarak ele alınmalıdır.

Lynch (1981) ise farklı olarak iyi kent formunun beş faktörü olarak canlılık, anlam, uyum, erişim, kontrol, verimlilik kavramlarını belirterek, kentlerin doku tipolojisini incelemiştir. Metropol ölçeğindeki yerleşmelerin tipolojik karakterlerini yoğun, yıldız, dairesel, doğrusal, yaygın ve yoğun yaygın biçimli olmak üzere altı grupta sınıflandırmıştır.

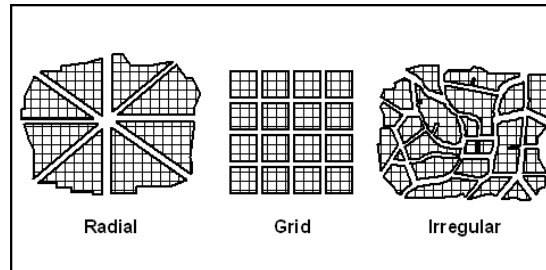
Moughtin' e (1996'den aktaran Sınmaz & Özdemir, 2016) göre lineer kent, gridal kent ve merkezi (içe dönük) kent olmak üzere üç ana kent formu bulunurken (Sınmaz & Özdemir, 2016), Trancik'e (1986) göre ise kent dokusunu oluşturan dolu-boş ilişkileri binaların şekil ve yerleriyle biçimlenmekte, çevre elemanlarının yönlendirilmesi ile altı tipik model oluşturmaktadır (Şekil 2.26).

Şekil 2.26. Kent dokuları (Trancik, 1986)

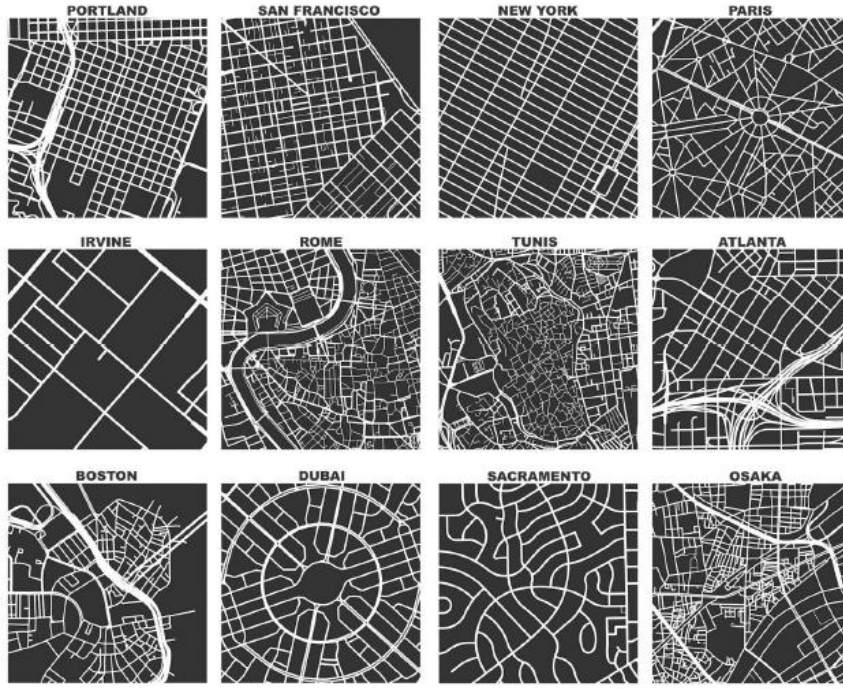
Trancik (1986) aynı zamanda kentsel mekânları tanımlarken sert mekân, yumuşak mekân terimlerini kullanır. Ona göre mimari duvarlarla çevrilmiş, sosyal aktiviteler için önemli mekânlar oluşturan sert mekânlar, doğal ortamın hakim olduğu şehir içi veya dışında, binaların geri çekilmesi ile elde edilen yeşil dokular olan yumuşak alanlardan daha iyidir. İnsan faktörünün bu oranların belirlenmesindeki rolü de oldukça büyüktür.

Trancik'in çalışmasına baktığımız zaman kentsel mekânın üzerinde durduğu görülmektedir. Kent mekânını anlamak için onun tipolojileri de bu noktada önemlidir.

Şekil 2.27. Kentsel doku türleri, radyal, gridal ve düzensiz (http-4)

Farklı türdeki sokak ağlarını ve kentsel formlarını tutarlı bir şekilde karşılaştırmak amacıyla şehirlerin sokak ağından bir mil kare alınarak değerlendirmeler yapılmalıdır (Boeing, 2019). Bununla ilgili olarak bazı dünya şehirlerinden örnekler Şekil (2.28)'de gösterilmektedir. Tutarlı mekânsal ölçek farklı türdeki sokak ağlarını ve kentsel formları farklı yerlerde kolayca karşılaştırmamızı sağlar.

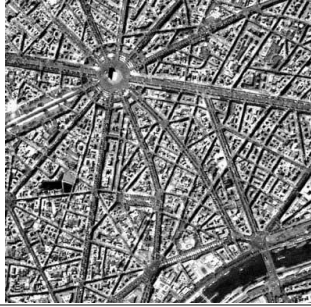

Şekil 2.28. Her şehrin sokak ağından bir mil kare (Boeing, 2019)

Kentsel doku aslında bir örüntüyü yansıtmaktadır. Bu örüntü çevresel, fiziksel, sosyal, ekonomik bileşenlerin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Kentsel doku oluşurken bu bileşenler arasında karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.

Kentsel alanda formlar, caddelerin, yolların, otoyolların ve diğer yolların yerleşimi ile oluşmaktadır. Sokak desenleri (ve genişlikleri) tüm kent dokusunu etkiler. Genel olarak kentler radyal, ızgara ve düzensiz olmak üzere Şekil (2.27)'deki üç temel örüntüden herhangi birini veya kombinasyonunu gösterebilir. Bununla ilgili olarak kentsel doku türlerine örnek olmak üzere bazı dünya kentlerinden örnekler tablo halinde düzenlenmiştir (Tablo 2.4).

Diğer yandan, kentsel dokular tarihsel gelişim süreci içinde yaşanan sosyal evreleri anlamaya yardım etmekte ve kentsel dokular arasındaki farklar dokunun gelişme dönemlerine ilişkin bilgiler içermektedir (Altaban, 2013). Planlı, planlanmamış, resmi, gayri resmi, ızgaralı ve organik kentsel düzende çeşitli kentsel yerleşme biçimleri mevcuttur. Bu dokunun farklılaşması kentin geçirdiği süreç hakkında bilgi de verir.

Tablo 2.4. Kentsel doku türlerine örnekler

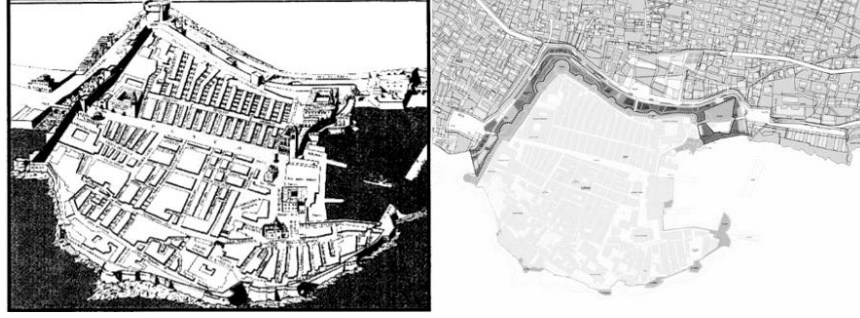
İşinsal/Radyal Kent Formu			
	<i>Palma Nova, İtalya</i>	<i>Paris, Fransa</i>	<i>Hobrecht, Berlin (eski)</i>
Izgara Kent Formu			
	<i>Pompei, İtalya</i>	<i>Barcelona, İspanya</i>	<i>Manhattan, New York</i>
Organik/Düzensiz Kent Formu			
	<i>Roma, İtalya</i>	<i>İstanbul, Türkiye</i>	<i>Viyana, Avusturya</i>

Altaban'ın söylediğinden yola çıkarak Barselona kentin dokusuna baktığımız zaman eski ve yeni Barselona'yı ayırmak çok kolay olmaktadır. Organik kent dokusundan ızgaralı kent planına keskin bir geçiş, muhtemel değişen sosyal evreler; yani şehirden kente geçişin algılanabildiğini söylemek bu noktada yanlış olmayacaktır (Şekil 2.29).

Şekil 2.29. Barcelona kuş bakışı kentsel doku değişimi (<http-6>)

Benzer dokusal özellikler Dubrovnik kentinde görülmektedir. Surlarla çevrili eski şehrin, çok da büyük bir kent planına sahip olmayan Yeni Dubrovnik' ten farkı kolayca ayırt edilebilmektedir (Şekil 2.30).

Şekil 2.30. Solda eski Dubrovnik (Meharg, 2003), sağda yeni Dubrovnik (http-7)

Günümüzde kent ve kent dokusu ile ilgili çok tartışılan konulardan biri ‘’şehir’’ ve ‘’kent’’ kavramlarının ayrımıdır. Beşir Ayvazoğlu bu algıya bağlı olarak, ‘‘Bugün şehir kelimesi yerine kent kelimesi kullanılıyor. Şehri Türkçeden kovmak için kullanılan kent, ancak sonradan kurulan şehirler için kullanılabilir.’’ diyerek tarafını belli etmektedir (Ayvazoğlu, 2013). Taşçı (2014) ise kavram boyutu itibariyle kent ve şehir kelimeleri arasında fark olmamakla birlikte; algısal olarak şehir daha kadim olanı temsil ederken, kent daha modern ve güncel bir çağrışım yapmaktadır (Taşçı, 2014). Turgut Cansever şehri, ‘‘insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürün ve insan hayatını yöneten ve çevreleyen yapı’’ olarak tanımlamaktadır (Cansever, 2016).

Max Weber şehir ve kent ayrımı yapan isimlerdendir. Weber’ e göre (1958), kentin ayırt edici vasfı burjuva tarafından kurulmuş olmasıdır. Weber Doğu’daki şehirleri biraz da mağrurane kent olarak nitelemez, ona göre kent Batı’ya özgüdür. Buna göre kent, basit olarak birbirinden ayrı ama birbirine yakın konutların toplandığı bir yerleşimdir; ama asıl olarak kent, mukimlerinin tarımdan ziyade zanâât ve ticaretle geçindiği bir yerleşimdir (Weber, 1958).

Dolayısıyla Weber bu ayrımı yaparken ekonomik ve siyasi örgütlenmeye bağlı kalmıştır. Tarımı şehre, zanââti kente yakıştırarak yorumlamış, biçimsel özelliklerinden çok da bahsetmemiştir. Fakat bizim bu ayrımında esas ilgilendiğimiz biçimsel özelliklerdir

ve kentsel doku kenti oluşturan tüm öğelerin oluşturduğu kompozisyonudur. Her kentin dokusu kendine has özellikler göstereceği için, kentin karakterinin oluşumunda kentsel dokunun rolü büyüktür.

2.2.3. Kentsel bağlam ve kimlik

Kenti ve kentsel morfolojiyi tanımladığımız önceki bölümlerde de belirtildiği gibi kenti oluşturan tüm bileşenlerin birbiri ile ve kent ile kurduğu ilişki söz konusudur. Bulduğu yapay ve doğal çevre koşullarını içeren çevresel koşullar ve sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve diğer koşullar kentin bağlamını oluştururken bunların tümü bir araya gelip kentin karakterini yansıtmaktadır. Kentin karakteri sahip olduğu değerlerin yansımalarıdır. Kentin devingen yapısı karakteri etkileyebilir. Bu yüzden her kentin ve her dönemin bir kimliği vardır.

Kentsel çevrenin bağlamı ve karakterini anlamak için araştırma ve analiz araçları bir yeri özel kılan nitelikleri tanımlar. Bu nitelikler kentleri, kentlerin tarihini, fiziksel biçimini, özelliklerini ve içinde yaşayan insanların davranışlarını kapsar. Örneğin, bir kentsel tasarım denetimi veya bir sitenin veya mahallenin karakter değerlendirmesi, bir örnekleme, kentsel morfoloji ve bina tipolojisi çalışmaları, haritalama teknikleri ve arşiv araştırması gibi analitik teknikleri içerebilir (Ministry for the Environment, 2006). Tschumi' ye (2005' den aktaran Erman & Yılmaz, 2017) göre ütopyalar haricinde bir yapıyı bağlamından ayrı düşünmek olanaksızdır (Erman & Yılmaz, 2017).

Bağlamı olan insan ve çevre etkileşiminin doğurduğu sonuçlar insanların yaşam alanlarına yansımakta ve bu da kentlerin kimliklerini oluşturmaktadır. Bu oluşum süreci çok yönlüdür. Çünkü insan bu süreçte diğer bileşenlerle de etkileşim halindedir.

Rossi Şehrin Mimarisi adlı eserinde(2006) Milano'daki San Lorenzo Kilisesi'nde, yapıya ait çeşitli dönemlerde yapılmış eklerin hala kolayca görülebilir olduğunu; bu tür artifaktları anlamadan şehrin mimarisinden söz edilemeyeceğini, sembolik mimarlığın olay ile gösterge arasında bağ kurduğundan mimariyi zenginleştirdiğini anlatarak kentsel bağlam ve karakteri anlama konusunda okuyucuyu aydınlatmıştır.

Weber (1964)'e göre kente özel karakterini veren, ticaret ve alışverişin, bunlarla etkileşimi olan tüm etkinliklerin varlığıdır. Gerçekten de, bir kentin pazarına yapılan kısa bir ziyaret bile, kent ve kentliler hakkında pek çok ipucu verebilir. Benzer bir şekilde Lefebvre (1991) de kenti, kullanım ve harcama değerlerinin buluşup, biçimsel bir sistem içinde bütünleştiği bir yer olarak görmektedir. Ne var ki, Lefebvre' ye göre, yaratıcı

etkinliklere, bilgiye, simgeselliğe, hayal kurmaya ve oyalanmaya da gereksinmesi olan insanoğlu için kent hakkı, tüketim hakkının ötesinde, anıtsal, estetik ve içgüdüsel boyutlar içerir (Oktay , 2011).

Her kentin kimliği, o kente ait süreklilik kazanmış, o kentle özdeşleşmiş ayırt edici özellikler taşır. Kimlik kavramı, canlılar ya da nesnelere için ayırt edici, farklılık oluşturan özellikler olarak tanımlanabilir. Kentin karakterine örnek verecek olursak; Siena'daki Piazza del Campo, Venedik'teki Piazza San Marco, Milano'daki Piazza del Duomo, Moskova'daki Kızıl Meydan, İstanbul'daki Ortaköy Camii ve İstiklal Caddesi gibi örnekler buldukları kentlerin kimliği ile özdeşleşmişlerdir.

Kimlik, bireysel, toplumsal, mimari, çevresel vb. birçok boyutta tartışılan bir kavramdır. Kaya'nın "Her şehrin bir hikâyesi vardır." (Kaya E. , 2007) sözleri ile ifade ettiği gibi, bir kenti diğerlerinden ayıran ve kendine has özelliklerle kimlik oluşturmaya sağlayan temel unsur kent kültürüdür ve kentin demografik, doğal, tarihi ve kültürel süreçlerinin, sosyo-ekonomik alana etki etmesi ile oluşur. Bu kültür ve kent kimliği marka kavramını ortaya çıkarmıştır ve kentler markalaşma yoluna girmiştir. Markalaşma sanayi, ticaret, eğitim, turizm vb. temaları ile veya bina stilleri (modern, tarihi, geleneksel), anıtlar, tarihi ve doğal miras ya da çevre unsurları ile oluşmaktadır. Kimisi Venedik gibi coğrafi özellikleri ile, bazıları Paris, Eiffel Kulesi gibi anıtları ile, bazıları meydan ve sokakları ile, bazı kentler ise Rio karnavalları gibi sosyo-kültürel özellikleri kimliklerini oluşturmuş ve bu şekilde anılmaktadırlar.

Tez kapsamında incelenecek Eskişehir kenti geçmişte birçok özelliği ile farklı kimlikler kazanmış olsa da üniversite bağlamında kimliği etkilenen şehirlere dendir. İkinci inceleme alanı olan Bursa da başta tarihi kent ve sanayi kenti olmak üzere kimlik konusunda farklı yönlerde kendini göstermiştir olmakla birlikte üniversite ile de kimliği etkilenen şehirlere dendir. İncelenecek diğer bir kent olan Kütahya ise son yıllarda diğer kentler gibi üniversite kenti kimliğini kazanmaya başlasa da kent kültürü açısından tarihi kent kimliği ile günümüze taşınmıştır. Aslında bakıldığında kentler karmaşık bir kimlik yapısına sahiptirler. Bunlardan biri günümüz kentlerine yön veren gelişimine katkı sağlayan üniversite kenti kimliğidir.

2.2.4. Üniversite kenti kimliği

Bott Cantrill ve Myers (2003)'e göre yerin fiziksel ve kültürel özellikleri, bireysel etkileşimler ve ihtiyaçlarla birlikte, birbirleri içinde erimesi ve kaynaşması sonucu oluşmuştur (Eryazıcıoğlu & Markoç , Erişim Tarihi 10.10.2019). Kentsel kimliğin ve

karacterin oluşmasında önemli bir unsur olan yerin ruhu, kentin fiziksel biçiminin üretilmesi ve değiştirilmesi süreçleri ile çeşitli dönemlerde değişikliğe uğrayabilmektedir (Conzen, 1960).

Bu anlamda her dönemde kentte yaşayanlar, mekânın ruhunu kendi deneyimleri ile üretmekte ve toplumsal bellek mekânda oluşmaktadır. Bir başka deyişle, kentsel mekânın biçimlendirilmesiyle ortaya çıkan yapılı çevre, toplumun gündelik yaşam pratikleri ile yakından ilişkilidir.

Kentlerin belli bir nüfus yoğunluğuna sahip ekonomik, sosyal ve kültürel olgunluk seviyesine ulaşmış yerler olmasından dolayı, kentlerin kimliği; doğal ve insan yapısı çevre bileşenleri ve kentte yaşayan nüfus, kentleşme, mimarlık, kültürel etkinlikler ve karşılıklı etkileşimler ile oluşmaktadır. Kent kimliğini incelerken kent kültürüne de değinmek gerekmektedir. Eğitim bir kültürel süreçtir. Bu kültürel süreç de sonucunda bir kimlik doğurur. Bu nedenle, gelişmek, kalkınmak ve varlıklarını gelecek nesillere taşımak isteyen toplumların eğitime ve eğitim kurumlarına önem vermeleri gerekmektedir.

Formel eğitim kurumları olarak, toplumsal bilginin üretildiği alanları ifade eden üniversiteler, kuruldukları şehrin kaderini etkilemeleri ve bir takım kentlilik ağları tesis etmeleri bakımından oldukça önemlidir. Üniversiteyi, kente eklemek, kent içerisinde otonom bir mekân yaratmakla birlikte, yeni bir tür kültürü, kaynaşmayı, etkileşimi ve kozmopolit biçimleri doğurmaktadır. Kentin değerleri, o kent içerisinde kalıcı olmayan, ancak kentte olduğu süre boyunca kentlilik kimliği üreten öğrencilerin ve akademisyenlerin beraberlerinde getirdikleri ile etkileşerek, yepyeni bir kültüre aracılık etmektedir (Ustabulut & Keskin, 2018). Üniversitenin bu değerini anlayan bazı kentler, öğrenci kültürünü şehir marka kimliğinin bir parçası olarak bütünleştirir. Ustabulut ve Keskin (2018) üniversitelerin bulunduğu kent içerisinde, dönüştürücü, biçimlendirici ve yeniden kurucu etkileri olduğunu belirterek bir kentin üniversiteye sahip olduktan sonra, asla eski kent kimliğini devam ettiremeyeceğinden ve önlenemez bir dışa açılma ve dışarıya karşı açıklık sürecinin varlığından bahseder.

Küçük ve orta ölçekli kentlerde üniversitelerin varlığı belirli bir kentsel kimliğin tanımını ve kentsel dokunun karakteristiğini imâ eden çok önemli bir kültürel rol oynayabilir. Üniversitenin büyük kentlerdeki katkısı iyi bilinmekle birlikte, üniversitenin daha küçük şehirlerde bulunması kesinlikle kent kimliğini etkileyeceği ifade edilmektedir (Lazzeroni ve diğ., 2013; Lazzeroni & Piccaluga, 2015).

Kentin kimliğini oluşturan ögeler arasında kültürel ve tarihi unsurlara yer verilirken bu çalışmadan da anlaşıldığı üzere kentler için niversite de önemli bir kimlik ögesi haline gelmiştir. Bu da niversite kenti kimliği oluşturması açısından, ülkemizdeki pek çok kenti ilgilendirmektedir.

3. ÜNİVERSİTE KENTLERİNDE MORFOLOJİK BAŞKALAŞIM

Kentsel alanlar, sürekli dönüşen ve yaşayan canlı sistemlerdir. Bu değişim üzerinden var olan kentler ait oldukları zamanın politik, fiziksel, kültürel ve sosyo-ekonomik koşulları içerisinde yeniden şekillendirilir. Bu nedenle farklı kültürlerden insanlar yaşadıkları kentlerin şekillenmesinde etkilidir. Kent ise tüm bu koşullar ve insan faktörü çevresinde sürekli başkalaşım süreci içerisinde. Bazı kentlerde bu süreç daha kısa sürelerde gerçekleşirken, bazılarında uzun zaman dilimlerinde gerçekleşmektedir. Kısa zaman dilimlerinde gerçekleşen başkalaşımın kentsel mekânda kolayca algılanabilmektedir. Günümüz literatüründe geniş yer tutan üniversite kentlerinde bu başkalaşım süreci son yıllarda kolayca algılanabilir düzeyde hızlı gerçekleşmektedir.

Bu bölümde üniversite ve kent arasındaki ilişki (ekonomik, sosyal, kültürel, kentsel) vurgulanacaktır. Bu ikili ilişkide tüm perspektifler önemlidir, ancak bazıları literatürde analiz edilmemiştir ve nadiren birlikte ele alınmaktadır. Bölümün sonunda çalışmanın konusu olan üniversite kentleri ve üniversite kentlerinde konuta ekonomik, sosyal ve kültürel perspektife kısaca değindikten sonra kentsel perspektiften çalışmanın aracı olan morfoloji kavramı ile incelenecektir.

3.1. Kent ve Başkalaşım

İlk çağ filozofu olan Herakleitos'a göre başlangıç ve bitişler süresince daimi olarak değişimler meydana gelirken, değişmeden kalan tek şey değişimin kendisi olup, hiçbir şey kalıcı değildir (Kaya E., 2018). İnsanlar yaradılışları gereği sürekli değişim içerisinde ve bu değişim esnasında içinde buldukları yapıyı da beraberinde değiştirir. Yani sistem ve onu meydana getiren parçalar arasında var olan ikili ilişki sonucunda, birisinde gerçekleşen değişim diğerine de yansımaktadır ve değişime uğrayıp dönüşmesine neden olmaktadır (Merleau – Ponty, 2008).

Dolayısıyla birey ve onun çevresi birlikte sürekli değişim döngüsü içindedir. Bu durumda bireyin var oluşu kadar onun değişimi de normal bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Başkalaşım kelime anlamı olarak, bir kütlenin fiziki ve kimyasal özelliklerinin değişmesi, istihale, metamorfizm olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 2019). Kongar'a (1981) göre meydana gelen toplumsal değişimlerin arka planında insan-doğa çelişkisi yer almaktadır. Doğa içinde hayatta kalma mücadelesi veren insan doğayı kendi

amaçları ve gereksinimlerine göre değişime uğratmaktadır (Kongar 1981; Kaya E., 2018). Değişimin nasıl meydana geleceğini mevcut olan toplumun yapısı belirlemektedir. Karma toplumlar içerisinde çoklu düşünce yapısı barındırdığı için homojen toplumlara oranla değişime daha fazla yatkındır (Dener 1994; Kaya E., 2018).

Kentte başkalaşımı inceleyecek olursak; Chambers(2005), küreselleşmenin, kentleri ve kent hayatını değiştirdiğini, eski bildik kentten, ona özgü imaj ve göstergelerden eser kalmadığını belirtmiştir. Küreselleşme, sadece sermaye ve uluslararası iş bölümünün iktidar ve hareketlerine değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel güçlere, kurumlara, ilişki ve fikirlere de işaret eder. Her şehir, mekân ve bunların sakinleri, her geçen gün biraz daha farklı ama küresel referansları olan bir uluslararası ve ulus-aşırı sistemin içine girmektedir (Chambers, 2005).

Kent, içerisinde birçok ögeyi barındıran değişen ve dönüşen bir organizma olduğundan, pek çok farklı alanda başkalaşım geçirebilmektedir. Hatta bir alanda başkalaşım içinde olan bir süreç yaşanırken, yansıyan etkileri ile farklı bağlamlarda da başkalaşımlara neden olabilmektedir. Örneğin kentte eğitim düzeyin artması kültürel değişimi tetiklemekte, bu da yaşam biçimini değiştirmektedir. Değişen yaşam biçimi kentleri her alanda değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle başkalaşım kent içinde tek taraflı bir süreç değildir. Birçok etken birbirleri ile etkileşimli olarak başkalaşımı başlatır.

Bu çerçevede kenti inceleyen araştırmacılardan kimi kentin değişimini sosyolojik, kimi ekonomik, kimi biçimsel/morfolojik açıdan incelemiştir. Harvey'e göre, kentin mekânsal formunu anlayabilmemiz için öncelikle uygun bir toplumsal mekân felsefesi oluşturmak gereğinden söz eder. Toplumsal mekân ancak, bazı sosyal faaliyetlere göre anlaşılmaktadır (Harvey, 2003). Chaney' e (1999) göre kentin fiziki mimarisi (mekânsal coğrafyası), kültürün (ticari, tarımsal, dini, kamusal vs.) farklılığına temel teşkil eder. Gündelik hayat pratikleri de, kent kültürünün örgütleniş sürecinde yeni kimlik desenlerinin inşasına önayak olur (Chaney, 1999). İnsan ve davranış biçimi kenti biçimlendirmekte, kent ise içine aldığı tüm bu faktörleri etkileyerek, karşılıklı etkileşim kurmaktadır.

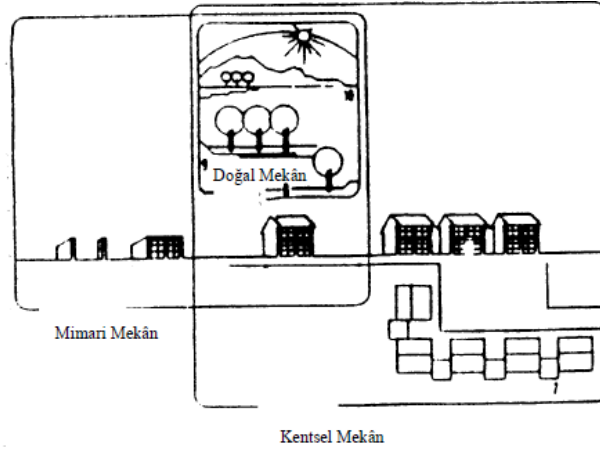
Kent ve metropol, sosyo-kültürel yaşama dair sembolik bir dünyanın çeperlerini de çizer. R. Peet kentteki, mekânsal pratiklerin ekonomik/politik olduğu kadar ideolojik ve

sosyal bir nitelik arzettiğini öne sürer. Ayrıca kentlerin kültürel sermayesi ve ekonomisinden bahseden S.Zukin'in belirttiği gibi metropoller kültür endüstrisi için de giderek önemli hale gelmektedirler. Özellikle, global kent olmanın bir prestij unsuru sayılması ve neredeyse bir söylem, bir rekabetçi yarışın hedefi haline gelmesinin bir sonucu olarak metropoller arası sembolik sermaye yarışı giderek hız kazanmaktadır (Aytar, 2005).

Ekonomik bir başkalaşımdan bahsederken küreselleşmeye değinilmeden edilemez. Küreselleşmenin bir yandan metropol kentler açısından önemli ekonomik, toplumsal ve mekânsal sonuçları olurken, diğer yandan bu kentler küreselleşmenin motorları, onu yapan ve yeniden üreten mekânlar haline gelmişlerdir. Küresel dünya ekonomisi ile metropol kentler arasındaki bu karşılıklı birbirini yapan ve üreten ilişki dünya ekonomisinin makro düzleminde gözlemlediğimiz yapısal dönüşümlerin kent ekonomisinde somut ve derin etkilerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kentin, nüfus ve ekonomik faaliyetlerle birlikte büyümesi; daha geniş bir mekâna yayılmasını, kent içinde farklı toplumsal gruplar arasında ayrılaşmayı ve alt merkezlerin oluşmasını ortaya çıkarmaktadır (Beaverstock, Smith ve Taylor 1999: 124-134; Tosun & Ertürk, 2009). Böylece, çok merkezli bir kent yapısı oluşmaktadır. Kentsel mekânda çok merkezli bir yapılanmanın ortaya çıkışıyla, kentsel nüfusun hızlı bir biçimde artması arasında doğrusal bir ilişki vardır. Konut projeleriyle ortaya çıkan yeni yerleşim bölgeleri, kentte mekânsal, sosyal ve kültürel dönüşüm sürecinin hem sonucu, hem de sebebidirler (Tosun & Ertürk, 2009).

Diğer yandan günden güne artan okur yazar oranı, eğitim düzeyleri potansiyel olarak değişen bir eğitim sürecini göstermektedir. Eğitimin hızlı ilerleyen bu başkalaşım boyutunun kentle ilişkisine bakıldığında olumlu olumsuz birçok sürece de beraberinde yol açtığını söylemek mümkündür. Pek çok çalışmadan da görüleceği gibi kentlerin birçok alanda sürekli başkalaşım içinde olduğu söylenebilir. Yani başkalaşım kentte farklı türlerde meydana çıkmaktadır ve her biri kentin morfolojisini değiştirme potansiyeline sahiptir. Bu başkalaşımın kimi zaman kısa süreler içinde olsa da genellikle uzun zaman dilimlerinde kendini gösterirler. Aslında kentin başkalaşımını bütüncül bir bakış açısıyla incelenmelidir. Fakat bu çalışma kapsamında mümkün olamayacağı için sadece kentlerin morfolojik başkalaşımını ele alınacaktır. Zira morfolojik başkalaşım kendi başına bir araştırma konusudur.

Şekil 3.1. Mimari mekân, kentsel mekân ve doğal mekân ayrımı (Usta, 1995; İnceoğlu, 2007)

Bu kapsamda morfoloji kent ile bütünleşik ele alınsa da onu etkileyen birçok etken ile de karşılıklı etkileşim içine girmektedir. Bu etkileşim süreci sonucu kentte başkalaşım kentsel ve mekânsal olmak üzere farklı ölçeklerde farklı sürelerle değişimler meydana gelmektedir. Önceki bölümlerde değindiğimiz analiz ölçeklerinde birçok araştırmacının farklı ölçeklerde ele almasından hareketle, İnceoğlu' nun (2007) değindiği mekân tanımında olduğu gibi mimari mekân ve kentsel mekân ölçeklerinde ayrı ayrı başkalaşım süreçleri incelenebilmektedir (Şekil 3.1). Kentin morfolojisini anlamak için en doğru yaklaşım farklı ölçeklerde bütüncül olarak ele alarak incelemektir.

3.1.1. Kentsel morfolojik başkalaşım

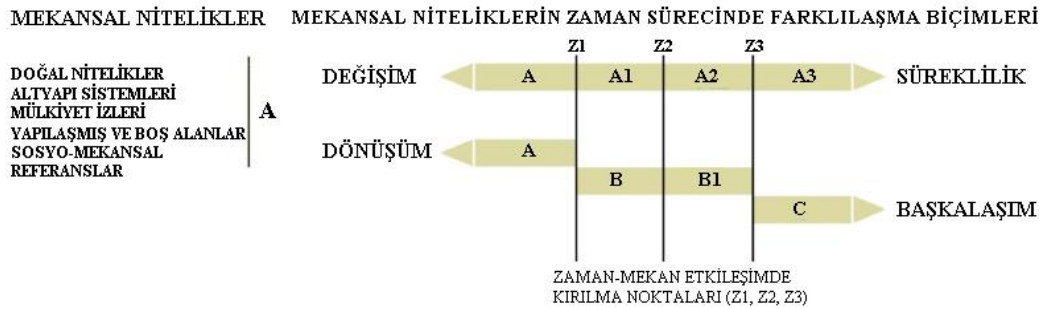
Kent formu kavramı, günümüzde halen güncelliğini koruyan ve bilimsel literatürde tartışılan bir olgudur. Kent kavramının ortaya çıkışından itibaren çeşitli tarihsel süreçlerde kenti şekillendiren fiziksel, toplumsal, kültürel, ekonomik, politik ve idari faktörlerin incelendiği görülmektedir. Kentsel morfoloji kavramı yerleşme formunun gelişme sürecini; tarih, kültür, coğrafya vb. etmenlere dayalı olarak parçadan bütüne farklı ölçeklerde değerlendirmektedir.

Kentsel morfolojinin dönüşümünün özü "büyüme yaşayan bir sistemin iç düzenlemesidir" (Hwang, 1994) ve belirli bir aşaması tamamlandığında, yeni gereksinimleri ve yeni kentsel sorunları karşılamak için dönüşüm yapmak zaten başka bir başlangıç noktasıdır. Kentsel morfolojinin kendini gösterme biçimi ilk yerleşmelerin ortaya çıkması ile başlamış olup takip eden bütün dönemlerde farklı dinamiklerden

kaynaklanarak yeniden biçimlenme süreçlerine girmiştir. Bu dinamiklerin bir kısmı yerleşimlerin işgal yolu ile el değiştirmesine dayalı olarak farklı bir medeniyetin hâkimiyeti altına girmesi şeklinde ortaya çıkarken bir kısmı değişen ihtiyaçlar ve stratejik politikaların etkileri doğrultusunda biçimlenmiştir. Şehirlerin veya yerleşmelerin tarihsel süreç içerisinde değişim göstermesi ile beraber yapısal dokuda ve mülkiyet deseninde de farklılaşmalar olmuştur (Birik, 2011; Yaygın ,2016). Eskidemir ve Kubat, kentsel morfolojideki dönüşümlerin, farklı kültürlere sahip medeniyetlerin kendi kimliklerini yansıtabilecek girişimleri sonucunda gerçekleştiğini belirtmektedir (Eskidemir & Kubat, 2018).

Kentsel morfoloji sosyal olayların bir sonucu olduğu için çok yavaştır ve insanlar genellikle değişimi ancak uzun bir zaman sonra algırlar. Önemli ölçüde yaşanan değişimler kentin yapısı ve şeklinde uzun vadede meydana gelir. Bu da kentin morfolojik bir başkalaşım süreci olarak tanımlanır.

Birik (2015) sorgulamalar sonucunda, farklılaşmanın gözlemlendiği zaman aralığında mekânı oluşturan niteliklerin sürekliliğinin korunup korunmadığı belirlenip, sürecin değişim ya da dönüşüm olup olmadığının teşhis edilebileceğini belirterek mekânsal başkalaşımı tanımlamıştır (Şekil 3.2).

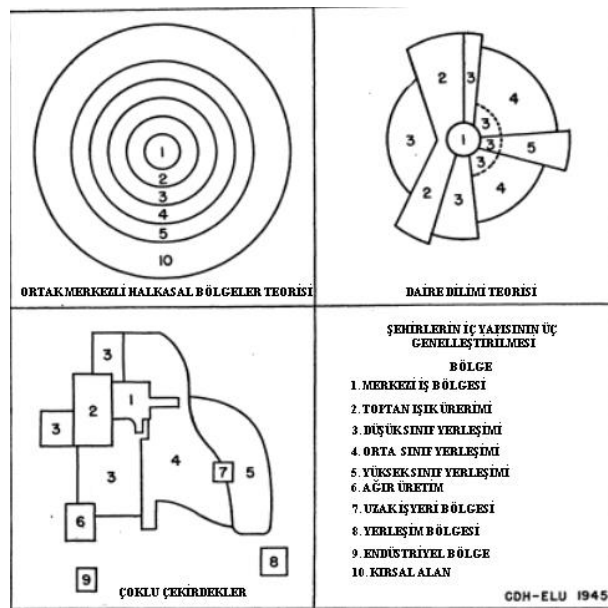
Şekil 3.2. Mekânsal niteliklerin zaman sürecinde farklılaşma biçimleri: Değişim ve Dönüşüm (Birik, 2015)

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi kentlerin gelişmesi, biçimlenmesi ve biçimin değişikliğe uğraması; nüfus, ekonomi, güvenlik faktörü, farklı kentler arasındaki karşılıklı ilişkiler ve kentsel alanda gerçekleşen eylemler gibi farklı dinamiklerin etkisinde gerçekleşen süreçlerdir. İklim, bitki örtüsü, topografya, su ve toprak kaynaklarının, özellikle ilk şehirlerin ortaya çıkışında büyük etkiye sahip oldukları

bilinmekte, günümüzde de şehirlerin ortaya çıkışında veya gelişiminde etkili olmaya devam etmektedirler. Bu çevresel faktörlerin yanında, değişen sosyal ve ekonomik koşullarla beraber, ulaşım, sanayi, ticaret, sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler, günümüzde şehirleşme üzerinde daha yoğun etkiye sahip olmakta ve mega kentlerin ortaya çıkışını sağlamaktadır.

Bu süreçte kent ve kentsel mekânlar, küresel akışlara paralel şekilde dönüşmekte, özellikle iktisadi, teknolojik ve enformasyon alanındaki değişmelerin bir sonucu olarak yeni işlevler ve yeni görünümlere kavuşmaktadırlar. Kentlerin yeniliğe ve değişime açık bölgelerindeki her tür kırıldanma kentsel mekânlara yansımakta, buralar kentteki yenilikçi değişimci trende uygun şekilde yeniden yapılanmaktadır. Pek çok sosyal teorisyen, kentsel mekânlarda vuku bulan değişimi daha çok olumsuzlayıcı bir perspektifle, örneğin özelleştirme, ticarileşme (Madinipour, 1996), sosyal kutuplaşma (Zukin, 1995), kamusal insanın çöküşü (Sennett, 1996) gibi daha çok kötümser bir bakışla değerlendirmektedirler (Aytaç, 2017).

Bu süreç hakkında günümüze kadar birçok kent gelişim modeli geliştirilmiştir. Burgess (1925, Concentric zone model), Hoyt (1939, Hoyt's Sector Model), Chauncy Harris ve Edward Ullman (1945, Multiple Nuclei Model) bunlardan bazılarıdır (Şekil 3.3) (Burdett, 2018).

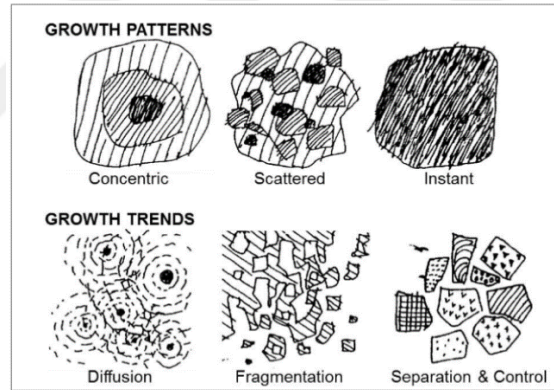

Şekil 3.3. Kentsel büyümede kentlerin iç yapısı modelleri, Türkçe'ye çevrilmiştir (Harris and Ullman, 1945; Burdett, 2018)

Biçim ve dönüşümü ayrılmaz birer ikili olarak gören Ungers ise, dönüşümü sadece var olanın sürdürülmesi ve değişimi olarak değil, bir mimari biçimin ortaya çıkması olarak da ifade eder. Biçimler ve düşünceler hiçbir zaman sınırlı değil, değişkendirler ve ancak entelektüel bir kavram değişimine müsaittir. Bu kavram zaman ve yerin değişik koşullarına göre kendisini uyarlayarak değişebilir (Başkaya, 2002).

Southworth ve Owens (1993)'in yöntem ve tekniği bir başka morfolojik yaklaşımdır. ABD'deki şehirlerin evrimine uygulanan yaklaşımları farklı ölçeklerde kent kenarlarındaki bir dizi uzamsal tipoloji ve evrim modeli tanımlar. Amerikan şehirlerinin oluşum süreçlerini incelemiş ve tipolojiler (Şekil 3.4) ile karşılaştırmalar yapmıştır.

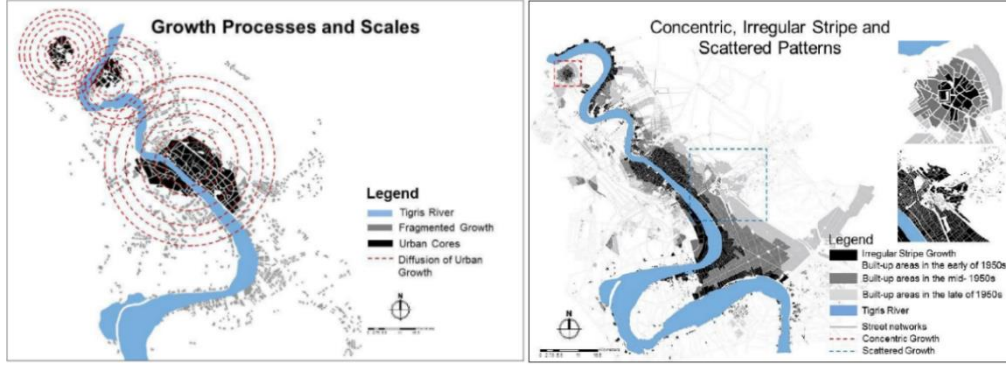
Kentlerin büyümesi de bir yandan kentsel başkalaşım süreci olarak değerlendirilebilir. Kentsel büyüme sonucu kentlerin morfolojik yapısı değiştiğinden ve eskisinden farklı bir morfolojik yapılanma olacağından bu süreci başkalaşıma dahil etmek mümkündür.

Şekil 3.4. Southworth ve Owens tarafından tanımlanan kentsel büyüme kalıpları ve süreçleri (Southworth & Owens, 1993).

Kentlerin büyümesi ya da başkalaşım sürecine girmesi farklı kalıplarda ve süreçlerde oluşmaktadır. Örneğin konsantrik büyüme, dünyadaki tarihi çekirdeğin kentsel genişlemesinin tipik bir modelidir. Bu tür bir büyüme, özellikle şehir merkezinde olmak üzere, belirli kentsel alanlarda ticari ve karma kullanımların yoğunlaşmasına neden olur. Düzensiz şerit büyümesi, eski şehirlerde, doğal bir özellik (nehir, sahil, ova veya vadi gibi) veya ana karavan ticaret rotaları boyunca kentsel bir alan çevresinde olur. Dağınık büyüme 20. yüzyılın başlarında, otoyolların ve ulaşım sistemlerinin genişlemesi ve seyahat hareketliliğinin artmasıyla birlikte, binaların eski kentsel merkezden dışarıya

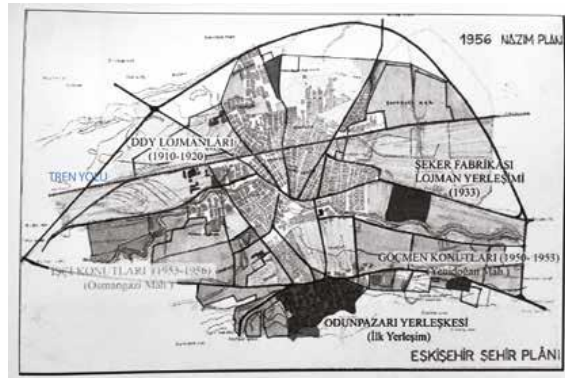
dağılması şeklinde inşa edilmesidir (Alobaydi, 2017). Alobaydi bu çerçevedeki çalışmasında Bağdat'ın kentsel formunun fiziksel ve mekânsal oluşum ve dönüşümlerini inceleyerek tarihsel tipolojiler geliştirmiştir.(Şekil 3.5)

Şekil 3.5. 1940'larda kentsel gelişimin parçalanması ve yayılması.(sol)Konsantrik, düzensiz şerit ve dağınık büyüme düzenleri.(sağ) (Alobaydi, 2017)

Bu durum birçok araştırmacı tarafından farklı açıklanmakla birlikte, incelenen kentsel mekânlarda elde edilen sonuçlarda belirleyici olmaktadır.

Bilsel (2004), kentin başkalaşımını yeni teknolojik gelişmelere koşut olarak kentlerin, bir “merkezkaç kuvvet” in etkisine kapılmışçasına çeperlerine doğru savrulmakta, ulaşım arterleri boyunca her yönde saçaklanarak büyümekte olduklarını belirterek ele almıştır. Eskişehir de ulaşım sistemlerinin genişlemesi ile kent büyüme sürecine hızlı giriş yapmıştır. Ulaşım ağları etrafında büyümesini gerçekleştirmiştir (Şekil 3.6).

Şekil 3.6. Demiryolunun kente ulaşmasının ardından, tarihi Odunpazarı yerleşkesi dışında gelişen modern kent dokusu ve tren garı, Eskişehir (Yılmaz, 2009, s.102; Sarıöz, 1997, s.73, 82; Ed.P.Safi, 2009, s.152 ; Özkut, 2017)

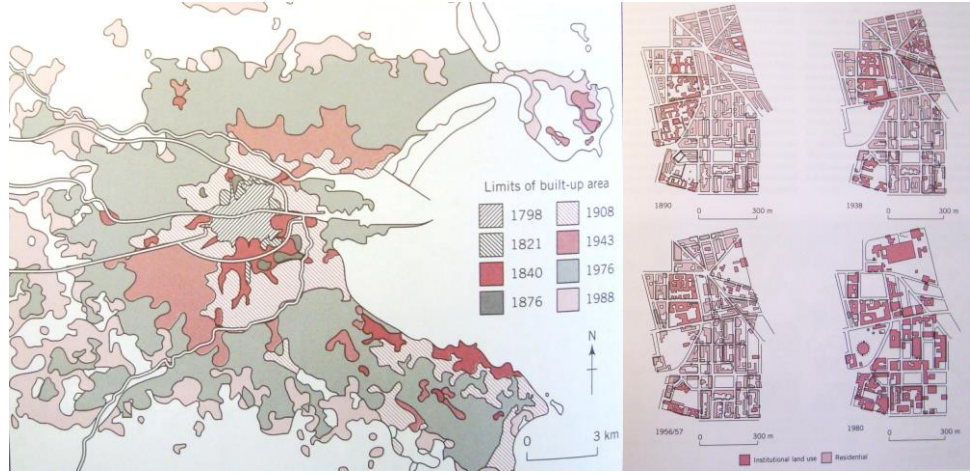
Kentsel mekânın biçimlenmesi sürecinde, kentsel yapıyı çevrede morfolojik, işlevsel görsel veya bağlamsal değişimlerin bazıları geniş bir alanı kapsamakta ve gözlenmesi mümkün olmayabilmektedir. Oysa, özellikle tek parsel ya da yapı adası ölçeğinde gerçekleşen değişimleri somut olarak gözlemek olasıdır. Kentsel mekândaki bu tür değişimler genellikle parça parça gerçekleşmektedir ve tek parselde binaların (yıkılıp) yapılması, yapı adalarının biçimlerinin, yapı yüksekliklerini ve yapılaşma düzeninin değişimi ile kendini göstermektedir (Şekil 3.7) (Ünlü, 2006 b).

Bu çerçevede kentsel mekânda en kolay algılanabilen değişimler yapı yüksekliği, yapı düzeni, parsel boyutları, yapı adası biçimi olmak üzere morfolojik özelliklerde yaşanan başkalaşımlardır.

KENTSEL YAPILI ÇEVREDE DEĞİŞİM				
MORFOLOJİK	GÖRSEL	İŞLEVSEL	MEKANSAL	BAĞLAMSAL
<ul style="list-style-type: none"> - Bina Yüksekliği - Parsel Boyutları - Yoğunluk - Yapı Düzeni - Sokak Örüntüsü - Yapı Adası Biçimi 	<ul style="list-style-type: none"> - Hacim - Peyzaj - Ölçek - Ritim - Uyum 	<ul style="list-style-type: none"> - Bölgeleme - Arazi Kullanımı - Altyapı 	<ul style="list-style-type: none"> - Yerleşim Örüntüsü - Yol Kademelenmesi - Açık Alan Sistemi 	<ul style="list-style-type: none"> - Karakter - Peyzaj - Yerel Stiller

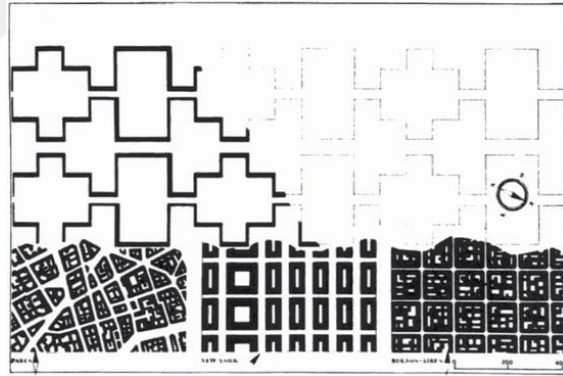
Şekil 3.7. Kentsel yapıyı çevrede ortaya çıkan değişimler (Ünlü, 2006 b)

Knox'a göre "morphogenesis" kentin dokusunun fiziksel olarak yeniden biçimlenme sürecidir. Zaman içinde kentin morfolojisi değişir. Yeni dokuların kent dokusuna eklenmesinin yanı sıra var olan doku da değişime uğrar. Yapı adaları, yol tipleri, konutlar gibi temel öğeler zaman içinde farklılaşır. Eski yapıların yerini yeni yapılar alır, yol hiyerarşisi değişime uğrayabilir, parseller birleşebilir ya da bölünebilir. Kentsel büyümenin birbirini izleyen her fazını, sosyal ekonomik ve kültürel değerler etkiler. Her kentin büyümesi, dışa büyüme ve kent içi yeniden gelişme şeklinde olur. Dışa büyüme süreci tipik olarak dairesel biçimde Şekil 3.8' de soldaki gibi gelişirken, kent içi yeniden düzenlenme ise Şekil 3.8'de sağdaki gibi gelişir (Knox & Pinch, 2010). Knox ve Pinch(2010) ve Ünlü (2006) bu konuda benzer yaklaşım göstermiştir.

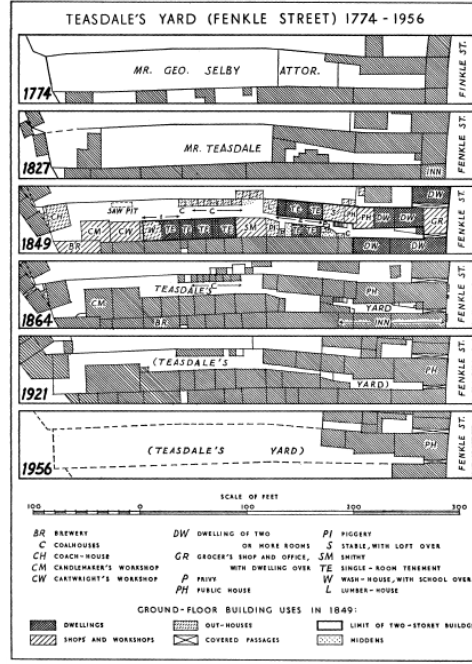
Şekil 3.8. Solda Dublin'de kentsel büyüme (MacLaran, 1993; Knox ve Pinch, 2010), Sağda Liverpool üniversite bölgesinin morfolojik değişimi 1890-1980 (Chandler, 1993; Knox ve Pinch, 2010)

Diğer yandan Le Corbusier'in diyagramı (Şekil 3.9), evrimleşmiş şehirlerin geleneksel yoğunluğu ile işlevselci teorisyenlerin savunduğu serbest akan mekânsal yapı arasındaki kontrastı çarpıcı biçimde göstermektedir (Trancik, 1986).

Şekil 3.9. Le Corbusier. Paris, New York ve Buenos Aiers'teki geleneksel blok kalıplarına kıyasla Ville Radieuse'daki şekil-zemin diyagramı (Trancik, 1986)

Conzen (1960), tarihsel morfolojik çalışmasında küçük ve orta ölçekli kentlerde morfoloji çalışmalarının büyük önem taşıdığını belirterek daha yakın araştırmalar (Şekil 3.10) ile ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Alnwick caddelerini daha küçük ölçeklerde parçalara ayırarak tarihsel değişimini açıklamakta ve elde ettiği sonuçlar ile ard arda yapılaşma sonucu artan yapı yoğunluğunu kırsaldan gelen göç ile yorumlamaktadır.

Şekil 3.10. Teasdale's Fenkle Street, West Row (Conzen, 1960)

Konkol (2015) Seetla da yaptığı çalışmasında kentin başkalaşımı konusunda parselizasyona değinmiş ve parsel büyüklüğü ve kentsel kalite arasında bir ilişki kurmuştur (Şekil 3.11).

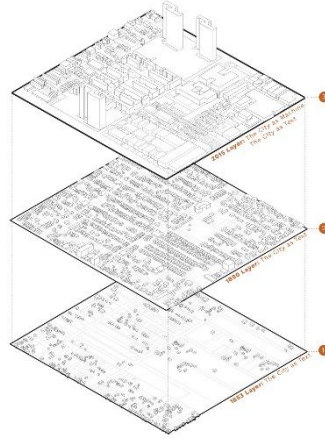

Şekil 3.11. Tarihsel süreçte değişen parselizasyon, Seattle (Konkol, 2015)

Görüldüğü gibi kentlerin biçimlenmesinde sanayi, göç, ekonomik yapılanmanın etkisi büyüktür. Küreselleşmenin de dahil olduğu bu sürecin günümüzde daha hızlı olduğu söylenebilir.

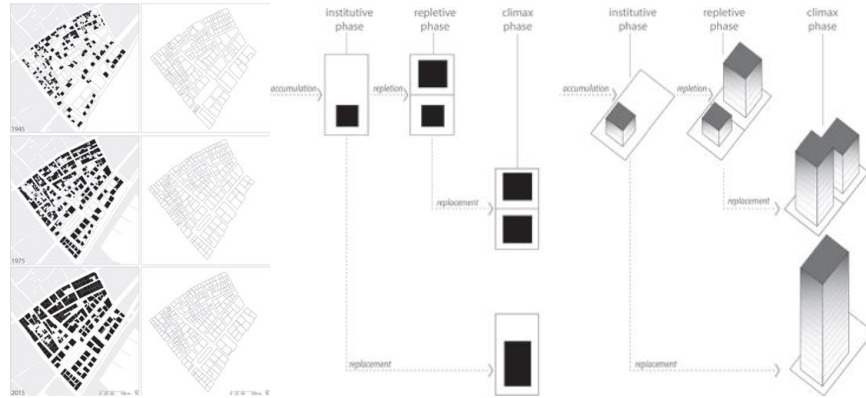
Melbourne şehri de , oluşumundan bu yana büyük bir morfolojik değişim geçirmiş bir şehirdir (Şekil 3.12). Izgara plan ile gelen düzenle, Melbourne melez bir şehre dönüşmüştür. Collingwood'un banliyösü, Melbourne 1838'deki lotların ilk alt bölümünden bu yana, büyük bir morfolojik değişime tanıklık etmiştir; endüstriyel bir

elektrik santralinden, yoksulluktan oluşan bir gecekondu mahallesine, ve sonunda şehir içi banliyölere dönüşmüştür (Rosmarin, 2015).

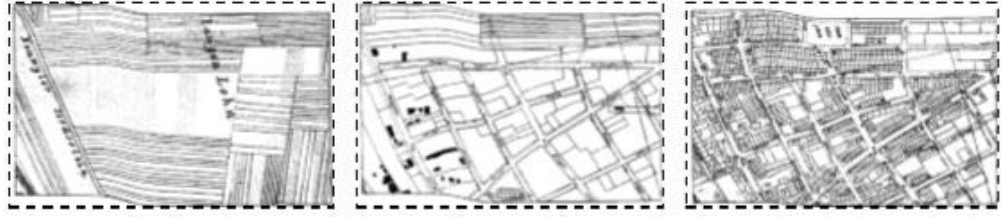
Şekil 3.12. Collingwood bölgesindeki dönüşüm, Melbourne (Rosmarin, 2015)

Ünlü ve Baş(2017), Mersin’de yaptıkları çalışmada (Şekil 3.13) morfolojik süreçler sonucu kent dokusunda yapılan değişiklikleri incelemiş ve morfogenetik tip kavramı ile analiz etmiştir.

Şekil 3.13. Dönüşümün aşamaları (Ünlü & Baş, 2017)

Mülkiyet deseninin kentsel dokuyu tanımlaması ve değişiminde rol oynayan temel durum, büyük ölçekli kırsal arazi mülkiyet yapısının değişmesi ile daha küçük bahçelere veya yapı parseline dönüşürken oluşan kentsel mülkiyet desendir. Rossi bu durumu Basel örneğinde açıklamıştır (Şekil 3.14). Bu durum tarihsel süreçte mülkiyet deseninin kentin morfolojik yapısının değişimindeki rolünü ortaya koymaktadır (Rossi, 2006).

Şekil 3.14. İsviçre, Basel’de arazinin mülkiyet deseni değişimi ve kentsel mekânın tanımlanmasına (Rossi, 2006)

Qubec yapılı çevrelerinde meydana gelen değişikliklerle ilgili morfojenetik eğilimleri belirlemek amacıyla, banliyölerinin dokularındaki dönüşümler Gauthier (2003) tarafından incelenmiştir (Şekil 3.15).

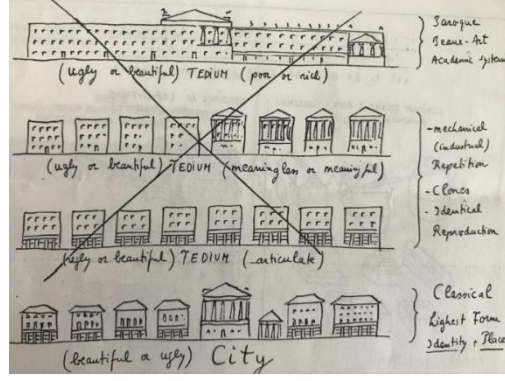

Şekil 3.15. Qubec yapılı çevrelerinde meydana gelen değişikliklerle ilgili morfojenetik eğilimleri belirlemek amacıyla, banliyö dokularının incelenmesi (Gauthier, 2003)

Başkalaşımın incelenmesi ile ilgili örnekler oldukça fazladır. Genel olarak dokusal değişimler ele alınsa da, birçok araştırma yönteminin olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel inceleme ise değişimin incelenmesinde temel alınan yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Morfolojik başkalaşımın kente etkilerine değinecek olursak; Kaya (2018) morfolojik değişimin, bir kentin kendine özgü niteliklerinin ve karakterinin güçlenmesini sağlayabileceği gibi kentsel bağlamın bozulmasına, morfolojik sürekliliklerin zarar görmesine sebep olabildiğini belirtmiştir (Kaya E. , 2018). Krier kardeşler , fonksiyonun içsel rasyonalizasyonu ile bölgesel yeniden gruplaşmayı şiddetle eleştirmektedir (Şekil 3.16). Onlara göre işlevsel imar, masum bir araç değildir; sanayi öncesi kent topluluklarının, kentsel demokrasinin ve kültürün sonsuz karmaşık sosyal ve fiziksel

dokusunu yok etmenin en etkili yolu olmuştur. Kentsel doku krizi, parçalanmış kent hiyerarşisi içinde sanayileşmenin yarattığı tekrarlayan binalardan kaynaklanmaktadır (Krier L. , 1980).

Şekil 3.16. Krier'in yapı sokak ilişkisi çizimi (Krier, 1980)

Bu çerçeveden incelendiğinde; üretilen 9-10 katlı apartmanlar ana caddeler üzerindeki 4-5 katlı ilk apartmanların yerine geçerken, ara sokaklarda ilk oluşum katmanından süre gelen bahçeli konutların da tamamına yakını 5-6 katlı apartmanlara bu dönemde dönüşmekte ve kentlerin bugünkü karakteri şekillenmektedir. Böylece kentlerin bütünü günümüze dek apartman ve yoğun ticari kullanımlardan oluşan bir kent merkezi niteliği kazanmıştır. Bu aşamadan itibaren, gerek parsellerde kat mülkiyetine sahip hissedar sayılarının çok artması (yer yer 80-100 hissedarı bulan parseller), gerekse de parsellerdeki yapı yoğunluğunun doyumluğa ulaşarak kemikleşmesi bakımından, dönüşüm katmanının tamamlandığı ve günümüze kadar sürecek bir “konsolidasyon (perçinleşme, kemikleşme) katmanının” belirginleştiği söylenebilir. Parsellerin giderek doyumluğa ulaşması sonucunda mevcut parsel ve bina örüntülerinin kemikleştiği bu aşama Larkham ve Jones'un (1991) İngiltere kentlerinde “Burgage Plot” adı verilen parsel tiplerinin dönüşümünü betimlerken getirdikleri “Climax” (Zirve) aşaması tanımıyla benzerlik göstermektedir (Baş, 2018).

Bazı araştırmacılar, mekânsal farklılıkların kentsel uyumu güçleştirdiği ve bunun tehlikeli sonuçlar doğuracağı noktasında çalışmalarını derinleştirmişlerdir. Bu yaklaşımı David Harvey (2002) ve Mark Gottdiener (1994)'in çalışmalarında açıklıkla görmek mümkündür. Amerika ve İngiltere'deki getto ayaklanmalarından etkilenecek coğrafyanın sosyal konularına eğilen Harvey ile konuyla ilgilenen diğer bilim insanları, kutuplaşma

ve tabakalaşma gibi kavramların kentsel mekânlarda tehlikeli ve korkulacak boyut kazanmasını dikkat çekici bir gelişme olarak görmektedir (Harvey, 2009; Musterd ve Ostendorf, 2009; Özdemir, 2010; Yüceşahin & Tuysuz , 2011).

Buna en iyi örneklerden biri Pruitt İgoe Miti'dir. Projenin yapıldığı St. Louis, Missouri o tarihte kırsal ve dağınık bir nüfus yapısına sahiptir. Pruitt İgoe ise kentin morfolojisine tamamen aykırı 11 katlı binalardan oluşmuştur (Şekil 3.17). Yapımı 1955'te tamamlanan ve büyük bir kentsel yerleşim projesi olan Pruitt-Igoe'nin, tamamlanmasından kısa süre sonra, burada yaşam koşulları bozulmaya başlamış ve 1960'ların sonlarına gelindiğinde ise aşırı yoksulluk, suç oranındaki artış ve ırkçılık çok ciddi problemler haline gelmiştir. Meydana gelen problemler dolayısıyla yıkımının gerçekleştiği bu proje "Modern Mimarlığın Öldüğü Gün" ü temsil etmektedir (Koyuncu, 2011).

Şekil 3.17. Pruitt İgoe (Koyuncu, 2011)

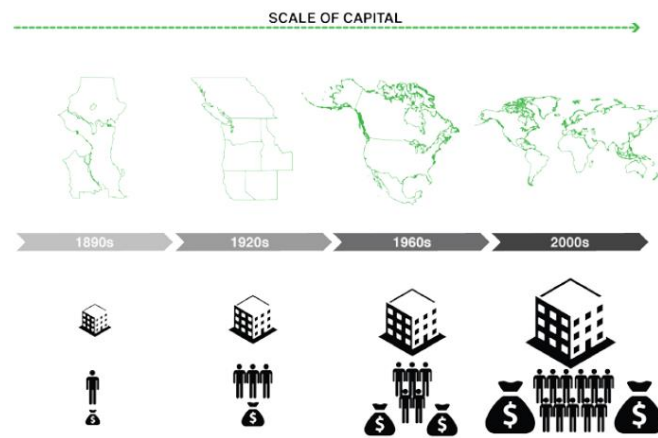
Kentsel dokudaki bu nitelikteki değişimler sınıfsal ayrımlara neden olmaktadır. Bu ayrımlar sosyolojik açıdan kentte bazı sorunlar oluşturabilir. Kentin dokusundaki bu ani değişimlerin bireyler üzerindeki etkisi düşünüldüğünde, planlama aşamasındaki sorumluluklar önem kazanmaktadır.

Musterd ve Ostendorf de (2009) mekânsal ayrılmaya bağlı olarak sosyal yapıya uyumun zorlaştığı yerlerde uyum sağlayamamaktan kaynaklanan suç işleme oranlarının arttığını ve bütünleşme sorunlarının yoğunlaştığını belirtmiştir (Yüceşahin & Tuysuz ,

2011). Jacobs (1961) on dokuzuncu yüzyıldan itibaren gelişen planlama yaklaşımlarının eleştirisinden yola çıkarak ve özellikle modernist yaklaşıma sarsıcı eleştiriler yönelterek, sanayi devrimi sonrası oluşan yaklaşık yüzyıllık planlama ve mimarlık birikiminin kentlerin yağmalanması ile sonuçlandığını, bunun sonucunda kentlerdeki canlılığın yerini sönüklük ve sıkıcılığın aldığını belirtmiştir (Ünlü , 2018).

Geleneksel olan eskiyi yıkıp yeni yapı yapmak yaklaşımı olan modernizmin, toprakların kapitalist tarzda verimli bir şekilde kullanılmasına olanak sağladığı düşünülebilir. Bu yüzden bu tür dönüşümler ve modern kent planlama anlayışı özellikle kimliksizleşme kaygıları ile sık sık eleştiriye uğramıştır.

Hall (2008) planlama yetkililerinin ve yerel yönetimlerin inşaat sektörünün önceliklerine önem verdiğini, bundan dolayı kentlerde birbirine benzer yapıların üretildiğini belirtmiştir (Ünlü , 2018). İnşaat sektörünün gayesi minimum alanda maximum alan (maximum kazanca eşit) elde etmek olduğu düşünüldüğünde tektipleşme kaçınılmaz olmaya başlamıştır. Bu tektipleşme birbirine çok yakın inşa edilen fakat ilişkisel olarak birbirine çok uzak yapı toplulukları halinde oluşmaktadır. Konkol (2015) Amerika'nın Seattle kentinde yaptığı araştırmasında 1950'lerde başlayan kentsel gelişimede hakim olan iri taneli desenin, insan kent tarihinde daha önce görülmemiş ve şimdi çoğu Kuzey Amerika kentinin toprak kütesinin çoğunluğunu oluşturduğunu söylemiştir. Konkol' a göre çağdaş kentsel morfoloji onu üreten ekonomik sistemin ölçeğini ifade eder (Konkol, 2015). Sonuç gittikçe daha az sayıda, daha büyük binaların hâkim olduğu yapı bir çevredir (Şekil 3.18).

Şekil 3.18. Gayrimenkul yatırım sermayesi ölçeği ile zaman içinde yapı çevre arasındaki ilişki (Konkol, 2015)

Ünlü ve Baş (2017'den aktaran Ünlü, 2018) ise boyutlarından bağımsız olarak parselin kenti üretmek için temel morfolojik birim olduğunu, parsel özelinde parsel sahibi, uzmanlar, yerel yöneticiler ve müteahhitler tarafından oluşturulan 'küçük ölçekli ittifaklar'ın kenti ürettiğini ve dönüştürdüğünü, bu durumda binaların çevresi ile ilişkilendirilemediğini, birbirinden bağımsız morfolojik birimlerin kente yayıldığını belirtmektedir.

Araştırmacılar, kentlerdeki mekânsal farklılaşmaların toplumsal farklılaşma tarafından üretildiğini ve toplumsal yapının mekândaki farklılaşmasının, bu çalışmada da saptandığı üzere, nüfusun eğitim yapısıyla güçlü bir bağa sahip olduğunu vurgulamaktadır (Harvey, 2002).

Başkalaşım süreçleri benzer çalışmalar incelendiğinde her kentin maruz kaldığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel başkalaşım farklı ölçeklerde oluşabilir. Önemli olan nokta, başkalaşımın kentin var olan kimliğine zarar vermemesidir. Zira bu süreçlerde kent kimliğinin değişmesi söz konusudur. Var olan kent dokusu ve kalitesi korunamadığında kentte çöküntü alanların oluşumuna yol açmaktadır. Bu aşamada kentin dokusunu ve yapılaşma sürecine dahil olan denetim mekanizmalarına ve kenti oluşturan mimari mekânlara da büyük rol düşmektedir. Mimari mekânın değişmesi kentin biçiminin ve kent yaşamının da değişmesine neden olmaktadır.

3.1.2. Mekânsal başkalaşım ve morfoloji

Bir kentte ekonomi, yönetim politikaları, teknoloji ve eğitim değiştikçe, insanların istekleri ve yaşam biçimi de değişmekte; böylece mekân kullanımları ve mekân ihtiyaçları farklılık göstermektedir. Bu süreçte hem sosyal yapı hem fiziksel çevre değişime uğramaktadır. Kentsel yapılı çevrenin mekânsal özellikleri, 'yerleşim örüntüsü', 'kamusal açık alan sistemi' ve 'alansal sınırlar' gibi kentin bütününe ve/veya geniş bir bölümünü etkileyen özelliklerdir (Ünlü, 2006 a).

Bu mekânsal örüntüler birbirleriyle etkileşim içinde kent kavramını oluşturur. Dolayısıyla herhangi birinin değişime uğraması bütünüyle kenti etkilemektedir. Konut ise kişilerin yaşamlarını geçirdikleri yer olduğu için yaşam koşullarındaki değişim ile şekillenmektedir. Konutun insan hayatı üzerinde etkisi önemlidir.

Knox ve Pinch (2010), kent sakinlerinin yaşam biçimleri, normları, tutum ve davranışları, meslekleri, demografik özellikleri, hanehalkı büyüklükleri, ikamet ettikleri konutların nitelikleri, gelir düzeyleri vb. kentte farklı sosyal çevrelerin oluşumunu sağlayan dinamikler olarak belirtmektedir. Kentteki kültürel çevreyi tanımlayan sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik dinamiklerde zamanla değişimler de ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kentleşme, demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerin birbirleriyle hiç durmadan etkileştiği yeniden yapılanma süreçleriyle iç içedir (Knox & Pinch, 2010).

Artık, bugünün kentinin tüm karmaşıklıklarını ve yapaylıklarını insanın yaratma gücünün bir sonucu olarak kavramak; kentleri ise zıtlıkların, benzerliklerin, çatışmaların ve uzlaşların ve hatta şiddetin mekânı olarak görmek sıra dışı bir şey olmaktan çıkmıştır. Bu nedenle günümüzde kenti çalışmak, araştırmacıları geçmişte olduğundan çok daha fazla sosyo-mekânsal diyalektik perspektifiyle toplumsal pratiklerin örgütleniş biçimlerine ilişkin düşünme ve değerlendirme yapmaya yöneltmektedir (Yüceşahin & Tuysuz , 2011).

Kentte yaşayan insanların yaşam biçimlerinin değişmesi, yaşama mekânı olan konutu da etkilemektedir. Sosyo-kültürel anlamda yaşanan herhangi bir değişiklikte insanın en temel mekânı olan barınma mekânlarında da bu başkalaşım kaçınılmaz olmaktadır.

Konutta meydana gelen kronolojik, somut değişimler biryandan diğer etkenlerle birlikte konutun mekânsal düzeni anlamında değişimini getirirken bir yandan da kentlerde yeni oluşumların örneklerini sergilemiştir (Dikici K., 2009). En basit açıdan az alanda çok insana konut sağlamayı amaçlayan apartmanlar, toplu konutlar, rezidanslar vs. gibi yüksek katlı yapıların üretimi artmıştır. Bununla birlikte, ticari kaygıların ağır basmasıyla, maliyeti azaltmak adına bazı kalite kriterleri göz ardı edilmiştir. Mutlu(1983) toplu konutların kavram olarak düşük maliyetli genelde apartman tipini çağırırsa da insan için en sağlıklı yaşamın toprak seviyesine olan yakınlığı ile (tek aile evi, ikiz evler, sıra evler şeklinde bahçeli konut) ilişkili olduğunu belirtmiştir (İnceoğlu, 2013).

Tanyeli'ye göre (2004), konut cepheleri hızlı bir değişime girip çeşitlenirken, konutun içini oluşturan yapıda da değişimler yaşanmaktadır. Konutun dışı gibi içi de önemlidir ve dış-İç ilişkisi karmaşık bir ilişki ile birbirine bağlıdır. Türkiye, modernleşme yolunda gelişmekte olan bir ülke olması nedeni ile, konut yerleşmelerinin

biçimlenmesinde, ileri toplumların konut yerleşmelerindeki gelişmelerden etkilenmektedir (Yenel, 2012).

Son yıllarda konut cephelerinde teknoloji ile birlikte malzeme çeşitliliğinin artması sonucunda oluşan çeşitlilik gözlenmektedir. Aynı durum konutların yerleşim biçiminden, konutta mekânsal organizasyona kadar birçok mekânda gözlemlenebilmektedir. Bu durum kimi zaman olumlu sonuçlansa da kimi zaman sosyo-kültürel yapı bu biçimlenmede Pruitt İgoe örneğindeki gibi uyumsuzluk yaşatabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi kentsel mekândaki değişim yapıları çevredeki değişikliklere bağlıdır. Bu değişiklikler, değişimin somut olarak gözlemlenmesini sağlamaktadır. Değişiklikler tek tek ya da niceliksel birikim sonucu bir yerin karakterinin olumlu veya olumsuz etkilenmesine neden olabilmektedir. Kentsel yapıları çevredeki değişiklikler kentsel yapıları çevrenin morfolojik, işlevsel, görsel, bağlamsal özelliklerinin değişmesine neden olmaktadır. Kent planlaması ve mimarlık ile kentsel yapıları çevreye yapılan müdahalenin ölçeği kentsel yapıları çevredeki değişikliklerin beş farklı düzeyde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Buna göre en genel anlamda kent planları ile tüm kent ölçeğinde bir müdahale geliştirmek olanaklıyken, daha özelde bir parsel ölçeğinde binanın morfolojik biçimlenmesiyle ilgili ya da bir binanın dış görünümüyle, binanın iç bölümlenmesiyle veya binanın yapısal sistemiyle ilgili müdahalelerin gündeme gelmesi olasıdır (Ünlü, 2006 a).

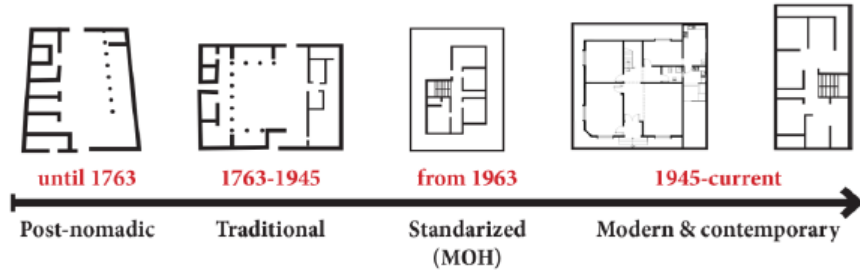
Richard Sennett'e göre, kentsel mekânda artan göçlerle birlikte bilinmeyen olgusu da artmıştır; bilinmeyen olgusunun verdiği korkuya bağlı olarak, kişilerin özel yaşamlarına verdikleri önem gittikçe artmaya başlamıştır. Kişiler, özel yaşamlarına verdikleri önemle birlikte yaşadıkları mekânlardaki kişilerden ve olaylardan soyutlanmakta, komşuluk ilişkileri de gittikçe azalmaktadır (Tosun & Ertürk, 2009). Yapıların fiziksel olarak, bireylerin ise sosyolojik olarak komşuluk ilişkisi zayıflamaktadır.

Konutu incelediğimizde, geçmişten günümüze gerek özel sektör, gerek kamu ve gerekse özel sektör+kamu aracılığı ile üretilen konut birimlerinin toplam alanlarında azalma görülmektedir. Yemek odası, alaturka wc, hizmetli odası, kiler gibi mekânların planlardan çıkartılması ve mevcut birimlerin alanlarında küçülmeye doğru gidilmesi, toplam alan oranlarını da düşürmektedir. Toplam alanların azalmasında arsa fiyatlarının

yüksek olması ve kar amacı ile blok içerisinde bir kata birçok konutun sığdırılmaya çalışılması da etken olmaktadır. Bu nedenle belirli büyüklüklerde birimler içeren, küçük konutlar düzenlenmektedir. Bu duruma hane içinde çalışan kişi sayısının artması da etken olmaktadır. Kişilerin günün büyük bir kısmını iş yerlerinde geçirmelerinden dolayı konutlarını yatmadan yatmaya kullanmaları sonucunda konut içinde genel ihtiyaçları karşılayan salon, mutfak, yatak odası ve banyonun dışında diğer birimler gereksiz alanlar olmaktadır (Yenel, 2012).

Sosyo-kültürel yaşam Yenel'in de belirttiği gibi kenti olduğu kadar konutu da etkilemiştir. Sosyo-kültürel yaşamın gelişmesine bağlı olarak konut tipolojileri gelişmiştir. Bu durum aslında ilk konut düzeninden itibaren ilerlemeye devam etmektedir. Literatürde kabul gören bazı konut tipolojileri olmakla birlikte, bunlar kapsamlı incelemeler ile alt tipolojilerine indirgenebilir.

Bahreyn' in şehirlerinde konut tipolojilerinin evrimi üzerine yapılan son bir çalışmada araştırmacılar, yerel konut özelliklerini şekillendiren kendine özgü tarihi dönemlere dayanan dört kategori (Şekil 3.19) tanımlamıştır. Bu dönemler: göçebe sonrası, geleneksel, modern ve çağdaş olarak belirlenmiştir (AlkhenaziIn, 2018).

Şekil 3.19. Bahreyn'de konut tipolojisinin evrimi (AlkhenaziIn, 2018)

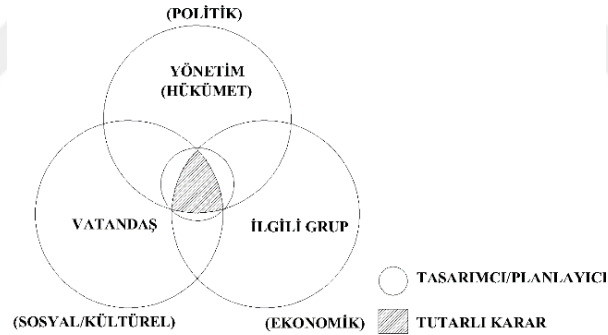
Bu örnekler coğrafi ve kültürel kategorizasyonla incelenerek çoğaltılabilir. Konut, farklı coğrafyada farklı tipolojilerde gelişebileceği gibi, aynı coğrafyada farklı kültür tipolojileri ya da farklı tarihsel tipolojiler geliştirilebilmektedir. Dolayısıyla insan değiştikçe mekân ona ayak uydurmak için değişmektedir. Kentin parçalarını oluşturan mekânlar, dinamik olan kentin içerisinde sınırları belli yerler olsa bile farklı tipolojiler içine girebilir. Bu yüzden yapı tiplerinin oluşumunda en önemli faktörlerden biri sosyo-kültürel faktörlerdir.

3.2. Kentsel Başkalaşımında Denetim Mekanizmaları

Günümüzde kent kavramı planlı olarak gelişen mekânlardan oluşmaktadır. Bu durumun planlanması sürecinde yer alan bireyler ile kurum/kuruluşlar bulunmaktadır. Her birinin farklı sorumluluk alanı bulunan bu süreçten ortak bir ürün olan mekân üretilir.

Kentsel mekânın biçimlendirilmesi sürecinde aktörlerin bilinçli eylemleri, planlama ve tasarım araçları ile sürecin işleyişi, planlama denetim mekanizmaları olarak değerlendirilmektedir (Ünlü, 2006 b).

Bu kapsamda, kentsel planlamada denetim mekanizmaları, plan kararlarının alınması, plan kararlarının uygulanması ve bu aşamaların yönlendirilmesini kapsayan süreçler içerisinde işlemektedir (Şekil 3.20). Diğer bir anlatımla, planlama denetim mekanizmaları, çeşitli aktörlerin (meslek adamları; yerel/merkezi yönetimler; müteahhitler, mülk sahipleri, bölgede yaşayanlar) katılımı ile çeşitli süreçler (plan yapım, plan onama, plan uygulama, bina yapım süreçleri) sonucunda kentsel yapılı çevrenin biçimlendirilmesi etkinliği olarak tarif edilmektedir (Punter & Carmona, 1997).

Şekil 3.20. Kentsel gelişim sürecinde denetim mekanizmaları (Norman (1995)'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.)

Mutasyonlar ,dönüşümler, küçük değişiklikler; bunların hepsi farklı sürelerde gerçekleşir. Savaş ya da kamulaştırma gibi bazı olgular, istikrar kazanmış gibi görünen kentsel durumları büyük bir hızla altüst edebilir. Öte yanda başka değişimlerse uzun zaman dilimleri içinde, tek tek parça ve öğelerin birbirinin peşi sıra değişmesi aracılığıyla gerçekleşme eğilimindedir. Her ikisinde de birçok güç rol oynar, bunlar ekonomik ya da politik olabileceği gibi, başka türden güçler de olabilir. O halde bir şehir, yaşam tarzlarını dönmeye zorlayan kendi ekonomik refahı aracılığıyla değişebileceği gibi, savaş sonucu da yerle bir olabilir (Rossi, 2006). Büyük Berlin'de konut komplekslerinin morfolojisi de

buna bağı olarak oldukça fazla çeşitlilik göstermektedir. Doğrudan birbirine bağı olmayan farklı kompleksler belirli bina tipleriyle ayırt edilmektedir: Çok katlı konut, spekülâtif konut ve müstakil konut. Bu tipolojik çeşitlilik hiçbir zaman Berlin’de olduğı kadar kesin bir ifadeye ulaşamadıysa da, sonradan başka Avrupa şehirlerinde de üretilen çok modern bir şehir yapısı tipini temsil etmektedir (Rossi, 2006).

Tekeli, kentsel alanı şekillendiren aktörleri, yönetim/yönetişime ilişkin aktörleri, demokratik kitle örgütleri (DKÖ) ve sivil toplum kuruluşları (STK) , idari yargı, kentte yaşayanlar ve kentin kullanıcıları olmak üzere işlev gruplarına ayırarak ele almıştır (Tekeli, 2009). Oliviera (2016) ise bu aktörleri şehir planlamacılar, mimarlar, inşaatçılar, yerel otorite planlama görevlileri, yerel politikacılar olarak beş başlıkta, süreci ise planlama ve plan uygulama, geliştirme, kontrolü olarak iki başlıkta ele almıştır.

Sonuç olarak kentler biçimlenirken belli süreçlerden geçerler ve bu süreçte bazı etkenler rol oynar. En büyük etken insan faktörüdür. Bu yüzden kentlerin biçimlenmeleri ve kimliğinin oluşmasında demografik kitleye büyük rol düşmektedir.

3.3. Üniversite Kentleri ve Başkalaşım

Bu bölümde gelişen ve büyüyen kentlerde başkalaşıma neden olan birçok etken arasından günümüz problemi olmaya devam eden ‘‘üniversite kentleri bağlamında kentin başkalaşımı’’ incelenmeye çalışılacaktır. Bu çerçevede üniversiteler, kentlerin dönüşümünde ve büyümesinde önmeli rol oynamaktadır. En genel etkisi ekonomik etkisidir, çünkü üniversiteler genellikle önemli işverenlerdir. Büyük kurumların kentsel morfolojiyi şekillendirmesine katkısı da uzun zamandır bilinen bir olgudur.

Son yıllarda ortaya çıkan bu tanım genellikle kentte bulunan yükseköğretim kurumlarına dayalı bir tanımdır. Dünyada da tarihi, ticari liman kentleri gibi öğrenci kentleri olarak bilinen kentler vardır. QS (Quacquarelli Symonds) Dünya üniversite sıralamalarında 2019 yılında en iyi öğrenci kentleri listesinde Londra’yı sırasıyla Tokyo, Melbourne, Münih, Berlin, Montreal, Paris, Zürih, Sidney ve Hong Kong öğrenci kenti sıfatıyla takip etmektedir (QS, 2019).

Bu kentlerin belirlenmesinde yüksek öğrenim kurumlarının eğitim kalitesi, öğrenci yaşam maliyeti ve standartları, yabancı öğrenci oranı gibi kriterler dikkate alınmaktadır. Öğrencilerin kentlerin ekonomisine ve sosyal yaşamına katkısı çok büyüktür. Doğrudan

ekonomik faydaların yanı sıra, öğrenciler kültürel ve sosyal canlılığı da beraberinde getirmektedir.

Tarihsel olarak üniversite-kent ilişkisi her iki taraf açısından da zorlu bir süreçtir. Bu ilişki literatürde ‘town and gown’ kavramıyla ifade edilmektedir. Üniversiteler, kurulduklarından bu yana bireysel ve sosyal gelişimin yanısıra, buldukları yörenin ekonomik kalkınmasında da önemli rol oynayan aktörlerdir. Araştırma, öğretim ve hizmetler, yüksek öğretimin temel fonksiyonları olsa da, yüksek öğretim kurumları, toplumda verimliliğin artması, işsizliğin azalması, bireysel gelirin artması ve bunların sonucunda ülkenin ekonomik gelişiminin sağlanmasıyla birlikte pek çok sosyokültürel gelişimleri de beraberinde getirmektedir. Üniversiteler öğrencilere her şeyi kapsayan bir öğrenme ortamı sağlamayı taahhüt etmiştir. Bununla birlikte, varlığı boyunca, üniversiteler ve topluluklar arasındaki ilişki kökten değişmiştir. Bu değişen ilişki sayesinde öğrenci konaklaması da kentlerin yeniden canlandırılması için daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir rol oynamıştır.

1960’ lı yıllardan bu yana birçok Avrupa ülkesinde yükseköğretim kurumları bölgesel kalkınma aracı olarak görülmüş ve ülkenin gelişmemiş bölgelerinde yaygınlaştırılmıştır. Çünkü bu kurumların buldukları bölgeleri çok yönlü bir biçimde etkiledikleri görülmüştür. Bu etkiler dört ana başlık altında sıralanmaktadır:

- Bölgesel gelir, bölge ekonomik yapısı ve işgücü hareketliliğinde iyileşme sağlanması gibi ekonomik etkiler,
- Konut, sağlık olanakları, iletişim ve taşımacılıkta iyileşme gibi sosyal ve fiziksel altyapı etkileri,
- Kültürel etkinliklerin artması, yaşam kalitesinin iyileşmesi gibi sosyal ve kültürel etkiler,
- Eğitime katılma oranında artış, doğum-ölüm oranında değişme, göçün azalması gibi eğitimsel ve demografik etkiler. (Akçakanat ve diğerleri, 2010: 166; Özyaba’dan akt. Ceyhan ve Güney: 2011: 184; Sürmeli, 2008: 12; Ergun , 2014).

Türkiye’de İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa gibi yoğun göçün yaşandığı göç çekim merkezlerinden farklı olarak, nüfus çekme potansiyeli düşük birçok kente eğitim amaçlı göç edenler yüksek oranlardadır. Türkiye’de ilk ve ortaöğretim düzeyinde gerçekleşen göçlerin sınırlı olduğu gerçeği hatırlandığında, eğitim amaçlı göçlerin büyük

bir kısmını üniversite öğrencilerinin oluşturduğu ortaya çıkmaktadır (Sönmez & Başkaya, 2013). Son yıllarda (2014-2018) yapılan istatistiklerde iller arası göç eden nüfusun en fazla olduğu yaş grubunun 15-29 yaş arası olması da bunu destekler niteliktedir (TÜİK, Erişim Tarihi 01.12.2019).

1990'lı ve 2000'li yıllarda kurulan üniversitelerin kentlerin gelişimine ve kente etkisine odaklanan çalışmalara yakından bakmakta fayda vardır. Türkiye'de üniversitelerin kentlerin sosyo-ekonomik yapısına katkılarını inceleyen bilimsel çalışmalar, 1990'lı yıllardan itibaren başlamıştır.

Işık'a göre (2008) üniversitelerin, küçük ölçekli kentlerdeki önemli yansımalarından biri de kentsel fonksiyonlarda yarattığı olağanüstü değişimdir. Gerçekten de büyük ve genç bir nüfus kitlesi, bulunduğu kentin tüm tüketim kalıplarını değiştirmekte ve kentte daha önce olmayan birçok ekonomik faaliyet yaratırken, mevcut iş kollarının da gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Kentlerin kısa zamanda artan nüfusları, yoğun bir konut talebi yaratmakta ve bu durum kentlerin alansal büyümesini de hızlandırmaktadır. Böylece, üniversite kurulan özellikle küçük ve orta büyüklükteki kentler hızlı bir büyüme sürecine girebilmektedir. Bugüne kadar pek çok il ve hatta ilçede üniversite kurulması taleplerinin altında da işte bu gerçek yatmaktadır (Ergun , 2014).

Kentleşme, yayılma ve dolgu, kapitalistlerin artı-değer arayışlarında sürekli olarak ürettikleri artı-ürünü emmek için faydalı çözümlerdir; kent sakinleri ise yeni bir kentsel kişilik yapısı inşa eder (Harvey, 2012).

Planlama açısından bakıldığında, öğrenci nüfusunun yoğunluğu göz önüne alındığında öğrenci yaşantısına, yemeğe ve yeniden yaratmaya yönelik gayrimenkul yatırımının tahmin edilmesi kolaydır. İsyancı kentlerde, kentsel coğrafyacı David Harvey (2012), kentsel gelişim trendlerini, işletmeler ve yatırımcılar için sürekli kar sağlamak için kullanılan döngüsel projeler olarak tanımlar.

Kentlerin mekânsal yapısı, birikmiş sermayeyi yeniden yatırmaya duyulan ihtiyaca, fiziksel alan ve daha fazla sermaye biriktirmek için pahalı projeler talep eden sürekli bir döngüye göre şekillenir. Artı ürün yeniden yatırım fırsatları ya yenilenme ya da genişleme projelerinde ağır sermaye harcamaları yoluyla ya da kentsel yaşam tarzının arzu edilen yeni biçimlerini ortaya koyarak yeniden yapılanma yoluyla kapitalizmin taleplerini karşılamaktadır (Harvey, 2012). Öğrenciler sürekli yenilenen tüketici tabanı

oluşturduğundan, onların artı ürün için karlı süngerler olarak kullanılmasının devam etmesi muhtemeldir (Curts , 2016).

Artık, öğrencilerle bağlantılı olan üniversite deneyimi kavramının mekânsal bileşeni, giderek daha fazla hedef haline gelen ve sürekli olarak yatırım yapılan mekânsal bir politika yaratmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında; Türkiye’ de üniversite ve kent ile ilgili araştırmaların genellikle ekonomik çerçevede ele alındığı görülmektedir.

Öğrencilere çok yönlü bir eğitim ortamı sağlama konusunda üniversite-toplum ilişkileri tarihine de göz atmak gerekir. Orta çağ’ da, yüksek öğrenim daha çok ortak bir amacı olan insanlarla bir araya gelme konusuna odaklanmaya başlamıştır. Zaman içerisinde, bir kurumun itibarının ve üstelik fiziksel kitlesinin neredeyse katlanarak büyümesi, bir şehir (ya da kasaba) ortamında farklı kampüs sınırlarının kaçınılmaz olarak oluşmasına neden olmuştur. Orta çağ üniversitelerinin en eski örneklerinden bazıları Birleşik Krallık’ta bulunmaktadır. Tarihsel bir yükseköğrenim örneği olarak, Oxford öğrenci konutları emsal belirleme konusunda bariz bir güçlük çekmiştir. Başlangıçta, Oxford öğrencileri toplumun her yanında çeşitli pansiyonlarda barınak bulmuşlardır. Ancak birbirleri arasında tesadüfen yaşayan iki çatışan yaşam tarzı arasında artan gerilim, Oxford’un ilkel konut alanları yaratması için doğal bir ihtiyaç yaratmıştır. Bu karar üniversite kampüsünün topluluktan fiziksel ve zihinsel olarak ayrılması için ilk adım olmuştur. Sonunda, konutun “İngiliz Sistemi” ve “Yerleşim Koleji” olarak adlandırılan yerler, öğrenci topluluğunun eğitimi ve gelişimi için taahhüt edildiği yerlerdir (Bowman, 2007).

En eski örneklerinde de görüldüğü gibi üniversiteler kentlerde belli bir alanda konumlanır ve zamanla büyür. Aslında günümüzde konumlanan kampüslerin şehrin uzak noktasında bulunması, üniversitelerin zamanla büyüyerek yapılaşmasından dolayıdır.

Oscar Newman ise konuya farklı açılardan yaklaşmış, savunulabilir alanları tasarlayarak şehri belirli özellikler taşıyacak bir duruma getirmeyi ve bununla birlikte kendini savunabilen ve suçun oluşmasını engelleyen bir çevrenin nasıl oluşturulabileceğini anlatmayı amaçlamıştır (Newman, 1972).

Kuruldukları kentlere önemli etkilerde bulunan üniversiteler, Larkham’a (2000) göre kentte dört farklı görünüm sergilemektedir:

1. Çevresine istihdam yaratan ekonomik bir kaynak olmanın yanı sıra, kentte belli büyüklükte alanı işgal eden üniversiteler, çevrelerindeki bölgeleri etkilerler.
2. Uzun vadeli kurumlardır.
3. Çok büyük olasılıkla büyürler ve gelişirler.
4. Bu büyüme kentin değişik yörelerine dağılma ve yayılma şeklinde olabilir.

Bu ifadeleri aynı zamanda üniversitelerin, kuruldukları kente katkıları ya da etkileri şeklinde okumak da mümkündür.

3.3.1. Üniversite kentlerinde kentsel morfolojik başkalaşım

Yüksek öğretim yapılarının günümüz kampüsleri incelendiğinde konum olarak kentlerin dış çeperlerinde yer aldıklarını görmekteyiz. Yalnızca üniversite kampüsleri değil tüm eğitim düzeylerinde özellikle son yıllarda artan özel okul kampüslerinde aynı çaba görülmektedir. Bu oluşum zaman içerisinde kentin yapılaşmasını çevresine çekerek kentin morfolojisini direkt ve dolaylı olarak değiştirmektedir.

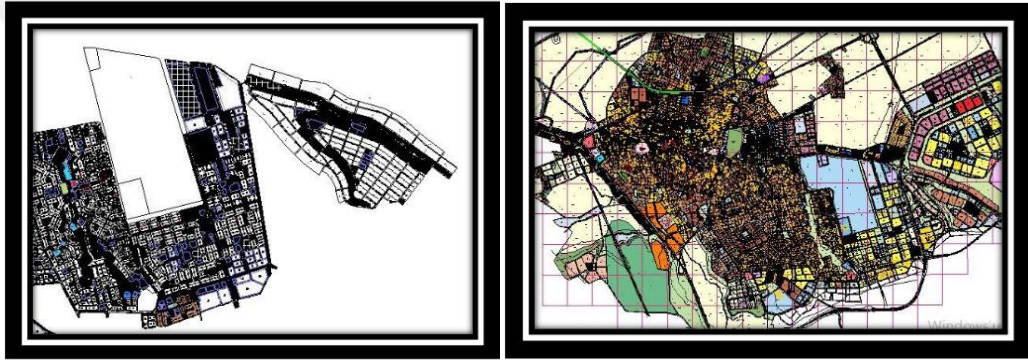
Literatürde benzer çalışmaları incelersek; Larkham (2000) Manchester Üniversitesi'nin ilk zamanlarda çevresinde birkaç binadan başka bir şey olmadığını zamanla yapılaşmanın arttığını belirtmiştir. Kaya G. (2014) Adıyaman Üniversitesi'nin yakın çevresindeki kentsel mekâna ve sosyal çevre üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında kentte yaşanan değişimi açıklamıştır. Sargın (2006) "Üniversitelerin Şehirleşmeye Etkileri" adlı çalışmasında Isparta üzerinde çalışmış ve üniversitenin kurulmasının, boş parsellerden oluşan mahallelerin yapılaşmasına ve şehre yeni mahalleler ilave olmasına etki ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda üniversiteye yakın mahalleler bulunmasına rağmen öğrencilerin şehir merkezinin ulaşım kolaylığından ve çeşitli hizmetlerinden günün her saatinde faydalanabilmek adına uzak olan mahalleyi tercih ettiklerini ortaya koymuştur (Sargın, 2006).

Bu yüzden kentleşmede saçak kemerlerinden büyüme ve gelişmeden ziyade öğrenciye yönelik konutların kentin merkezinde yeniden yapılanmaya yol açtığını çünkü sosyal yaşam ve ihtiyaçlar ile birlikte konut tipinin değiştiğini, bu doğrultuda eskinin yıkılıp yeninin yapılması anlayışının devam ettiğini söylemek mümkündür. Üniversite kampüsleri çevresinde öğrenciye yönelik yapılaşmalar başlamış olsa da genellikle öğrenciler kent merkezine yakın olmayı tercih etmektedir. Sosyal yaşam imkanlarına

bağlı olarak bu tercih kentten kente değişiklik göstermekle beraber, gerek kent içinde gerekse kampüs çevresinde eğitim hayatı beraberinde morfolojik bir başkalaşımı getirmektedir.

Üniversitelerin kentsel gelişmedeki rolünü irdeleyen çalışmalardan biri de, Murat Özyaba'nın(1999) "Kentsel gelişmede üniversitenin rolü: Uludağ Üniversitesi ve Bursa" araştırmasıdır. Özyaba çalışmasında, üniversitelerin kentsel gelişmeye etkilerini genel bir yaklaşımla ele aldıktan sonra, Uludağ Üniversitesi'nin bu anlamdaki etkilerine yer vermiştir (Öztürk, Torun, & Özkök, 2011).

Konu ile ilgili olarak Karaman ilinde üniversite kurulması öncesi ve sonrası kent imar durumu (Erol, 2018) tarafından ortaya konulmaktadır (Şekil 3.21).

Şekil 3.21. Karaman ilinde Erol'un çalışmasına dayanan üniversite kurulması öncesi ve sonrası kent imar durumu (Erol, 2018)

Yetiş, Turcan, Dinçer (2018)de konuyla ilgili Safranbolu üzerinde yaptıkları çalışmalarında "2000'li yıllara gelindiğinde ise bölgeye önce Meslek Yüksek Okulu, ardından Üniversite kurulmuştur. Bu durum, kent kapasitesi üzerindeki öğrenci sayısını karşılamak üzere hızlı bir yapılaşma sürecine girilmesine neden olmuştur. Güncel imar planı eski dokular etrafına tanımlanmış olan yapı adaları nedeni ile yapılaşma baskısına neden olmaktadır ve ihtiyaç fazlası konut üretim süreci hala devam etmektedir." şeklinde üniversite-kent ilişkisini açıklamaktadır.

Diğer yandan üniversiteler kentte yeni tesislerin kurulmasında ve mevcut mekânların yeniden yapılandırılmasında rol oynamaktadırlar. Üniversiteler genellikle bölgedeki en geniş bina ve arsa sahipleri olmakla birlikte planların kentin kendisiyle uyum içinde olmalıdır (Lazzeroni & Piccaluga, 2015).

2009 yılında yapılan bir çalışmada ortaya çıkan sonuç; devlet öğrencilerin barınma ihtiyaçlarını karşılamaktan çok uzaktır. Mevcut devlet yurtlarının kalabalık olması,(yurtta kalanların %55 i 6 kişilik odalarda kalıyor) özel yurtların ücretlerinin devlet yurdu ücretinin ortalama 6 katı olması, öğrencilerin barınma ihtiyaçlarını öğrenci evleri kurarak çözmeye yönelmiştir. Öğrencilerden devlet yurdunda kalanların %28' i, özel yurttaki kalanların %25' i, yarı özel yurttaki kalanların %22' si, öğrenci evinde kalanların %19' u yemek ihtiyaçlarını üniversite yemekhanesinden karşılamaktadır. Bu sonuçlar yemekhanelerin yetersiz olduğunu göstermiştir. Bu durumda öğrenciler okul dışındaki kafeteryalara ve fastfood restoranlarına yönelmiştir (TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, 2009).

Yine bu durum kentte konut üretimini hızlandırmış ve öğrenci konutta pazar haline gelmiştir. Yeni konut tipolojileri türemiş ve artan hizmet sektörü ihtiyacı yapılar da konumlanmaya başladığından morfolojik değişimler yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir. Zemin katın ticari mekânlar silsilesi haline dönüşmesi kentin çehresini farklılaştırmaktadır.

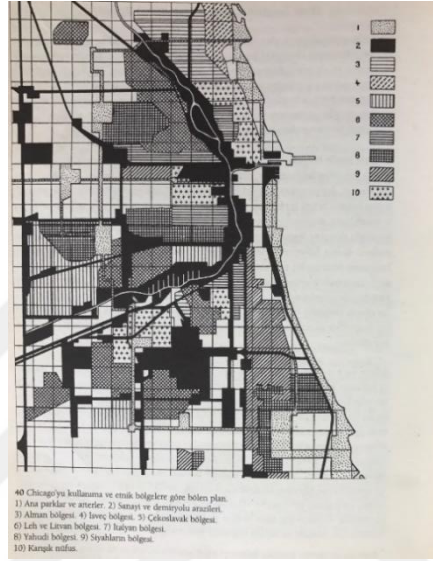
Literatüre bakıldığında üniversite-kent etkileşimi Dünya'da ve Türkiye'de iktisat, işletme, halkla ilişkiler ve tanıtım, sosyoloji, coğrafya gibi farklı disiplinlerce ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışmalar üniversite kent etkileşimini ekonomik, sosyal, kültürel, kent imajı, bölgesel üstünlük yaratma gibi farklı boyutlardan ele alarak tartışmışlardır. Üniversite kentleri ve kent morfolojisi ile ilgili literatürde fazla çalışma bulunmasa da teorik olarak üniversitelerin yapılaşmaya dolayısıyla kentin morfolojisine etkisi olduğu genel bir yargıdır. Bu kapsamda mimari mekânlar ve konut tipolojisi değişikçe bunların kente yansımaları gözle görülür ölçüde olmaktadır.

3.3.2. Üniversite kentlerinde konut ve başkalaşım

Konut, insanların var oluşundan itibaren dönüştürülen, geliştirilen, çeşitlenen barınma mekânıdır. Farklı yaşam standartlarına göre farklı mekân örüntüleriyle oluşmuş konut tipolojileri mevcuttur.

Konut bölgeleri kentin bir uzantısıdır. Konut bölgesinin ekonomik işlevler kadar toplumsal ya da ekonomik sınıf farklarına dayanan bir toplumsal artifakt olarak çözümlenmesi, temel olarak modern metropolün oluşum sürecine tekabül eder; bu süreç Eski Roma'da ne ise bugünün büyük şehirlerinde de odur (Rossi, 2006)(Şekil 3.22).

Sosyoloji ve mekânsal alanın birleştiği noktada yer alan konutlar, şehrin kimliğini gösteren yapılardır. Kentin içindeki binanın tekilliğini belirleyen, binanın biçimidir. Dolayısı ile kent morfolojisi ile bina tipolojisi arasında ayrıca şehrin sürekliliği ile mekânsal ve biçimsel özellikler arasında birbirini etkileyen bir ilişki sistemi bulunmaktadır (Yenel, 2012). Bunun sonucu olarak sosyal hayata bağlı mekânsal kurgu şekillenmektedir.

Şekil 3.22. Chicago 'yu kullanıma ve etnik bölgelere göre bölen plan (Rossi, 2006)

Sanayileşme ile kentlerde genellikle fabrika yakınlarında işçi evleri oluşmaya başlamıştır. İşçi evleri genellikle yerleşim olarak bir alt merkez haline gelen mahalleler oluşturmuştur. Fabrika çalışanları için oluşmuş bu yeni konut tipleri kentlerin kimliklerini de etkilemiş, literatüre işçi evleri kavramı olarak girmiştir.

Üniversite kentlerinde konutu inceleyecek olursak; üniversitelerin açılması ve hızlı bir şekilde büyümesi ile konut ihtiyacı problemi ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda yapılaşma süreci hız kazanarak, bir taraftan yeni konut alanları oluşmuş, diğer taraftan eski konut alanlarındaki binalar yıkılarak daha çok katlı binalar, öğrenci ihtiyacına yönelik konutlar artmıştır. Bu süreç konut tipolojilerini değiştirirken kentleri gözle görülür başkalaşımlara sürüklemiştir.

Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde üniversitelerin buldukları şehirlere birçok ekonomik, kültürel ve sosyal katkısı olduğu inkar edilemez. Üniversite

öğrencileri bu katkıyı sağlayan temel aktörlerden bazılarıdır. Konaklama ise, kentteki öğrencilerin yaşam memnuniyeti ile ilişkilidir (Yılmaz & Arı, 2018).

Rossi'ye göre, kente özgü karakteristik yapıtlar zamanla başlangıçtaki işlevlerini dönüştürerek ya da reddederek sonunda kentin bir parçası haline gelebilirler. Öyle ki artık onlar mimari açıdan çok kentsel açıdan düşünölmeye başlanırlar (Rossi, 2003). Avrupa ölkelerinde yapılan bir araştırmaya göre, üniversitenin fiziki büyüklüğü sürekli genişledikçe, birçok üniversitedeki yönetici, yerel şehir alanında bitki için yer bulmak ve evden uzakta yaşayan öğrenciler için uygun bir konaklama yeri bulma problemi ile sürekli olarak mücadele halindedirler (Brockliss, 2000). Üniversitelerin açılmasından itibaren öğrenciye dönük hizmet kollarının bazı mekânlarda oluşmaya başlaması, bu mekânın değişim eğilimini hızlandırmıştır (Sargın, 2006).

İşçi evleri örneğinde olduğu gibi üniversiteler de belli bölgelerde farklı fiziksel biçimlenmeyi oluşturarak öğrenci evi adıyla kentlere yeni kimlikler yüklemektedir. Bu durum yükseköğretim alanında küresel bir piyasa yaratmıştır. Özellikle son 10 yıl içerisinde hızla artan üniversite nüfusuna yönelik kentsel mekânda hem niceliksel hem de niteliksel olarak yeterli konut varlığı bulunmaması, konut üretiminde alternatif yöntemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Düşük metrekaireli “apart” olarak bilinen konut tipolojileri/üretimleri hızla gerçekleşmiştir. Bu başkalaşım süreci kullanıcıların bireysel olarak kendi eski yapılarını yıkararak apart yapımaları veya yaptırmaları süreci ile kentsel mekânda bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Kentin eski mahallelerindeki müstakil konutların bireysel merkezli hamlelerle yıkılarak apartmanlaşma sürecinin hızlanmasında da etkili olmuştur.

2000'lerden sonra izlenen politikalar çerçevesinde üniversitesi olmayan kent kalmamıştır. Üniversiteler her yıl arttırdıkları nüfusları ile birlikte kentlerine daha fazla öğrenci taşımaktadırlar. Üniversiteler buldukları kentleri öğrencileştirmektedirler. Bu öğrencileşme öğrencilerin barınma, yeme-içme, sosyo-kültürel etkinlik vb. talepleri doğrultusunda gerçekleşmekte, bir ekonomik girdi olarak görölen öğrencilerin talepleri kenti, konut dokusunu ve kentsel mekânları dönüştürmektedir. Artan öğrenci sayısının barınma talebine koşut yeterli konut stoku olmayan ve mevcut konut stokuyla öğrencilerin talebini karşılayamayan kentlerde konut sorunu ortaya çıkmaktadır. Yeni kurulan üniversiteler sadece kentleri değil konutları da öğrencileştirmektedir (Onsekiz & Atmaca, 2016).

Yılmaz ve Arı'nın (2018) Eskişehir ve Kütahya' da yaptığı anket çalışmasında Eskişehir'deki öğrencilerin şehir yaşam memnuniyet düzeylerini etkileyen en etkili faktörler sırayla demokrasi, güvenlik, yerel yönetim, şehre bağlılık ve eğitim olanakları olmuştur. En az etkili değişkenler konaklama ve komşu ilişkileridir (Yılmaz & Arı, 2018). Anket sonuçlarında görüldüğü gibi eğitim odaklı yaşam süren bireylerin konut ve komşuluk ile ilişkisi zayıftır. Çünkü günün büyük bir bölümünü eğitim ve sosyal yaşam üzerinde kurulmuş bir düzenden bahsedilebilir. Yeni Zelanda'da Dunedin kentinde Otago Üniversitesi öğrencileri ile yapılan memnuniyet derecesi anketinde de benzer sonuç gözlenmiştir (Insch & Sun, 2013).

Düşük konut kalitesi, uygun olmayan imar, sosyal adaletsizlik, öğrenme uygulamalarındaki ve küresel eğitim pazarındaki değişimler de üniversite kampüsleri için potansiyel tehditlerdir (Chapman , 2006; Coulson, Roberts ve Taylor, 2010; Coulson, Roberts ve Taylor, 2014; Dober, 1996; Kenney ve diğerleri, 2005; Mitchell & Vest, 2007; Strange & Banning, 2001; Turner, 1984). Öğrencilerin barındığı konutların, üniversite yaşamı boyunca önemli ortamlar olduğu ve kişisel gelişimlerini sürdürdükleri mekânlar olduğu için özen gösterilmesi ve sürekli geliştirilmesi gerekir.

Kentin unsurlarındaki herhangi bir değişiklik, kentin büyüme düzeninde ve yerleşim düzeninde değişikliğe neden olacağı için (Oliveira, 2018), yapılara yapı gruplarına yapılacak herhangi bir müdahalenin bireysel bir tutumla değil, kent bağlamında ele alınması doğru bir tutum olacaktır. Aynı şekilde kenti planlarken de sosyal yaşam ve konut göz önüne alınarak hareket edilmelidir.

4. ALAN ÇALIŞMASI VE BULGULAR

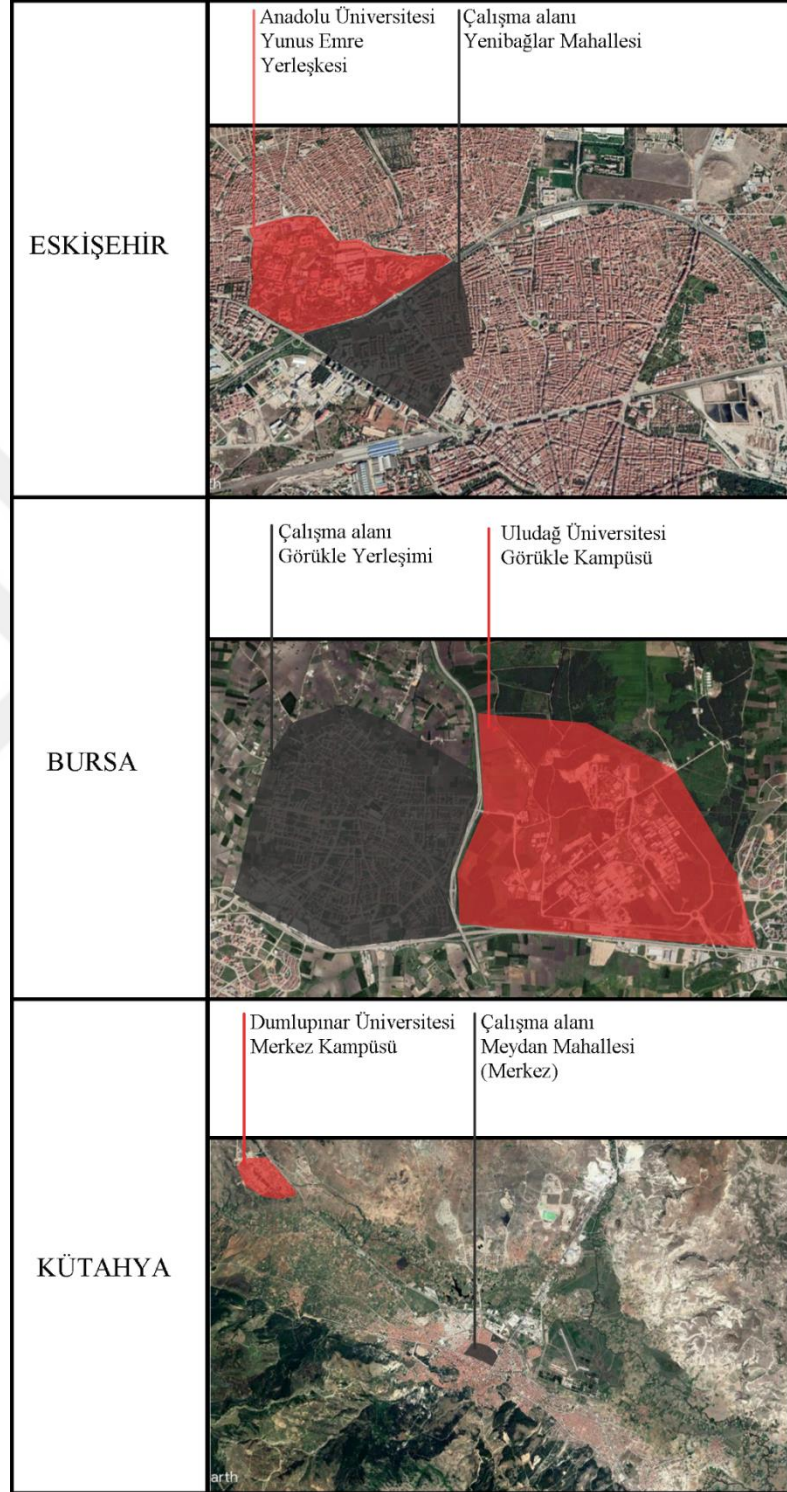
Snyder'e göre mimari araştırma "bilginin yaratılmasına yönelik sistematik sorgulama" dır. Sorgulama sistematik olmaz ise kişinin caddeleri gezerek basitçe binaları incelemesi ile önemli bilgiler elde edilse de, sistematik bir sorgulamadan elde edeceği bilgiye göre çok sınırlı kalır. Güvenilir bir araştırma için yaşanmış deneyimlerin veya gözlenen olayların bir şekilde not edilmiş ve kategorize edilmiş bilgi parçalarına indirgenmesi gerekir. Yöntemler araştırmanın ürünü değil, sürecin çalışması olarak tanımlanmaktadır (Groat & Wang, 2013). Bu tezin araştırma stratejisi olarak alan çalışması (vaka çalışması) yaklaşımı kullanılmıştır. Örnek olay stratejisinin özü, gerçek yaşam bağlamında bir ortam ya da olayı incelemeye odaklanmasıdır. Örnek olay çalışması stratejisi sadece alandaki bir olguyu çalışmaktan çok daha fazlasını gerektirir. Bu tür bir çalışma yerinde tanıklık (eskiz haritaları, ölçümler ve çizimler), belgelerin kullanımı, görsel karşılaştırmalar, maddi deliller, başka bir yerdeki koşullarla karşılaştırılması, yerel muhbirler, canlandırma / referans, kalan soruların belirlenmesi gibi taktikler ile yapılabilmektedir (Groat & Wang, 2013).

Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi üniversiteye bağlı değişen konut ve kent tez çalışmasının ele aldığı problemdir. Üniversite kentleri bağlamında kent morfolojisinin değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu konuda tez kapsamında ele alınacak birtakım hipotezler Bölüm 1.1' de belirlenmiştir. Araştırma materyalini, çalışma alanlarındaki kentin morfolojik öğeleri oluşturmaktadır. Araştırma, bu kentlerde yükseköğretim ile bağlantılı demografik kitle tarafından yoğun kullanıma sahip örnek alanlarda yürütülmüştür. Araştırma çerçevesinde vaka çalışması ve nitel araştırma yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme yöntemi dışındaki diğer üç yöntem olan gözlem, eserler ve alanlara yerinde gözlem, arşiv belgelerinin incelenmesi bu çalışmada kullanılan yöntemler olmuştur. Bunların yanısıra diğer vaka çalışması taktiklerinden de yararlanılmış ve sonuçlar analiz ve değerlendirme yöntemiyle irdelenmiştir (Tablo 1.1).

4.1. Çalışma Alanlarının Seçimi

Morfolojik başkalaşımın değerlendirilmesi adına önceki bölümlerde üniversite kentleri olarak büyümeye bağlı yaşanan demografik ve sosyo-kültürel değişimler ele alınmış olup bu doğrultuda çalışmanın yapılması kararlaştırılmıştır. Tüm üniversiteler içinde buldukları kent ile aynı mekânsal ilişkiyi göstermeyebilirler. Bu nedenle kent içinde farklı konumlanmış üniversiteler ve farklı büyüklükteki kentlerde karşılaştırmalı

analizin yapılması bu çalışma kapsamını oluşturmuştur (Şekil 4.1). Bu çerçevede çalışmanın amacına uygun olarak Eskişehir, Bursa ve Kütahya kentleri seçilmiştir.

Şekil 4.1. Çalışma alanı-üniversite konumları

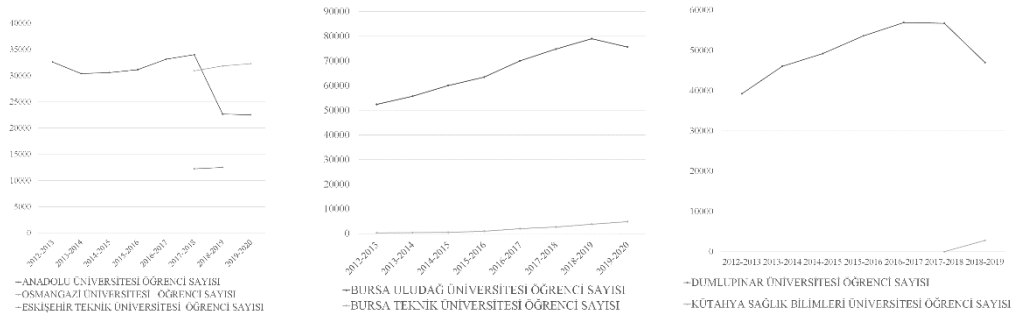
Bu kentlerin seçilme nedenleri:

- Yakın coğrafi konumlarda farklı büyüklükte kentler olmaları,
- Kent kültürlerinde eğitim alanında değişim yaşamaları; kent kimliği,
- Tarihsel süreç içerisinde morfolojik değişime uğramakta olmaları ve mülkiyet deseninde oluşan farklılıklar,
- Değişmiş eski dokuya ait az da olsa yapısal örnekler barındırıyor olmaları,
- Son yıllarda üniversite öğrenci nüfusunda artış yaşamaları (Şekil 4.2),
- Yükseköğretim kurumlarının kentteki konumları ve kenti etkileme durumu,
- Ölçek bazında değişimler,

olarak sıralanabilir.

Bu nedenler, çalışma alanlarında oluşan başkalaşımın morfolojik, tipo-morfolojik ve görsel yöntemlerle irdelenmesi ve yorumlanması aşamasında önemlidir.

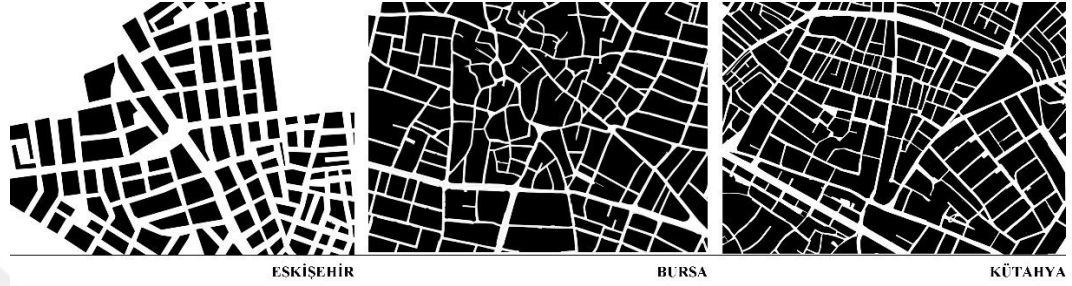
Şekil 4.2’ de görüldüğü gibi özellikle son 10 yıllık sürede üniversitelerin öğrenci nüfuslarında artışlar gözlemlenmektedir. Eskişehir Anadolu Üniversitesi’ nde bir miktar yaşanan nüfus azalması, Anadolu Üniversitesi bünyesinde bulunan Açıköğretim fakültesindeki talep artışı ile açıklanabilir. 2017-2018 eğitim-öğretim döneminde mevcut üniversitelerin bölünmesi ile, illerde kontenjan artışı ve öğrenci nüfusu artışı devam edecek gibi görünmektedir.

Şekil 4.2. Eskişehir, Bursa, Kütahya illeri üniversiteler ile öğrenci sayıları (<http-8>, <http-9>, <http-10>, <http-11>, DPÜ, 2019; KSBÜ, 2018)

Kent kimliği bağlamında ele alınan kentsel doku türlerindeki farklılıklar Şekil 4.3’ de görülmektedir. Eskişehir çalışma alanı keskin gridal dokuda iken, Kütahya’ da daha

yumuşak bir gridal doku olduğu görülmektedir. Bursa örneğinde ise yol ağı geleneksel Osmanlı kentlerinde görülen organik yapı etrafında şekillenmiş gridal dokuya rastlanılmaktadır. Yol genişliği Bursa ve Kütahya'da aynı oranda algılanırken Eskişehir'de bu bambaşka bir oran sergilemektedir.

Şekil 4.3. Çalışma alanları ve çevreleri kentsel dokusu (Belediye arşivlerinden elde edilen kadastral planlardan işlenerek, aynı ölçeklerde oluşturulmuştur.)

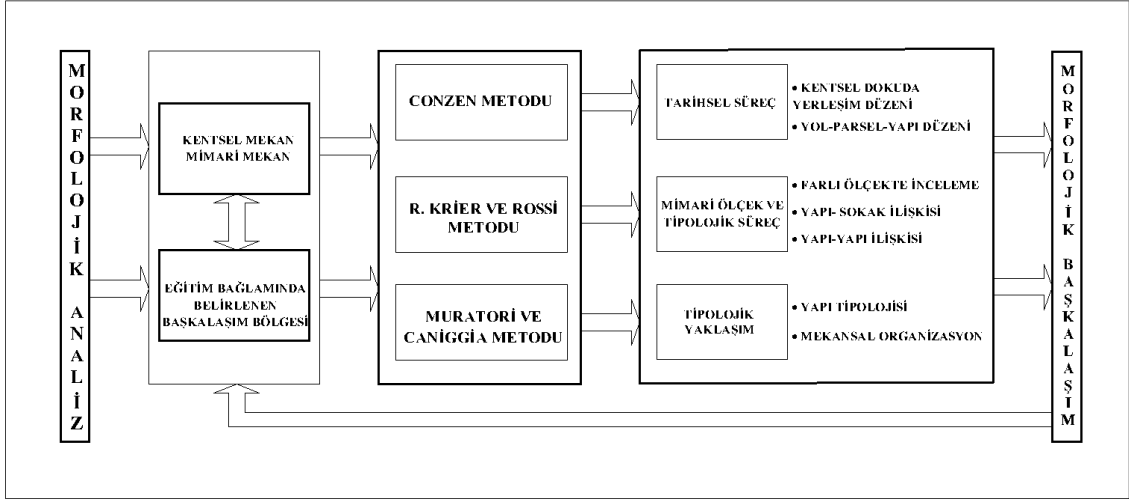
Karşılaştırmalı analizde farklı büyüklükte ve farklı dokuda kentleri çalışmak benzer kentlere örnek olması açısından önemlidir. Şekil 4.3' de birbirinden farklı özelliklerde dokuya ve Şekil 4.1' de farklı konumlanma ve gelişme durumuna sahip oldukları görülmektedir.

4.2. Morfolojik Başkalaşımın İncelenmesi İçin Öneri Model

Mimari tarih araştırmalarında, incelenen eserle eşzamanlı kültürel faktörler, eserle ilgili bağlamsal kanıtlar sunar (Groat & Wang, 2013). Tarihsel araştırma geçmişten gelen bir şeyi ortaya çıkarır, içeriğinde yorumlama, anlatı ve kültürel dönüşümü içerir. Başkalaşımı incelerken kullanılması gereken temel yöntemlerden olduğu için tarihsel araştırmaya, morfolojiyi incelerken ise nitel araştırma yöntemine yer verilecektir.

Mimari mekânlara, ve kent mekânına çok farklı bakış açılarından yaklaşılmaktadır. Ele alınan problemin niteliğine göre, bazen birden fazla bakış açısı aynı problem çözümü içerisinde yer alabilir. Bu tezin analiz süreci modeli Tablo 4.1' de verilmiştir.

Tablo 4.1. Bu tezin analiz süreci modeli, Morfolojik başkalaşım analiz modeli yaklaşımı, Conzen(1960), Rossi(1973), Krier R.(1979), Kropf(2009)

Alan çalışmasında, Conzen yaklaşım metodunda kentin tarihsel süreç içerisinde gelişimi ve seçilen bölgelerin ada-parcel-yapı biçimlenmeleri incelenecektir. Krier ve Rossi'nin mimari ölçek-tipolojik yaklaşım metodu ile ele alınırken başkalaşım geçirmiş ya da geçirmekte olan alanlarda eski dokuya ait yapılar veya mimari elemanlar nitelikli araştırma yöntemi ile ayıklanarak referans alınacak; aynı bölgedeki yeni dokuda caddesokak, yapı-yapı, sokak-yapı ilişkilerine dair karşılaştırmalı analizler ile sonuçlar ortaya konulacaktır. Caniggia metodu ile ise; aynı bölge içerisinde eski dokuya ait plansal tipoloji ve yeni dokuya ait plansal tipolojiler ortaya konarak, çalışmanın problemi olan üniversite bağlamında morfolojik başkalaşım aşamalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde incelenen morfolojik ve tipo-morfolojik analiz çalışmalarına dayandırılarak bu çalışmada; yeni imar planı düzenlenecek, imar durumu yenilenecek veya yeniden yapılaşmaya açık alanlar için mekânsal morfolojinin kent kimliğini yansıttığı göz önünde bulundurularak, kent kavramlarına bütünsel bir bakış açısıyla ele alınması gerekliliği olduğu görülerek öneri morfolojik başkalaşım inceleme modeli oluşturulmuştur. Bu model, önceki bölümde de anlatıldığı gibi farklı araştırmacıların farklı ölçeklerden yaklaşımını esas alarak;

1. Kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım
2. Mimari ölçekte mekânsal (plansal/tipo-morfolojik) başkalaşım

olmak üzere konu iki farklı ölçekte incelenecektir.

Kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım analizlerinde, öncelikle seçilen kentlerin kent ölçeğinde büyümesi ve kent morfolojisi üzerinde bilgi sahibi olunacaktır. Morfolojik başkalaşım belirlenen kent parçacığının tarihsel yaklaşım ile elde edilen haritalar üzerinden yol-parsel-yapı organizasyonlarındaki incelemeleri içerecektir. Daha sonra üniversite bağlamında morfolojik başkalaşımın inceleneceği kent parçacığı seçilerek morfolojik başkalaşımı izlenecektir.

Bu çerçevede çalışma alanlarında yapılacak morfolojik ve tipo-morfolojik analizde izlenecek yöntemin açıklama tablosu Tablo 4.2' de belirtilmiştir. Çalışma alanından alınan bölgesel bir kesit, referans alınan konut yapıları hakkında bilgi, mimari mekân olarak kabul edilen sokak- yapı, yapı-yapı ilişkisinden alınan kesit, referans yapı tipolojileri ve tarihsel olarak tüm bunların karşılaştırılması ile başkalaşımı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Öneri analiz modeli ile Eskişehir, Bursa ve Kütahya'da çalışma alanlarında yaşanan morfolojik başkalaşımı sırasıyla incelenecektir.

Tablo 4.2. Örnek kent parçasında mekânsal başkalaşım açıklama tablosu

	Geçmiş yıllara ait veriler	Yakın zamana ait veriler
Ada-Parsel Değişimi	<i>Kent parçacığı üzerinde Conzen metodu ile hazırlanan sokak-parsel-yapı ilişkisi</i>	<i>Kent parçacığı üzerinde Conzen metodu ile hazırlanan sokak-parsel-yapı ilişkisi</i>
Envanter Bilgi	<i>Kent parçacığının seçilmesinde referans olan eski kent dokusuna ait yapı ve özellikleri</i> <i>Ada/Parsel, Yapım yılı, Kat adedi, Taban alanı (m²), Yapı alanı/Parsel alanı oranı</i>	<i>Seçilen kent parçacığında analiz edilerek belirlenen yeni kent dokusuna ait yapı ve özellikleri</i> <i>Ada/Parsel, Yapım yılı, Kat adedi, Taban alanı (m²), Yapı alanı/Parsel alanı oranı</i>
Mimari Mekân Morfolojik Başkalaşımı	<i>Rossi ve Rob Krier'in mimari ölçek ve tipolojik süreç yaklaşımı ile eski dokuya ait alınan kesitten canlandırma</i> <i>A-A kesiti</i>	<i>Rossi ve Rob Krier'in mimari ölçek ve tipolojik süreç yaklaşımı ile yeni dokuya ait alınan kesitten canlandırma</i> <i>B-B kesiti</i>
Mimari Mekânda Tipo-Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)	<i>Muratori ve Caniggia'nın mekânsal organizasyon ve yapı tipolojisi yaklaşımı ile seçilen eski yapıya ait konut tipolojisi</i> <i>1 nolu yapıya ait daire tipolojisi</i>	<i>Muratori ve Caniggia'nın mekânsal organizasyon ve yapı tipolojisi yaklaşımı ile seçilen yeni yapıya ait konut tipolojisi</i> <i>2 nolu yapıya ait daire tipolojisi</i>
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (Görsel)	<i>Referans eski yapı ve güncel yapı ile ortaya konulmaya çalışılan morfolojik başkalaşımı gösteren görsel</i>	

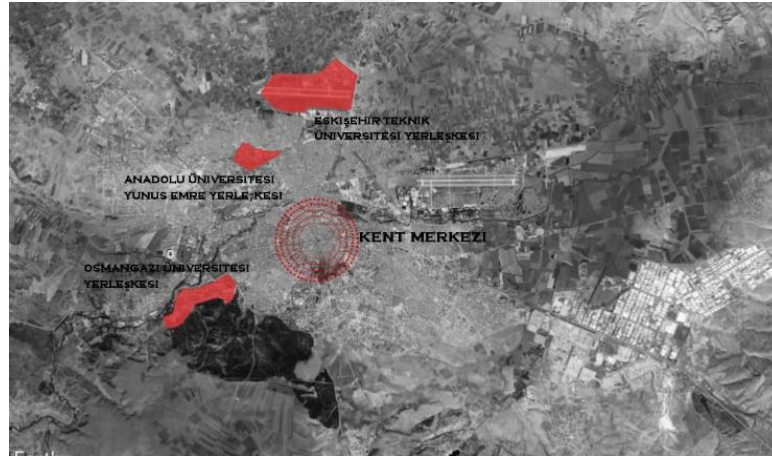
4.3. Eskişehir

Eskişehir, farklı dönemlerde farklı gelişim seyirleri göstermiş bir kenttir. Eskişehir'e demir yolu ağının ulaşması ile kent 19 yy. sonu 20. yy. başlarında gelişme yaşamaya başlamıştır. Daha sonra kentte kurulan atölye ve fabrikalar kentin gelişimine katkı sağlamıştır. Ortasından geçen Porsuk Çayı ve tren yolu ile ikiye bölünmüştür.

Osmangazi Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve Eskişehir Teknik Üniversitesi'nin bulunması nedeniyle günümüzde bir öğrenci kenti görünümündedir.

4.3.1. Çalışma alanı tanımı ve sınırları

Eskişehir, İç Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatısında yer alan ve her dönemde yeni oluşumlara açık gelişmiş bir kenttir. Bu oluşumlar 1950'lerden itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ilki, 1958 yılında daha sonra Anadolu Üniversitesi'ne dönüşen Yüksek Ticaret ve İktisat Okulu' nun açılmasıdır (Kozak, 2013). 1980'lerden itibaren Anadolu Üniversitesi'nin büyümesi ile kent kimliğinin bu yönde oluşması arasında paralellik vardır. 1990'lardan sonra kentte öğrenci nüfusu arttıkça, kent sosyal ve kültürel anlamda gelişmeye başlamıştır. Üniversite bünyesinde kurulan Açıköğretim Fakültesi de özellikle kentin tanınmasında önemli bir yere sahiptir. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin Anadolu Üniversitesi'nden ayrılması ile kent gelişimi hız kazanmıştır. Kentteki yoğun öğrenci nüfusunu sağlayan bu iki üniversitenin kampüs yerleşimleri (Şekil 4.4) kentin mekânsal dönüşümünde etkili rol oynamıştır.

Şekil 4.4. Eskişehir kent merkezi ve üniversite yerleşke konumları, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bazı araştırmacılar (Özbay, 2005; Bayhan, 2016) tarafından “öğrenci kenti” olarak anılan Eskişehir’de yaşanabilirlik kriterlerinin öğrenci nüfusunun artışıyla (Şekil 4.2) paralellik gösterdiği görüşü öne sürülse de üniversitelerin Eskişehir’in mekânsal başkalaşımına neden olduğu yadsınamaz bir gerçek olarak kabul edilmelidir. 2015 Eskişehir Metropolitan Alanı Merkez Bölgesi 1/25.000 Ölçekli Nazım İmar Planı

öngörülerini kapsamında temel istihdam üretecek alanlar/faaliyetlerin başında üniversite alanları/ yüksek öğretimin yer alması bu durumu destekler niteliktedir.

Tez kapsamında ise Anadolu Üniversitesi kampüsü ve şehir merkezi arasında konumlanan Yeni Bağlar bölgesi (Şekil 4.5) üzerinde çalışılmıştır. Öğrenci yerleşimi olarak genel tercih olan bu bölgede yaşanan morfolojik başkalaşım farklı ölçeklerde, farklı boyutta gözlenebilmektedir. Konaklama sağlayan konut alanları, sosyal yaşama olanak sunan ticari alanlar bunlardan en belirgin olanlarıdır. Kentte öğrenci nüfusunda yaşanan artış ile birlikte ve kentin saçaklarında oluşan gelişmeyle birlikte bu bölgede bulunan tek katlı yapıların yavaşça yok olarak yerini genellikle öğrenciye yönelik daha yüksek katlı yapıların oluşturduğu gözlemlenmiştir.

Şekil 4.5. Eskişehir çalışma alanı, Bağlar Mahallesi çevresi, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

4.3.2. Eskişehir kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım

Eskişehir, 1950'li yıllardan itibaren sanayileşme ve göç olgusu ile hızla kentleşmeye başlamış ve buna bağlı olarak yoğun bir konut alanı talebiyle karşılaşmıştır. 1970 yılından 2010 yılına kadar olan sürede konut alanları üretiminde yoğun bir çabanın olduğu anlaşılmaktadır. Planlamada yakın zamana kadar ağırlıklı olarak bireysel ve küçük girişimciler tarafından gerçekleştirildiği ancak giderek toplu konut üretim biçiminin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

Özellikle, kentin çeperlerinde ortaya çıkan toplu konut alanları hızla artmaya başlamıştır. Kentin büyüme eğilimine bakıldığında gerek TOKİ, gerekse özel sektör

tarafından üretilen toplu konut alanlarının kentin kuzeybatı-güneydoğu aksı boyunca (Bursa-Ankara) kentsel gelişmeyi yönlendirir nitelikte olduğu izlenmektedir (Şekil 4.7). Toplu konut alanları ile ilgili bu şekilde bir gelişme eğilimi söz konusu iken, bireysel konut üretim süreci ise mevcut gelişme eğilimlerini destekler niteliktedir. Bireysel konut üretim süreci yoğun konut adalarında yenileme şeklinde devam ederken, bir yandan da kent çeperlerinde özellikle Tepebaşı ilçesinde Bursa yolu istikametinde yeni konut üretimi süregelmektedir.

Kentsel makroformu etkileyen en önemli faktör kooperatif-konut ilişkisi olmuştur. Kent merkezinde ve çevresinde 2-3-4 katlı olan daireler kooperatif tarafından 7-8 katlı dairelerle değiştirilmiştir (Bahçelioğlu, 2017). Farklı mekânsal, biçimsel ve sosyo-kültürel özellikler barındıran bazı dönemlerin her birinde, kenti dönüştüren ve itici bir güç olarak öne çıkan bazı yapı gruplarından söz etmek mümkündür. Kentteki fabrika ve atölyeler, Cumhuriyetin kuruluşundan 1950'lere kadar nüfusun artmasında önemli rol oynamış, kentin "işçi ve memur kenti" kimliği kazanmasına neden olmuştur.

Şekil 4.6. Eski Erkanı Harbiye-i Umumiyye Dairesi 5. Şubesine bağlı Taksim Arazi Komisyonu tarafından 1896 (1312) yılında 1:10.000 ölçekli olarak üretilmiş Eskişehir haritası (Ed.P.Sağrı, 2009, s.115; Özkut, 2017)

Özkut'a (2017) göre kentin fizyonomisinde belirleyici olan sanayi ve konut lekelerine ek olarak, ikinci dönemde inşa edilmiş okulların oluşturduğu teknik okullar bölgesi diye anılan, kent merkezinde konumlanmış bir eğitim lekesi bulunmaktadır (Özkut, 2017).

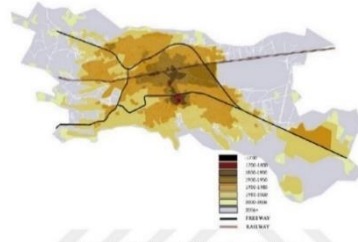

Figure 5-10 Development of Macroform of Eskişehir
(Tepebaşı Municipality, 2016)

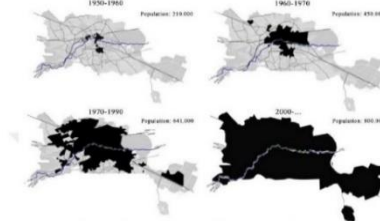
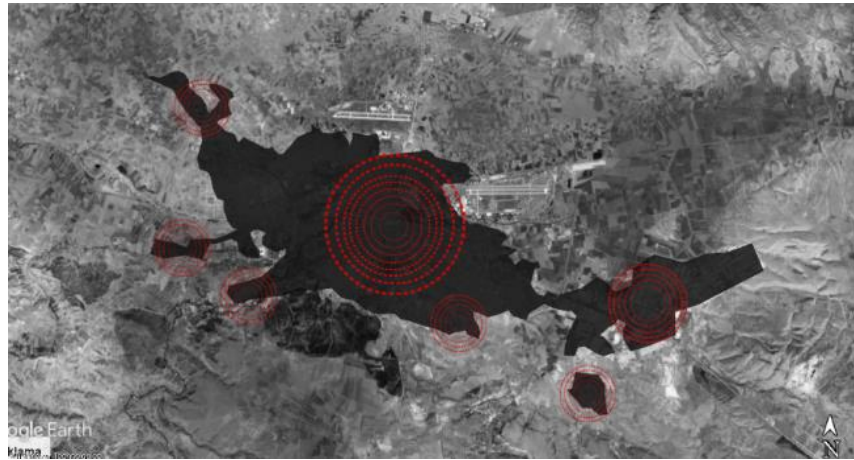

Figure 5-11 Development of macroform and population in different period
(METU, CRP401 Planning Studio, 2014)

Şekil 4.7. Eskişehir Makroformunun Gelişimi (sol) , Farklı dönemlerde makroform ve popülasyon gelişimi (sağ)(Bahçelioğlu, 2017)

Nüfus ve ihtiyaçların artmasıyla, kent yeni gelişen plan açısından yeni bir plan ve kararlar almaya ihtiyaç duymuştur. 2000'li yıllardan itibaren hizmet sektörü hızla gelişmiştir. Kentin farklı yerlerinde farklı gelişmeler ve projeler hayata geçmiştir. Bu gelişmeler kenti bütüncül bir yaklaşım olarak değil, noktasal ve bölümsel yaklaşımı olarak ele almıştır. Bu plana göre, yeni konut ve sosyal güçlendirme alanları önerilmiştir. Gelişme ilkeleri ile birlikte hizmet sektöründe ve turizm sektöründe gelişme öngörülmüştür (Bahçelioğlu, 2017).

Kent ölçeğinde Eskişehir'in Başkalaşımı ele alındığında kentsel yayılmadan söz edilebilir. Nüfus giderek kentten kırsal alan üzerinde düşük yoğunluklu konut alanlarına göç etmektedir. Kent ve banliyöler giderek daha fazla kırsal alana yayılmıştır. Özellikle 2000 li yıllardan sonra kentsel yayılma hız kazanmıştır. Kentin bazı noktalarında ise üretilen toplu konut alanları ile birlikte kentsel sıçramaların olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 4.8).

Şekil 4.8. Eskişehir kentin büyüme noktaları, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yüksek öğretim kurumları bağlamında incelendiğinde özellikle Anadolu Üniversitesi öğrencileri tarafından Yeni Bağlar çevresi yoğun tercih edilen bölge olmakta ve bu bakımdan toplumun çok büyük bir kesiminin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kentsel bir çekirdek halini almaktadır. Alanın kent merkezi ile üniversitenin arasında kalmış olması alt merkez olarak gelişmesinde belirleyici olmuştur. Kullanıcı olarak kentin tüm imkanlarına yürünebilirliği tercih edecek öğrenci nüfusu düşünüldüğünde de bölgenin tercih edilmesi kaçınılmaz olmuştur. Böylece kent üniversite etrafında yapılanmaya başlarken, aynı zamanda kent merkezine doğru bir büyüme de gerçekleşmiştir.

Şekil 4.9. Yeni Bağlar Mah. Sol 2002, sağ 2018 , Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Conzenian yaklaşımı ile ele alındığında, hava fotoğraflarından da görülmekte olduğu gibi yol ağında çok fazla değişim gözlenmese de, parsel ve yapı organizasyonları birtakım değişime uğramıştır (Şekil 4.9). Daha küçük ölçekli yapıların yerine parselin daha büyük kısmını kaplayan yapılar oluşmaya başlamış, kent dokusunda yeşil alan azalarak bina yoğunluğu artmıştır. Öncesinde tekil yapılardan oluşan müstakil konutların yerini zamanla farklı kültürlerden aileler ve özellikle de öğrencilerin ikamet etmekte olduğu apartman daireleri almaya başlamıştır. Özellikle 2000'li yıllardan sonra Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin yoğun biçimde tercih etmesi nedeniyle bu bölgede yaşayanların kentin farklı bölgelerine yönelmelerini ve söz konusu kentsel bölgeye öğrencilerin yerleşmesiyle birlikte bölgenin morfolojisi ve dolayısıyla kent morfolojisi de dönüşüme uğramıştır.

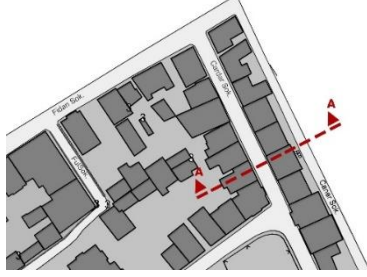
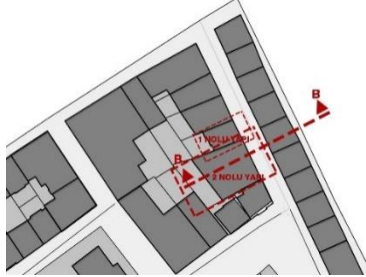
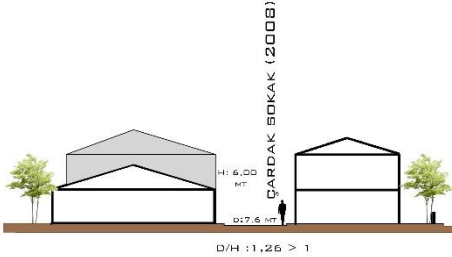
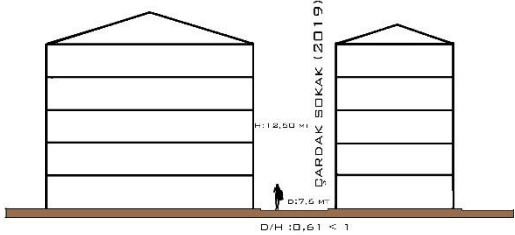
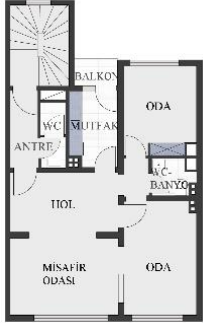
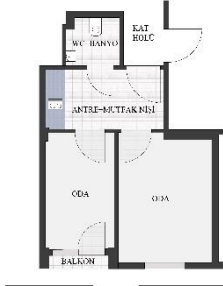

4.3.3. Eskişehir mimari ölçekte plansal/tipolojik başkalaşım

Konut, arsa sahibi ya da yapı firmalarının daha fazla gelir elde edebilmek amacıyla mevcut yapıların yıkılması yerine yeni ve farklı tipolojide yapıların inşası şeklinde bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Bağlar Bölgesinde ise ikinci durumun çok daha yaygın olduğu görülmektedir. Bir ya da iki katlı ve bahçeli müstakil konutların yerini çok sayıda insanın barınabileceği apartmanlar almaktadır.

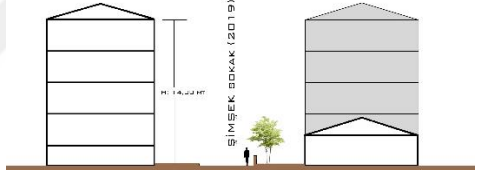

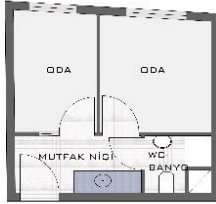

Anadolu Üniversitesi ile Eskişehir kent merkezini birbirine bağlayan Üniversite Caddesi ise Bağlar Bölgesi'nde insan yoğunluğunun yüksek seviyede olduğu ve bu nedenle de karşılaşmaların en çok görüldüğü akslar arasında yer almaktadır. Bu bakımdan Üniversite Caddesi, yoğunluk değeri yüksek bir aks olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan Bağlar Bölgesinde ikamet edenlerin dışında kentin farklı bölgelerinden ve hatta kent dışından gelen kullanıcıların da yoğun biçimde karşılaşma mekânı olması nedeniyle ticari ve sosyal boyutlarıyla öne çıkan bir etkileşim merkezi olmuştur. Cadde üzerindeki yapıların zemin katlarının tamamına yakınının ticari işleve sahip mekânlar olması bu durumun hem bir sonucu hem de sebebidir. Söz konusu ticari mekânlar bu aksın kullanıcılar açısından bir güzergah olarak tercih edilerek yoğun biçimde kullanılmasına neden olmaktadır. Hizmet ve ticaret işlevlerine sahip bu mekânlar insan hareketiyle doğrudan ilişkilidir.

Bu kapsamda mahallede nitelikli gözlem çalışmasından elde edilen eski dokuya ait yapılar not edilmiş ve analiz sürecine başlanmıştır. Eskişehir Bağlar bölgesinde Çardak Sokak ve Şimşek Sokak çevresi morfolojik yapısı incelemeye alınmıştır. Analizler Tablo 4.3 ve Tablo 4.4 de ayrıntılı olarak verilmektedir. Ek görseller Ek-1 ve Ek-2'de yer almaktadır.

Tablo 4.3. Çardak sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım (Çalışma Google Earth, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Kent Rehberi ve Tepebaşı Belediyesi'nden alınan belgelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

	2008 Yılı Çardak Sokak Çevresi	2019 Yılı Çardak Sokak Çevresi
Ada-Parsel Değişimi		
Envanter Bilgi	<p>1 nolu yapı 1212 ada/52 parsel Yapım yılı 1976 Kat adedi 2 Taban alanı 88 m² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,58</p>	<p>2 nolu yapı 1212 ada/111 parsel Yapım yılı 2007 Kat adedi 4 Taban alanı 434 m² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,71</p>
Mimari Mekân Morfolojik Başkalaşımı	 <p>D/H : 1,26 > 1</p>	 <p>D/H : 0,61 < 1</p>
Mimari Mekânda Tipo- Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)		
	1 Nolu Yapı Daire Tipolojisi	2 Nolu Yapı Daire Tipolojisi
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (İncelenen mekandan görsel)		

Tablo 4.4. Şimşek sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım (Çalışma Google Earth, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Kent Rehberi, Tepebaşı Belediyesi'nden alınan belgeler ve yerinde yapılan çizimlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

	2008 Yılı Şimşek Sokak Çevresi	2019 Yılı Şimşek Sokak Çevresi
Ada-Parsel Değişimi		
Envanter Bilgi	<p>1 nolu yapı 1149 ada/24 parsel Yapım yılı - Kat adedi 1 Taban alanı 73 m² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,43</p>	<p>2 nolu yapı 1148 ada/26 parsel A blok Yapım yılı 2009 Kat adedi 4 Taban alanı 1615 m² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,65</p>
Mimari Mekân Morfolojik Başkalaşımı		
	A-A KESİTİ	B-B KESİTİ
Mimari Mekânda Tipo- Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)		
	1 Nolu Yapı Daire Tipolojisi	2 Nolu Yapı Daire Tipolojisi
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (İncelenen mekandan görsel)		

Eskişehir’de çalışma alanında mimari mekânda yaşanan morfolojik başkalaşım yapılan analizler doğrultusunda ortaya konulmuştur. Conzen metodolojisi ile ele alınan sokaklar ve yakın çevresinden de izleneceği gibi yapı yoğunluğu yüksek oranda artmıştır. Mimari mekânda morfolojik başkalaşım boyutunda; Şekil 2.22 de açıklanan D/H oranı önceden Barok kentlerine benzerken yaşanan başkalaşım sonucu kapalılık oranı artmış, yeni morfolojik doku Rönesans ve çoğunlukla Ortaçağ kentlerine benzemektedir. D/H oranlarında 1, 2, 3 en uygun olduğu düşünüldüğünde, Eskişehirde bu alanda uygun olmayan kentsel oranlar oluşmaya başladığını söylenebilir. Konut tipolojileri incelendiğinde; Rossi’nin yerleşim ölçeğinde belirttiği gibi eski yapı tipolojisi açık alanlarla çevrili ev bloğu iken, yeni yapı tipolojisi birbirine bitişik, caddeye bakan ve cadde boyunca devamlı bir duvar oluşturan konut blokları olduğu görülmektedir. Birim alana düşen konut sayısı da artmıştır. Bunun en büyük nedeni konut büyüklüklerinin düşmesi, konut içindeki mekân sayısının azalmasıdır. Eski konut yapılarında ortalama konut büyüklüğü 70-75 m² iken, yeni yapılarda konut nitelikli bağımsız bölümde ortalama 25-30 m² olduğu görülmüştür. Burada araştırmacıların da belirttiği gibi ekonomi önemli bir faktördür. Caniggia’nın mekânsal organizasyon yaklaşımı ile incelendiğinde en belirgin başkalaşım mutfak ve yaşama alanı mekânında yaşanmıştır. Konutta mutfak mekânı yok olarak, antre mekânında mutfak nişi konumlandırılıp bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. Yapının tipolojik sürecini anlamak için plan ve cephe tipolojisinin önemli olduğu gerçeğinden yola çıkarak; konutların yarı-özel nitelikte olan bahçeleri ile birlikte balkon mekânının da başkalaşıma uğrayarak ortadan kalktığı ya da yok denecek kadar küçük olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Bursa

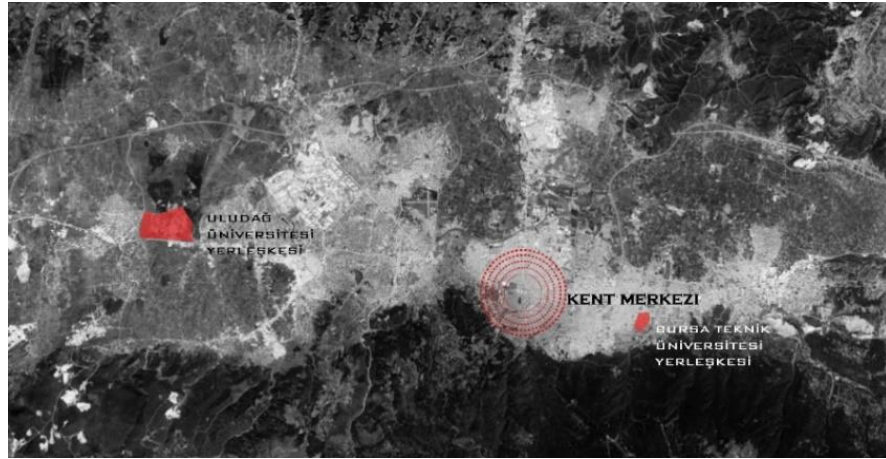
Bursa, Uludağ’ın kuzeybatı eteklerinde kurularak doğu-batı-kuzey yönünde gelişen kent verimli ovaları, su kaynakları, İstanbul’a ve uluslararası ticaret yollarına yakın konumu sayesinde tarih boyunca önemli bir ticari merkez olmuştur (Tekeli, 1999; Ediz & İlhan, 2019). Bursa çok fazla göç alan bir kenttir. Bu yüzden, 1984 Nazım Planı, 1990 ve 1995 Revizyon Nazım Planlarıyla; sanayi alanları kontrol altına alınmaya çalışılmış, hızlı konut talebini karşılamak üzere Nilüfer toplu konut bölgesi olarak önerilmiştir. Otomobil sahipliğinin artması, üst gelir gruplarının yeni, bahçeli, güvenli dışa kapalı siteleri tercih etmesi, 1980’lerin başında Görükle kampüsünde inşa edilen Uludağ Üniversitesi bölgeye talebi arttırmıştır (Ediz & İlhan, 2019).

1970 yılında İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Bursa Tıp Fakültesi ile 1974 yılında kurulan Bursa İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Uludağ Üniversite' sinin temelini oluşturmaktadır. 1975 yılında "Bursa Üniversitesi" adı ile kurulmuş olan üniversite, 1982 yılında "Uludağ Üniversitesi" adını almıştır.

4.4.1. Çalışma Alanı Tanımı ve Sınırları

Görükle Bursa'nın merkez ilçesi Nilüfer'e bağlı bir bölgesidir. Eskiden köy olan bu mevkii zaman içerisinde yoğun konut alanına dönüşerek bir alt merkez haline gelmiştir. Çalışma alanı olarak belirlenen Görükle, Bursa'nın İzmir'e doğru genişleyen yönünde yeni konut alanları ve fabrikaların yapıldığı gelişen bir belde konumundadır. Bursa merkezden, Görükle yönüne giderken sık bir şekilde yeni siteler ve inaat halindeki konutları görmek mümkündür. Bunun en büyük sebebi de Uludağ Üniversitesi kampüsünün oraya yerleşmesi (Şekil 4.10) ve öğrenci sayısının da günden güne artmasıdır (Şekil 4.2).

Görükle Balkanlardan gelen göçmenlerin yerleşim alanı olarak bilinmektedir. 1923'te gerçekleştirilen mübadele ile Yunanistan'dan gelenler ve 1989'da Bulgaristan'dan gelenler nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Daha önce köy, ardından belde ve günümüzde 2 mahalleden oluşan bir bölge olan Görükle; büyük kentlerin etrafına konumlanmış ve ulaşım ve altyapı olarak ana kente bağlı uydu kent olarak nitelendirilebilir.

Şekil 4.10. Bursa kent merkezi ve üniversite yerleşke konumları, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Görükle’de Uludağ Üniversitesi’nin kurulmasıyla bu alanda büyük bir başkalaşım gözlenmiştir. Üniversitenin gelmesiyle barınma imkanı sağlayacak konutlara ihtiyaç duyulmuş ve Görükle’de hızlı bir yapılaşma sürecine girilmiştir (Şekil 4.11. Bursa çalışma alanı, Görükle Mahallesi, Google Earth’ den yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu süreçte, bölgeye ulaşım önemli hale gelmiştir. Tarım alanları yerini hizmet sektörüne bırakmış, bölge ekonomisinde başrolü inşaat, ulaşım ve ticaret almıştır.

Şekil 4.11. Bursa çalışma alanı, Görükle Mahallesi, Google Earth’ den yararlanılarak oluşturulmuştur.

4.4.2. Bursa kent ölçeğinde morfolojik başkalaşım

Bursa kentinde, kent merkezinin karmaşıklık seviyesine yaklaşma eğiliminde olan pek çok yeni alt merkezin oluştuğu ve kentsel ölçekteki analizlerde de okunduğu gibi kentin tamamının kompakt bir merkez gibi davrandığı görülmektedir. Her alt bölge morfolojisinin kendi içinde, oluştuğu dönemin sosyo-kültürel ve ekonomik yapısını yansıttığı düşünüldüğünde, son 15 yıllık değişimi incelenen kentin farklı bölgelerindeki farklı kimliklere sahip alanlarda, özellikle konut dokusunda benzer yapılaşma karakterlerine sahip kapalı konut sitelerinin yapıldığı ve kentlilerin talebinin de bu yönde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir (Ediz & İlhan, 2019).

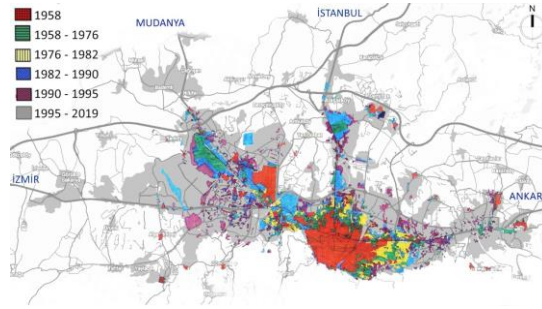
1930’lu yıllardan sonra kentin ovaya doğru büyüme politikası canlandıran en önemli etmenler fabrikalarının kurulmasıdır. Kurulan fabrikaların yer aldığı kuzeydeki alan gerek benzeri sanayi kuruluşları, gerekse sanayi-konut servis ilişkilerine göre çekim noktası oluşturmuştur. 1960’lı yıllarda kurulan Türkiye’nin ilk Organize Sanayi Bölgesi ve otomobil fabrikaları kente hızlı bir gelişmenin oluşmasına sebep olmuş, yaşanan aşırı göç dalgası imar planlarının önüne geçerek sağlıklı kentleşmeye neden olmuştur.

Bursa’da 1924 yılından itibaren çeşitli dönemlerde plan çalışması yapılmıştır. 1975 yılından itibaren de artan nüfus gelişme hızı, mevcut uygulama planlarının yetersiz kalmasına neden olmuştur.

Şekil 4.12. 1939 yılı Bursa kent dokusu hava fotoğrafı. (BBB arşivi; Ediz & İlhan, 2019)

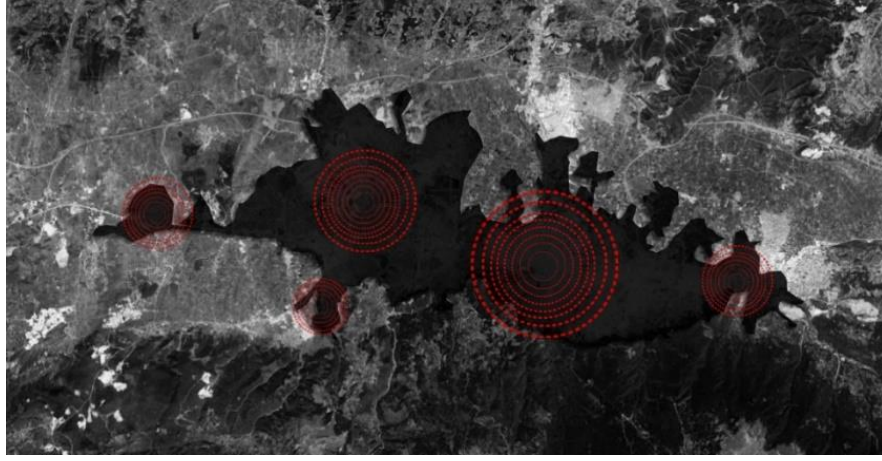
Yerleşimin Ankara – İzmir karayolu boyunca yayılması kentin ana formunu oluşturmaktadır (Şekil 4.12). Kent merkezi karayoluna kadar genişletilerek ticaret ve hizmet alanları yayılma göstermiştir. Ayrıca doğu ve batı da konut bölgeleri içinde alt merkezler oluşarak bir merkez kademelenmesi halini almıştır.

Şekil 4.13. Farklı yıllar arasında Bursa kentinin gelişimi (Ediz & İlhan, 2019)

Kent ve banliyöler giderek daha fazla kırsal alana yayılmıştır. Şekil 4.13’ de de görüldüğü üzere özellikle 2000’li yıllardan sonra kentsel yayılma hız kazanmıştır. Kentin bazı noktalarında ise kentsel sıçramaların olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 4.14).

Üniversite yaşantısı bağlamında seçilen alan Görükle yoğun tercih edilen bölge olmakta ve bu bakımdan toplumun çok büyük bir kesiminin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kentsel bir çekirdek halini almaktadır.

Şekil 4.14. Bursa kentin büyüme noktaları, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Görükle Uludağ Üniversitesi'nin yanında konumlanmaktadır. Bu bölgede genellikle yeni yapılaşmalar bulunmakla birlikte eski köy merkezine ilerledikçe köy evlerine ve tarlalara rastlamak mümkündür. Yeni konutlar Uludağ Üniversitesi'nin yapılmasına paralel olarak öğrenci yurtlarının kapasitelerinin yetersiz kalması nedeniyle inşa edilmiştir. Görükle yerleşiminde tarım arazilerinin imara açılmasının ardından hava fotoğraflarından da görülmekte olduğu gibi yol ağında ve parsel organizasyonlarında genel olarak bir değişim olmamakla birlikte boş arsalarda özellikle de öğrencilerin ikamet etmekte olduğu apartman daireleri yer almaya başlamıştır (Şekil 4.15). Konutlara yerleşen öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere burada birçok market, restaurant ve giyim mağazaları görmek mümkündür. Görükle'nin öğrenci konutları bölgesi haline gelmesi beldenin ekonomisine canlılık getirmektedir.

Özellikle Görükle'nin imara açılması konut yapımının hızlanmasına neden olmuştur. Bölgede eski köy evleri ve yeni yapılan apartmanların iç içe bulunduğu alanlar mevcuttur. Çalışma alanında karşılaştırmalı analizinde bu yapılar referans alınmıştır. Kent dokusunda yeşil alan azalarak bina yoğunluğu artmıştır. Önceden oluşan tekil köy evlerinin yerini zamanla apartman daireleri almaya başlamıştır. Üniversitenin buraya yerleşmesi ile birlikte bölgenin morfolojisi oldukça değişmiştir.

Şekil 4.15. Görükle yerleşimi. Sol 2006, sağ 2018, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.)

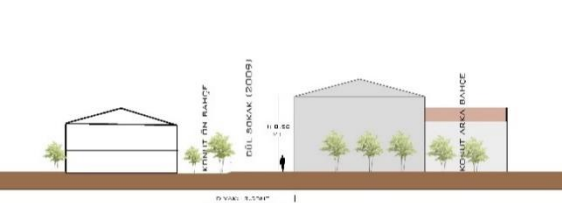
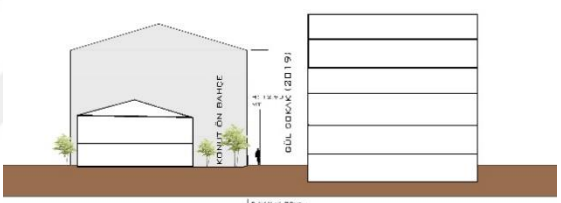

4.4.3. Bursa mimari ölçekte plansal/tipolojik başkalaşım

Bursa'da üniversite bağlamında yaşanan başkalaşım; Uludağ Üniversitesi yanındaki Görükle yerleşiminde tarım arazilerinin imara açılmasını müteakip gerçekleşmiştir. Arsa sahibinin ve yapı firmalarının anlaşması ile boş parsellere yapıların inşası şeklinde bir değişim başlamış, zamanla mevcut yerleşim içerisindeki köy evlerinin bulunduğu yapılar parseldeki köy evlerinin yıkılıp çok katlı yapıların inşa edilmesi ile devam etmiştir. Burada Larkham'ın (2000) üniversitelerin çevrelerinde yapılaşmaya neden olduğu teorisi açıkça görülmektedir. Görükle Bölgesinde de mevcut bir ya da iki katlı ve bahçeli müstakil konutların yerini çok sayıda insanın barınabileceği apartmanlar yer almaktadır. Bu yapılar üniversiteye hizmet eden, öğrenci evi olarak inşa edilip akademik kadroya da hizmet etse de, zamanla günlük kiralık daire uygulamasının arttığı gözlemlenmiştir. Görükle' de sosyal yaşam olanaklarının, ticari yoğunluğun ve yaya yoğunluğunun yüksek olduğu cadde Atatürk Caddesi'dir. Cadde üzerindeki yapıların zemin katlarının tamamına yakını ticari işleve sahip mekânlardır.

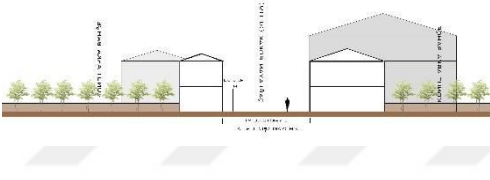
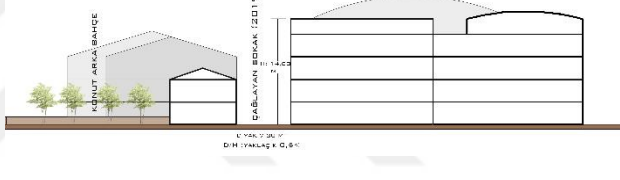

Bu kapsamda çalışma alanında nitelikli gözlem çalışmasından elde edilen eski dokuya ait yapılar not edilmiş ve analiz sürecine başlanmıştır. Çalışma alanında karşılaştırmalı analizde eski dokuya ait yapılar referans alınmıştır. Kentin morfolojik başkalaşımı kent arşivleri ve kent rehberlerinden alınan bilgiler ve gözlem ile gerçekleştirilmiştir. Tipo-morfolojik başkalaşımında ise yeni yapıların bilgileri arşivlerden temin edilirken eki yapılar yerinde yapılan gözlem ve ölçüm çalışmaları ile sonuca ulaşmıştır. Bursa Görükle bölgesinde Gül Sokak ve Çağlayan Sokak çevresi morfolojik yapısı ile incelemeye alınmıştır. Analizler Tablo 4.5 ve Tablo 4.6' da ayrıntılı olarak verilmektedir. Ek görseller Ek-3 ve Ek-4' de yer almaktadır.

Bursa’ da çalışma alanında mimari mekânda yaşanan morfolojik başkalaşım yapılan analizler doğrultusunda ortaya konulmuştur. Conzen metodolojisi ile ele alınan sokaklar ve yakın çevresinden de izleneceği gibi artan yapı yoğunluğu 2008 yılından sonra artmaya devam etmiştir. Mimari mekânda morfolojik başkalaşım boyutunda; Şekil 2.22 de açıklanan D/H oranı önceden Barok kentlerine benzerken yaşanan başkalaşım sonucu kapalılık oranı artmış sıkışık bir hale gelen yeni morfolojik Ortaçağ kentlerine benzemektedir. D/H oranlarında 1, 2, 3 en uygun olduğu düşünüldüğünde, Bursa’da da bu alanda uygun olmayan kentsel oranlar oluşmaya başladığını söyleyebiliriz. Konut tipolojileri incelendiğinde; Rossi’nin yerleşim ölçeğinde belirttiği gibi eski yapı tipolojisi açık alanlarla çevrili ev bloğu ya da kapalı avluları ve küçük iç yapıları olan evler iken, yeni yapı tipolojisi birbirine bitişik, caddeye bakan ve cadde boyunca devamlı bir duvar oluşturan konut blokları ya da arsanın tamamına yakın kısmına inşa edilmiş derin konut blokları olduğu görülmektedir. Birim alana düşen konut sayısı Eskişehir örneğinden daha belirgin bir şekilde artmıştır. Konut içerisindeki mekân sayısının azalması tüm fonksiyonların yalnızca tek bir mekânda birleşmesi ile oluştuğu görülmektedir. Eski konut yapılarında ortalama konut büyüklüğü 90-130 m² iken, yeni yapılarda konut nitelikli bağımsız bölümde ortalama 30-40 m² olduğu görülmüştür. Burada ekonomi kadar demografik ve kültürel yapı başkalaşımında etken rol oynamaktadır. Bölgenin eski kimliğini kaybederek yeni kimliğin oluşumundan bahsetmek mümkündür. Caniggia’nın mekânsal organizasyon yaklaşımı ile incelendiğinde en belirgin özellik kendi içerisinde iki katlı olan konutların yerini apartman dairelerine bırakmasıdır. Eskişehir örneğindeki mekânsal tipolojiyi destekler nitelikte olan mutfak nişi bulunmaktadır. Bursa’ da mekânsal organizasyonda tüm yaşamsal işlevlerin(banyo hariç) tek bir mekânda toplanması, mahremiyet ve mekân kalitesi açısından uygun değildir. Yapının tipolojik sürecini anlamaya çalışırsak; 1960-1970’li yıllara ait köy evlerinin bahçeleri imar durumu sebebiyle 2000’li yıllardan sonra yok olmaya başlamış olduğu; 1990’lı yıllarda inşa edilen yapıların bahçe mesafelerinin de 2000’li yıllardan sonra yapılan yapılarda gözlenemediği ve tipolojik olarak başkalaşım oluştuğu gözlemlenmiştir. Yine daha çok öğrenci odaklı yapıların balkon mekânının da bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 4.5. Gül sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım (Çalışma Google Earth, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Rehberi, Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden alınan belgeler ve yerinde yapılan çizimlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

	2008 Yılı Gül Sokak Çevresi	2019 Yılı Gül Sokak Çevresi
Ada-Parsel Değişimi		
Envanter Bilgi	<p>1 nolu yapı 5359 ada/12 parsel Yapım yılı 1990-2000 arası Kat adedi 3 Taban alanı 190 m² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,49</p>	<p>2 nolu yapı 5359 ada/5 parsel A blok Yapım yılı 2016 Kat adedi 5 Taban alanı 340 m² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,76</p>
Mimari Mekân Morfolojik Başkalaşımı		
	A-A KESİTİ	B-B KESİTİ
Mimari Mekânda Tipo-Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)		
	1 Nolu Yapı Daire Tipolojisi	2 Nolu Yapı Daire Tipolojisi
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (İncelenen mekândan görsel)		

Tablo 4.6. Çağlayan sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım (Çalışma Google Earth, Bursa Büyükşehir Belediyesi Kent Rehberi, Bursa Büyükşehir Belediyesi 'nden alınan belgeler ve yerinde yapılan çizimlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

	2008 Yılı Çağlayan Sokak Çevresi	2019 Yılı Çağlayan Sokak Çevresi
Ada-Parsel Değişimi		
Envanter Bilgi	1 nolu yapı 5275 ada /5 parsel Yapım yılı 1964 Kat adedi 2 Taban alanı 77 m ² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,37	2 nolu yapı 5352 ada /9 parsel A blok Yapım yılı 2013 Kat adedi 4 Taban alanı 450 m ² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,87
Mimari Mekân Morfolojik Başkalaşımı		
	A-A KESİTİ	B-B KESİTİ
Mimari Mekânda Tipo-Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)		
	1 Nolu Yapı Daire Tipolojisi	2 Nolu Yapı Daire Tipolojisi
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (İncelenen mekandan görsel)		

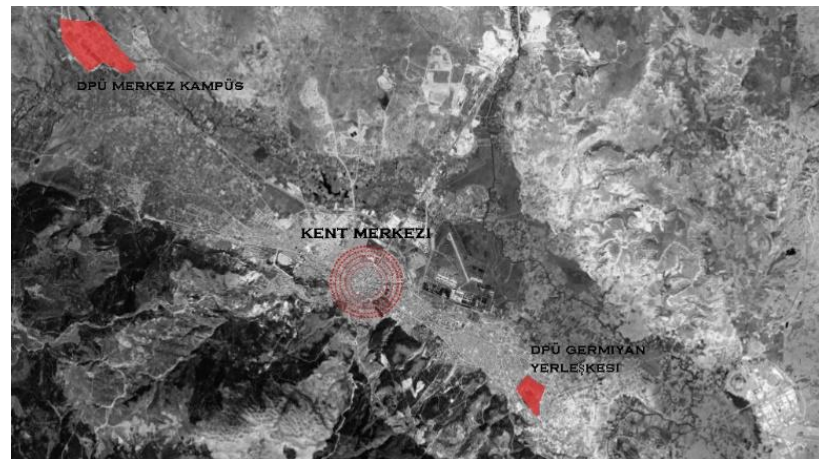
4.5. Kütahya

Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde yer alan Kütahya, bugün de işletilen zengin maden yatakları dolayısıyla tarihin her devresinde ilgi görmüş, bu sayede geniş ticaret yollarına sahip olmuş, hızla gelişmiştir (http-12).

4.5.1. Çalışma alanı tanımı ve sınırları

Kütahya, sınırları içerisinde bir üniversite, son zamanlarda gelişen sanayi, zengin yer ve yer altı kaynakları, el sanatları, termal tesisler ile turizm potansiyeline sahiptir. Dumlupınar Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan Kütahya İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi, 12 Ekim 1974' te Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisine bağlı olarak, Kütahya Yönetim Bilimleri Yüksekokulu adıyla kurulmuştur (http-13). 11 Temmuz 1992 tarihinde Anadolu Üniversitesinden ayrılarak Dumlupınar Üniversitesi kurulmuştur. Kentte bulunan Kütahya Dumlupınar Üniversitesi 2018 yılında bölünerek, Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi adı altında 2. üniversite kurulmuştur. Kentteki yoğun öğrenci nüfusunu sağlayan bu iki üniversitenin kampüs yerleşimleri (Şekil 4.16) kentin mekânsal dönüşümünde etkili rol oynamıştır. 2005 yılından itibaren Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde açılan bölüm ve yüksekokullar ile kontenjan oldukça artmıştır.

Kütahya genelde göç veren bir kent olduğundan nüfus yoğunluğunun 2000'li yıllardan sonraki artışının üniversiteye bağlı olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 4.2). Genel itibarı ile kent öğrenci nüfusu olarak göç alan bunun dışında göç veren bir şehirdir.

Şekil 4.16. Kütahya kent merkezi ve üniversite yerleşke konumları, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kentte yaşayanlar, kentin tarihi ve turistik değerlerin farkındadır fakat bunları yeteri kadar değerlendirememişlerdir. Kütahya’da kökleriyle bağdaşmayan kentsel gelişim stratejileri yürütülmüştür. Bu yüzden üniversite kentin değerleri konusunda ön plana çıkmayı başarmıştır.

Tez kapsamında ise Kütahya merkezde Meydan Mahallesi ve çevresi (Şekil 4.17) öğrenci tarafından yoğun konaklama tercihi olarak seçildiğinden çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Araştırmacıların çalışmalarında olduğu gibi (Sargın, 2006) kampüs çevresinde yaşama olanakları bulunsa da henüz tercih yoğunluğu yaşamamaktadır. Bunun nedeni kampüse ulaşımın Bursa örneğindeki gibi zorlu olmaması, şehir merkezine ulaşım imkanı kolaylığı, kampüs etrafında yeterince konaklama imkanı olmaması ya da yeni yapılıyor olması, henüz küçük-orta ölçekli kent olmasından kaynaklıdır. Üniversite çevresinde yapısal oluşum devam etse de morfolojik başkalaşım süreci üniversite çevresinde uzun süre devam edecek gibi görünmektedir. Konaklama alanı olarak tercih edilen bölge ise yeni kent merkezine çok yakın konumdadır. Bu yüzden öğrenci yerleşimi olarak genel tercih olan kent merkezinde bulunan bu bölgede yaşanan morfolojik başkalaşım farklı ölçeklerde, farklı boyutta gözlenebilmektedir. Eskişehir örneğinde de olduğu gibi konaklama sağlayan konut bölgeleri, sosyal yaşama olanak sunan ticari bölgeler bunlardan en belirgin olanlarıdır.

Şekil 4.17. Kütahya çalışma alanı Meydan mahallesi çevresi, Google Earth'den yararlanılarak oluşturulmuştur.

Kent özellikle toplu konut alanları ile giderek daha fazla alana yayılmıştır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra Kütahya’da kentsel yayılma Bursa ve Eskişehir’in büyüme hızına oranla düşük olsa da artış yaşanmıştır. Kentin bazı noktalarında ise özellikle üniversite kampüsü ve çevresi ile toplu konut alanları olmak üzere kentsel sıçramaların olduğunu söylemek mümkündür (Şekil 4.19).

Yüksek öğretim bağlamında incelendiğinde Kütahya’ da iki adet kampüs kentin iki ayrı noktasında kent merkezine uzakta konumlanmış bulunmaktadır. Germiyan Kampüsü yerleşkesi kentsel yayılma sonucu zaman içinde şehrin içinde kalmıştır. Buradaki yapılaşma öğrenciye de hizmet etse de genelde yoğunluk öğrenci dışı nüfustur. Çünkü burada öğrenci sayısı diğer kampüsten çok daha azdır. Yılmaz ve Arı (2018) ile Sargın(2006) ın çalışmalarını destekler nitelikteki kentte, seçilen alan Meydan Mahallesi ve kent merkezine doğru olan çevresidir ve öğrenci nüfusu tarafından yoğun tercih edilen bölge haline gelmiştir.

Kütahya’ da bu başkalaşım Bursa ve Eskişehir’e göre daha yavaş yaşansa da Conzenian yaklaşımı ile bu bölge ele alındığında , hava fotoğraflarından da görülmekte olduğu gibi yol parsel ve yapı organizasyonları birtakım değişime uğramıştır (Şekil 4.20). Burada da daha küçük ölçekli yapıların yerine parselin daha büyük kısmını kaplayan yapılar oluşmaya başlamış, bina yoğunluğu artmıştır. Öncesinde tekil ve bahçeli yapılardan oluşan müstakil konutların yerini zamanla farklı kültürlerden olabilen aileler ve özellikle de öğrencilerin ikamet etmekte olduğu apartman daireleri almaya başlamıştır. Var olan bahçe mesafesinde ise ticari mekânların yarı açık mekân oluşumları göze çarpmaktadır. Böylece kent içinde yeşil doku giderek azalmaktadır.

Şekil 4.20. Meydan Mah. Sol 2004, sağ 2018, Google Earth’den yararlanılarak oluşturulmuştur.

4.5.3. Kütahya mimari ölçekte plansal/tipolojik başkalaşım

Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Fabrika alanına yakın Gaybiefendi Mahallesi ve Meydan Mahallesi köylerden fabrikalarda çalışmak için gelen ailelerin yaptığı gridal planlı yerleşim alanı, mahalle planlarında da görülmektedir. Buradaki konut tipleri; bitişik nizam, az sayıda katlardan oluşan, arkası avluya bakan ve kapısı direkt sokağa açılmayan çoğunlukla ön bahçeli yapıdayken günümüzde daha çok kat sayısına sahip direk olarak sokağa açılan planlı genellikle ticari mekânlar barındıran tipe dönüşmeye başlamıştır. Üniversite kenti bağlamında Kütahya daha yavaş bir başkalaşım geçirmekte olup, küçük-orta ölçekli kent kategorisinde yer aldığı için ulaşım kolaylığı hem kampüs çevresinde hem kent merkezinde başkalaşım geçirmesine izin vermektedir.

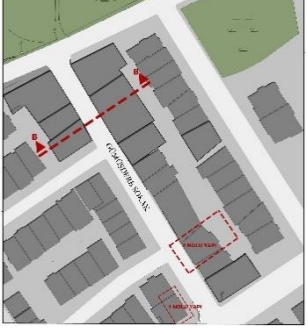
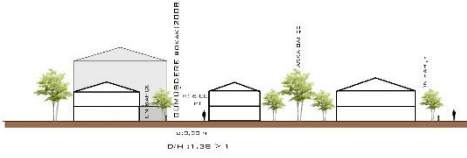
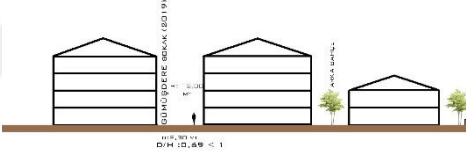
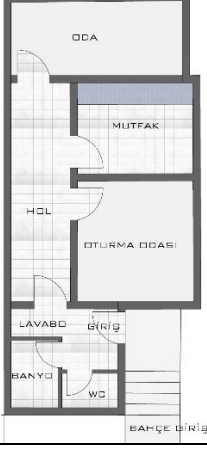

Bu kapsamda seçilen mahallede nitelikli gözlem çalışmasından elde edilen eski dokuya ait yapılar not edilmiş, ve analiz sürecine başlanmıştır. Kütahya Merkez Meydan Mahallesi bölgesinde Gümüşdere ve Preveze Sokak çevresi morfolojik yapısı incelemeye alınmıştır. Analizler Tablo 4.7 ve Tablo 4.8 de ayrıntılı olarak verilmektedir. Ek görseller Ek-5 ve Ek-6'da yer almaktadır.

Kütahya' da çalışma alanında mimari mekânda yaşanan morfolojik başkalaşım yapılan analizler doğrultusunda ortaya konulmuştur. Conzen metodolojisi ile ele alınan sokaklar ve yakın çevresinden de izleneceği gibi yapı yoğunluğunda yaşanan başkalaşım iki boyutta çok fazla algılanamasa da parseller üzerinde yıkılıp-yapılan parsellerde yapı oturma alanlarının arttığı gözlemlenmiştir. Mimari mekânda morfolojik başkalaşım boyutunda; D/H oranı önceden Barok ve Rönesans kentlerine benzerken yaşanan başkalaşım sonucu kapalılık oranı artmış, yeni morfolojik doku Ortaçağ kentlerine benzemektedir. D/H oranlarında 1, 2, 3 en uygun olduğu düşünüldüğünde, Kütahya bu alanda 1' in altında olan oranları ile uygun olmayan kentsel oranlara sahip olmaya başlamıştır. Konut tipolojileri incelendiğinde; Rossi'nin yerleşim ölçeğinde belirttiği gibi eski yapı tipolojisi açık alanlarla çevrili ev bloğu iken, yeni yapı tipolojisi birbirine bitişik, caddeye bakan ve cadde boyunca devamlı bir duvar oluşturan konut bloklarından oluşmaktadır. Diğer çalışma alanlarında olduğu gibi birim alana düşen konut sayısı artmıştır. Eski konut yapılarında ortalama konut büyüklüğü 120-160 m² iken, yeni yapılarda konut nitelikli bağımsız bölümde ortalama 25-40 m² olduğu görülmüştür. Burada araştırmacıların da belirttiği gibi ekonomi önemli bir faktördür. Caniggia'nın mekânsal organizasyon yaklaşımı ile incelendiğinde en belirgin başkalaşım Kütahya' da

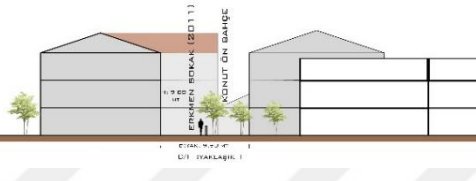
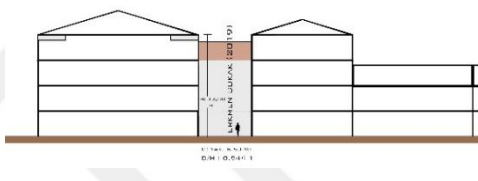

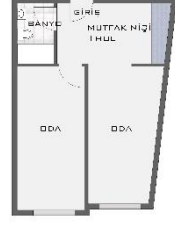

da mutfak ve yaşama alanı mekânında yaşanmıştır. Konutta mutfak mekânı yok olarak, antre mekânında mutfak nişi konumlandırılıp bu ihtiyaç giderilmeye çalışılmıştır. En belirgin tipolojik özellik mutfak mekânının doğal ışık almıyor olmasıdır. Bahçe ve balkon mekânında yaşanan başkalaşım yeni yapı tipolojisinde balkonsuz yola sıfır yapılar olarak görülmektedir.

Tablo 4.7. Gümüşdere Sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım (Google Earth, Kütahya Belediyesi Kent Rehberi, Kütahya Belediyesi'nden alınan belgeler ve yerinde yapılan çizimlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

	2011 yılı Gümüşdere sokak çevresi	2019 yılı Gümüşdere sokak çevresi
Ada-Parsel Değişimi		
Envanter Bilgi	1 nolu yapı 1687 ada/263 parsel Yapım yılı -Bilinmiyor Kat adedi 1 Taban alanı yaklaşık 56 m ² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,54	2 nolu yapı 123 ada/17 parsel Yapım yılı 2010 Kat adedi 4 Taban alanı 158 m ² Yapı alanı/Parsel alanı : 0,66
Mimari Mekân Morfolojik Başkalaşımı	 A-A KESİTİ	 B-B KESİTİ
Mimari Mekânda Tipo-Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)	 1 Nolu Yapı Daire Tipolojisi	 2 Nolu Yapı Daire Tipolojisi
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (Alınan kesitten görsel)		

Tablo 4.8. Preveze-Erkmen Sokakta mekânsal morfolojik başkalaşım (Google Earth, Kütahya Belediyesi Kent Rehberi, Kütahya Belediyesi'nden alınan belgeler ve yerinde yapılan çizimlerden yararlanılarak hazırlanmıştır.)

	2011 yılı Erkmen sokak çevresi	2019 yılı Erkmen sokak çevresi
Ada-Parsel Değişimi		
Envanter Bilgi	1 nolu yapı 160 ada/57 parsel Yapım yılı 1978 Kat adedi 2 Taban alanı yaklaşık 103 m ² Yapı alanı/Parsel alanı :0,72	2 nolu yapı 127 ada/95 parsel Yapım yılı 2015 Kat adedi 4 Taban alanı 246 m ² Yapı alanı/Parsel alanı :0,77
Mimari Mekân Morfolojik Baskalasımı	 A-A KESİTİ	 B-B KESİTİ
Mimari Mekânda Tipo- Morfolojik Başkalaşımı (Daire tipolojisi)	 1 Nolu Yapı Daire Tipolojisi	 2 Nolu Yapı Daire Tipolojisi
Kentsel Morfolojik Başkalaşım (Alman kesitten görsel)		

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kentler farklı kullanıcıların bir arada olduğu ve toplumsal iletişim içerisinde bulunduğu mekânlardır. Kentsel doku tipolojileri kent ile ilgili bilgi veriyor olmakla beraber, bu doku içerisindeki yapı tipolojileri de kentteki sosyal, kültürel, demografik yaşamdan bir kesit sunar. Bu yüzden kent yaşamı, kentsel morfoloji ve yapı tipomorfolojisi ile doğrudan ilişkilidir. Tarihsel süreç içerisinde sosyal yaşamda yaşanan farklılıklar, yapı tipolojisini ve kent morfolojisini etkilemiş ve etkilemeye devam edecek gibi görünmektedir. Bu durumun birçok sebebi bulunmakla birlikte kentleşme kuramında en çok bilinen göç kavramıdır. Son yıllarda yaşanan yüksek eğitime bağlı göçler kentin demografik yapısını, sosyal yaşamını, kent kültürünü ve dolayısıyla kent kimliğini değiştirmektedir. Yaşanan bu başkalaşım süreçlerinde meydana gelen morfolojik değişimler yol-parcel deseni, yapısal doku, yapı tipolojileri ve buna bağlı kat yüksekliklerinde gözlenmektedir.

Çalışmada, alan çalışmalarından elde edilen veriler analiz edilerek yeni kentleşme politikasında kent kimliği olarak çoğunlukla karşımıza çıkan üniversite kentlerinde kentsel ve mimari açıdan başkalaşımın yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Her üç şehirde de başkalaşım yaşanmakla birlikte, kentlerin büyüklüğü, üniversitelerin konumu ve kentteki denetim mekanizmalarının izlediği politikaya göre farklı düzeylerde olduğu gözlenmiştir. Öğrenci konaklama olanaklarının memnuniyet düzeyinde en düşük etkiye sahip olması (Yılmaz & Arı, 2018) başkalaşım yaşanan mekânsal oluşumlarda açıkça görülmektedir. Üniversite yaşamında ortaya çıkan bu olgunun nedeni ise memnuniyet düzeyinde en etkili olan sosyal imkanlar, kira ve ulaşım ücretleri gibi konulardır.

Çalışma alanlarına morfolojik başkalaşım açısından bakıldığında; ada-parcel değişimi analizinde, yol ve parcel aksları korunmakla birlikte aynı parcel üzerinde yapı olmayan parsellerde yapıların oluşumu, yapı olan parsellerde yıkılıp yerine daha geniş alana oturan, özellikle daha yüksek yapıların oluşması ile yapı yoğunluğunun artması görülmektedir.

Çalışma alanlarında referans alınan morfolojik öğelerde yaşanan değişim Tablo 5.1 ve Tablo 5.2' de sayısal veriler ile incelenmiştir. Bu inceleme, bu alanlarda kentlere göre üniversite yaşamına bağlı olarak yaşanan biçimsel değişimler hakkında fikir vermektedir.

Tablo 5.1. Çalışma alanlarında referans alınan yapıların yapı alanı /parsel alanı oranı ve değişimleri

Kent	Eski yapı/Parsel alanı	Yeni yapı/Parsel alanı	Değişim Oranı
Eskişehir	0,58	0,71	0,13
	0,43	0,65	0,22
Bursa	0,49	0,76	0,27
	0,37	0,87	0,50
Kütahya	0,54	0,66	0,12
	0,71	0,77	0,06

Tablo 5.2. Çalışma alanlarında referans alınan yapıların yapı alanı /ada alanı oranı ve değişimleri

Kent	Eski yapı alanı/ada alanı	Yeni yapı alanı/ada alanı	Değişim Oranı
Eskişehir 1137 ada	0,63	0,81	0,18
Bursa 5357 ada	0,27	0,64	0,37
Kütahya 1688 ada	0,51	0,63	0,12

Ada ve parselde yapı alanı yoğunlukları incelendiğinde en büyük değişimim Bursa kentinde olduğunu söylemek mümkündür. Ada bazında yapı alanı 2019 yılında 2008 yılına oranla 2 katından fazla artış göstermiştir. Bunun en büyük nedeni ise tarım alanlarında yapılaşmanın başlaması olarak görülmüştür. Diğer nedeni olarak üniversitenin kent içindeki konumu gösterilebilir. Üniversitenin kent ile olan ilişkisi(Şekil 4.10) burada tüm imkanları barındıracak yeni bir alt merkez kurulmasına neden olmuştur.

Üniversite kenti kimliği ile bilinen Eskişehir’de ise ada bazında ve parsel bazında yapı alanı artışı olduğu görülmüştür. Bunun dışında kat yükseklikleri ile yaşanan artış bölgenin morfolojik yapısını oldukça değiştirmiştir. Morfolojik başkalaşım ele alındığında bölgenin kent içindeki konumunun büyük önem taşıdığı görülmüştür. Üniversite ve kent merkezini birleştiren aksın (Üniversite Caddesi) etkisi ile bu süreç hız kazanmıştır. Kentte yeni bir alt merkez oluşumu gözlenmiştir. Bu alanın konumu dolayısıyla, başka bir yerleşimin oluşmasının göz ardı edilmiş olması olasıdır.

Başkalaşımın en düşük oranda yaşandığı Kütahya örneğinde de yapı alanı artışları söz konusu olmuştur. Üniversitelerin yapılanma tarihleri göz önünde bulundurulduğunda

Kütahya’da bu durumun normal olduğu ve zamanla başkalaşımın artacağı düşünölmektedir. Üniversite çevresinde de yapılaşmaya bağlı morfolojik başkalaşım olduğu görölmektedir. Zamanla bu yapılaşmanın artması ve alt merkez haline gelmesi olasıdır. Fakat üniversitenin konumu ve çevresindeki imkanların yetersizliği nedeniyle kent merkezi konaklama için tercih edilmektedir. Burada belirleyici olan unsurun ulaşım kolaylığı olduğunu söylemek mümkündür.

Üniversite kentleri bağlamında yaşanan morfolojik başkalaşımın üç farklı şehirde ne boyutta meydana geldiğine dair yapılan analizlerin sentezi Tablo 5.3’ de sunulmuştur. Elde edilen sonuçlardan da göröleceği gibi dinamik yapıda olan kentlerin morfolojik değişim ve oluşumlarının üniversite kentlerinde daha hızlı yaşanması söz konusudur. Yani kentlerde üniversite yapılarının oluşması ve gelişmesi ile kentlerin morfolojisi değişmektedir.

Tablo 5.3. Üç alan çalışmasının analizinin sentezi (Kent kimliğine dair bilgileri Kozak, 2013; Gökaltun, 2010; Karadeniz, 2019; Özbudak, 2018; Baalawi, 2016; Kılınç Ürkmez & Atanur, 2016'dan yararlanılarak derlenmiştir.)

	Eskişehir	Bursa	Kütahya
Kent kimliği	Üniversite, Sanayi, Turizm kenti	Sanayi, Üniversite, Tarihi kenti	Tarihi kent
Üniversite Bağlamında Kentsel Başkalaşım	Kentsel yayılma Sokak-parsel dokusu sabit	Kentsel sıçrama Sokak-parsel dokusu değişimi	Kentsel yayılma ve sıçrama Sokak-parsel dokusu sabit
Ada-Parsel Değişimi	Yapı yoğunluğu artışı Parsel alanı artışı Yapı alanı artışı	Yapı yoğunluğu artışı Yapı alanı artışı	Yapı yoğunluğu artışı Parsel alanı artışı Yapı alanı artışı
Mekânsal morfolojik başkalaşım	Kalabalıklaşan kentsel mekân	Kalabalıklaşan kentsel mekân	Kalabalıklaşan kentsel mekân
Mekânsal organizasyonda tipolojik başkalaşım	Bahçeli tek katlı konuttan, apart tipolojisine	Bahçeli 1-2 katlı konuttan, apart tipolojisine; boş tarımsal araziden apartmana	Bahçeli 1-2 katlı konuttan, apart tipolojisine

Çalışma alanlarında yapılan analizler doğrultusunda üniversite kentlerinde;

- Üniversite eğitimi amaçlı yaşanan göçlerin kentleşmeye çok yönlü etkileri olmaktadır. Hatta kentin gelişimi için eskiden fabrika açılırken günümüzde her kente bir üniversite politikaları ile kentlerin gelişmesi ve kalkınması için üniversite kurumları bir araç olarak kullanılmaktadır.
- Kentlerin kalkınma planlarında karar mekanizması olan yönetimlerin toplu konut politikaları ile kentsel sıçramalar yaşanmaktadır. Zaman içinde kentsel sıçrama olan bölgeye doğru bir yayılma gözlemlenmektedir.

- Mevcut bölgede yaşayanlar kentin çeperlerinde yeni kurulan mahallelerde büyük ölçekli konutlara yerleşerek bulunduğu bölgeyi öğrenci yaşamına terk etmişlerdir.
- İlk kurulduklarında kentten bağımsız bir yerleşke oluşturan üniversite kampüsleri de zamanla yapılaşmayı çevresinde toplamaktadır.
- Daha önce tarımsal arazi olan bölgelerde (Bursa), yol-parcel düzeninde değişmelerin olduğu, daha önce yapı gruplarının bulunduğu bölgelerde (Eskişehir, Kütahya) ise yol düzeninde değişme olmamakla birlikte parsellerin birleşerek daha büyük parsel olması koşulu ile başkalaşımın yaşandığı izlenmektedir.
- Üniversite kentlerinde yapısal düzende yapı yoğunluklarının arttığı görülmektedir. Bu artış Eskişehir’de 2008-2019 yılları arasında %10-25, Bursa’da 2008-2019 yılları arasında %25-50, Kütahya’da 2011-2019 yılları arasında %0-20 aralığında gözlenmiştir.
- Eskişehir 1950’lerden, Bursa 1980’lerden, Kütahya 1990’lardan bu yana kente üniversite kurulmasından sonraki değişimleri düşünüldüğünde; bu değişimlerin uzun sürede gerçekleştiği görülmüştür.
- Kentin merkezinde veya merkez yakınlarında yer alan mahallerde eski konut dokusunda bireysel müdahalelerle parsel-yapı düzeninde morfolojik başkalaşımın yaşanmaktadır.
- Önceden bahçeli olan konutların yıkılıp, yerine yapılan daha çok katlı yapılarda zemin katın garaj veya depo olarak kullanılması, eskiden sosyalleşme mekânları olan sokakları bu amaçtan mahrum ederken, belli başlı sokak ve caddelerde zemin katların ticari mekânlar silsilesine dönüşmesi ve bahçe kavramının yok olarak yarı açık mekânların oluşması yaşanan mekânsal başkalaşımın diğer boyutu olarak gözlenmektedir (Şekil 5.1).
- Artan üniversite nüfusunun konut tipolojisinde belirleyici dinamik haline geldiği; ekonomik durum ve ihtiyaçlar doğrultusunda öğrencilere yönelik üretilen konutların ciddi oranda küçüldüğü, mutfak, balkon, yaşam alanı gibi bölümlerin giderek yok olmaya başladığı, yeni yapı tipolojilerinin meydana geldiği

sonuçları elde edilmiştir.

Şekil 5.1. Mekânsal morfolojide kat yüksekliği ve yeşil alan başkalaşımı , Kütahya Merkez Sokak' tan bir kesit (Kaynak, Yazar)

Özellikle küçük ve orta ölçekli kentlerde daha önce müstakil konutların bulunduğu yaşam alanları zamanla farklı kültürlerden bireyler ve özellikle de öğrencilerin ikamet etmekte olduğu apartman daireleri haline dönüşmüştür. Bireysel müdahale ile parsel düzeninde niteliksel ve niceliksel olarak yaşanan başkalaşım ile kent formu belirgin bir şekilde değişmekte, kent estetiğinin, kentsel bağlamın ve morfolojik sürekliliğinin de değişmesine neden olmaktadır. Parsel ölçeğinde yapılan bir değişimin, önceki halinden farklı inşaat alanı, kat yüksekliği sergileyerek kentin morfolojisini etkilediği unutulmamalıdır.

Üniversite ile oluşan kullanıcı grubu ile konut tipo-morfolojisi ve sürece dahil olan yönetimin kararları etkisiyle kentlerin morfolojisi değişmektedir. Buradan yola çıkarak üniversite yapılarının oluşumuna bağlı olarak, yapı tipolojileri ile birlikte kentin morfolojisinin değiştiği ortaya konulmuştur. Sonuç olarak üniversitelerin kent kimliği ve kentsel algı üzerinde etkileri olduğu görülmüştür.

Bu bağlamda kentin kimlik ve dokusal bir sürdürülebilirliği, çevre ile uyumu, insan ölçeği ile ilişkisi ve mekânsal kalite yönünden kentlerdeki bu morfolojik başkalaşımın çoğunlukla olumsuz olduğunu belirtmek gerekmektedir. Kültürel yapının sürdürülebilirliği, ancak morfolojik yaklaşımların kentsel planlama ve tasarım süreçlerine

dahil edilmesi ile mümkün olacaktır. Kentin oluşumunun hangi süreçler ile oluştuğunu ve geliştiğini bilmemiz gerekir. Bu süreçte denetim mekanizmaları olarak kamu yönetimlerinin önemsemesi gereken husus, yapılacak kentsel gelişim ve imar planlarında kentsel kalite, kent kimliği kavramlarını göz önünde bulundurmak olmalıdır. Bu çerçevede üniversite kenti bağlamında öğrenciye sunulan konut yapılarında nicelik kadar niteliksel anlayışa da önem vererek insan ihtiyaçları göz ardı edilmemelidir. Bu yüzden üniversite kentlerinde kentsel morfoloji yaklaşımının kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde ele alınmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağırbaş, A. (2012). *Akdeniz Kıyı Kolonileri Kent Dokusu Trani ve Galata Kent Dokularının Morfolojik Olarak Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., & Angel, S. (1977). *A Pattern Language*. New York: Oxford University Press.
- AlkhenaziIn, G. (2018). *Exploring Architectural Implications On Social Sustainability: The Case Of Extended Family Dwellings In Contemporary Bahraini Households*. A Plan (A) Thesis, Minnesota: The University Of Minnesota, The College of Design.
- Alobaydi, D. (2017). *A Study of the Urban Morphological Processes of Baghdad: Implications and Guidelines for Urban Design and Planning in Middle Eastern Cities*. Thesis degree of Doctor of Philosophy, Kansas: University of Kansas, Graduate Faculty.
- Altaban, Ö. (2013). Kent Planlama'dan Kentsel Tasarıma Geçişte Düşünülecek Boyutlar. *International Journal of Architecture and Planning*, 1(1), 2–21.
- Arû, K. (1998). *Türk Kenti*. İstanbul: YEM Yayın.
- Aytaç, Ö. (2017). Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları. *Mukaddime* , 8(1), 1-23.
- Aytar, V. (2005). *Metropol*. İstanbul: L&M Yayınları. sf.64.
- Baş, Y. (2018). Ankara-Yenişehir'de Kentsel Biçimin Değişimi ve Mülkiyet İlişkilerinin Rolü. A. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay (Editörler), "*DeğişKent*" *Değişen Kent, Mekân ve Biçim* içinde (s. 811-824). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Başkaya, A. (2002). Oswald Mathias Ungers, İşlev ve Morfoloji Birlikteliğinde Bir Mimarlık Sanatı. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 87-89.
- Batty, M. (2005). *Network geography: Relations, interactions, scaling and spatial processes in GIS*. Engand: John Wiley & Sons.

- Bilsel, C. (2004). Dosya: Üç Büyük Kentin Başkalaşımı: Kentsel Başkalaşım ya da “Merkezkaç Kuvvetler” Karşısında Kamusal Alanın Parçalanması. *Mimarlık Dergisi*,(316).
<http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=28&ecID=365> (Erişim tarihi: 02.09.2019)
- Bilsel, C. (2015). Kent Tarihi Araştırmalarında Mekanbilimsel Bir Yaklaşım: Batı'da ve Türkiye'de Kentsel Morfoloji Çalışmalarının Öncülleri. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Temel Yaklaşım ve Teknikler*, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları, 59-77.
- Birik, M. (2015). Kentsel Morfolojiye Bütüncül Yaklaşım. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu*, Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları No: 44, 534-546.
- Boeing, G. (2019). Spatial Information and the Legibility of Urban Form: Big Data in Urban Morphology, *International Journal of Information Management*. Science Direct:
<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0268401219302154?via%3Dihub> (Erişim tarihi: 09.10.2019)
- Bowman, K. (2007). *A New Role For Student Housing*. Thesis the degree of master, Canada: University of Waterloo, Architecture.
- Brockliss, L. (2000). Gown and Town: The University and The City In Europe, 1200–2000. *Minerva, A Review of Science, Learning and Policy*, Issue 2 (38), 147–170.
- Bullock, A., Stallybrass, O., Trombley, S., & Eadie, B. (1977). *The Fontana dictionary of modern thought*. London: Collins.
- Burdett, M. (2018). Urban land use patterns and models. GeographyCaseStudy.Com :
<https://geographycasestudysite.wordpress.com/urban-land-use-patterns-and-models/> (Erişim tarihi: 14.07.2019)
- Cansever, T. (2016). *Kubbeyi Yere Koymamak*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cataldi, G., Maffei, G. L., & Vaccaro, P. (2002). Saverio Muratori and the Italian school of planning typology. *International Seminar on Urban Form, Urban Morphology*, 6 (1), 3-14.

- Cavallo, R., Komossa , S., Marzot , N., & Kuijper, J. (2014). *New Urban Configurations*. IOS Press.
- Chambers, I. (2005). *Göç, Kültür, Kimlik*. (Çev. İ.Türkmen-M.Beşikçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Chaney, D. (1999). *Yaşam Tarzları*. (Çev.İ.Kutluk). Ankara: Dost Kitabevi.
- Conzen, M. (1960). *Alnwick, Northumberland: A Study in Town-Plan Analysis*. London: Wiley.
- Cömert , N. (2013). *Testing an Integrated Methodology for Urban Typo-morphological Analysis on Famagusta and Ludlow*. Doctor of Philosophy, Turkish Republic of Northern Cyprus: Eastern Mediterranean University, Institute of Graduate Studies and Research.
- Cömert, N. (2015). Lefke Geleneksel Kent Merkezi Gelişim Sürecinin Morfolojik Bölgeleme Yöntemiyle Analizi. *Türkiye Kentsel Morfoloji Sempozyumu Temel Yaklaşımlar ve Teknikler*. Mersin: Mersin Üniversitesi Yayınları 44, 79-80.
- Curts , R. (2016). *The Case For Student Appropriation Of University Proximate Land Value*. Master's Thesis, Arlington: The University Of Texas, Faculty of the Graduate School.
- Demirer, G. N., Demirer, T., Doğmuş, O. E., Duran, M., Görgün, T., Hünler, K., Yapıcı, K. (1999). *YYD Kıskaçında Çevre ve Kent*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Dikici K., B. (2009). *1950–1970 Yılları Arasında Yapılan Müstakil Konut Alanlarında Değişim: Konya Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dursun , P. (1995). *Gecekondu ve yarı-gecekonduarda morfolojik analiz*. Yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ergun , C. (2014). Üniversite ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Eylül 2014 (31), 216-237.
- Erman, O., & Yılmaz, N. (2017). Mimari Tasarımda Konsept ve Bağlam Üzerine. *Uluslararası Hakemli Tasarım ve Mimarlık Dergisi*, 96-115.

- Erol, A. (2018). Anadolu Üniversitelerinde Yer Seçiminin Kentsel Gelişime Katkısı: Karaman Örneği. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 83-112.
- Eryazıcıoğlu, M., & Markoç , İ.. Kentsel Kimlik ve Kentsel Projeler Bağlamında Kimliksizleşme Sorunu, İstanbul Örneği. *Academia* : https://www.academia.edu/7968879/KENTSEL_K%C4%B0ML%C4%B0K_VE_KENTSEL_PROJELER_BA%C4%9ELAMINDA_K%C4%B0ML%C4%B0KS%C4%B0ZLE%C5%9EME_SORUNU_%C4%B0STANBUL_%C3%96RNE%C4%9E%C4%B0 , (Erişim Tarihi 10.10.2019)
- Eskidemir, K. (2016). *Kent Morfolojisi ve Kültür: Anadolu ve İtalya Kentleri Karşılaştırmalı Analizleri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eskidemir, K., & Kubat, A. S. (2018). Kent Morfolojisi ve Kültür: Anadolu ve İtalya Kentleri. A. Kubat, E. Kürkçüoğlu, E. Küçük, İ. Kurtuluş, K. Eskidemir, & M. Akay (Editörler), “*DeğişKent*” *Değişen Kent, Mekân ve Biçim* içinde (s. 273-294). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Gauthier, P.(2003). *Le Tissu Urbain Comme Forme Culturelle: Morphogenèse des faubourgs de Québec, pratiques de l'habiter, pratiques de mise en oeuvre et représentations*. Grade de Docteur en Philosophie, Montreal: Université MeGILL.
- Griffiths, S., Jones, C., Vaughan, L., & Haklay, M. (2010). The persistence of suburban centres in Greater London:Combining Conzenian and space syntax approaches. *International Seminar on Urban Form*, 85–99.
- Güney, Y. (2007). Orijin Olarak Tip Kurgusu. *Ege Mimarlık*, 28-31.
- Güney, Y. (2007). Type and typology in architectural discourse. *BAÜ FBE Dergisi*, 9 (1), 3-18.
- Gürer,T.K. (2016). Tipomorfoloji: Kentsel Mekânın Yapısını Anlamak. *Kent Araştırmaları Dergisi,İdeal Kent*, 8-21.

- Harvey D. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı. A. Alkan, B. Duru (Der. ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti* içinde (147-172). Ankara: İmge Yayınevi.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities; From the right to the city to the urban revolution*. London: Verso.
- Hasol, D. (2008). Kentsel Mekân ve Kentlilik Bilinci. *Kentleşme Şurası Komisyonu* sunulan bildiri, <http://www.doganhasol.net/kentsel-mekan-ve-kentlilik-bilinci-2.html> (Erişim tarihi:25.08.2019)
- Herbert, D., & Thomas, C. (1982). *Urban Geography: A First Approach*. Chicester: John Willey & Sons.
- Hillier , B., & Hanson, J. (1984). *The Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hwang, J.-H. (1994). *The Reciprocity Between Architectural Typology And Urban Morphology*. Presented to the in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor, Pennsylvania: University of Pennsylvania.
- İnceoğlu, M. (2007). *Kentsel Açık Mekânların Kalite Açısından Değerlendirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım:İstanbul Meydanlarının İncelenmesi*. Doktora tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- İnceoğlu, M., (2013). Şehir ve Şehirleşme. B. Açma (Ed.), *Şehircilik* içinde (2-29). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Insch , A. & Sun, B. (2013). University students' needs and satisfaction with their host city. *Journal of Place Management and Development*, 6 (3), 178-191.
- Işık , Ş. (2008). Türkiye'de Üniversitelerin Kentleşme Üzerine Etkileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(3), 159-181.
- Jacobs, J. (2011). *Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaya, E. (2007). *Kentleşme ve Kentlileşme*. İstanbul: Okutan Yayıncılık.

- Kaya, E. (2018). *Müstakil Kout Alanlarında Morfolojik Dönüşüm Örneği: Diyarbakır Diclekent Villaları*. Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, G. (2014). Adıyaman Üniversitesi'nin Kentsel Mekân ve Sosyal Çevre Üzerindeki Etkisi (Altınşehir Mahallesi'ndeki Haneler ve İşletmeler Üzerine Bir İnceleme). *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (16), 231-260.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Knox, P., & Pinch, S. (2010). *Urban Social Geography*. Essex: Pearson Education Limited.
- Konkol, J. (2015). *Urban Grain, Fostering social and economic diversity through parcelization of large urban development sites. A test case in Seattle's Central District*. A thesis the degree of Master, Washington: University of Washington, Faculty of Architecture.
- Koyuncu, P. (2011). Modern Mimarlığın Öldüğü Gün. *Arkitera'* da sunulan yayın, <https://www.arkitera.com/haber/modern-mimarligin-oldugu-gun/> (Erişim tarihi:07.07.2019).
- Köseoğlu, E. (2011). Kent Mekânına İlişkin Kuramsal Bakışlar: Rob Krier, Christopher Alexander ve Bill Hillier. *İdeal Kent*, (5), 96-111.
- Krier, L. (1980). *Houses, Palaces, Cities*. Berlin-Tegel: Architectural Design.
- Krier, L. (2009). *The Architecture of Community*. Washington: Island Press.
- Krier, R. (1979). *Urban Space*. London: Academy Editions.
- Kropf, K. (2009). Aspects of urban form. *Urban Morphology*, 13(2), 105-120.
- Kubat, A., & Asami, Y. (2001). Characterization of the street networks in the Turkish Islamic urban form: comparative analyses for Eyüp, Fener, Balat, Zeyrek, Ayvansaray and Galata districts. *3rd International Space Syntax Symposium Atlanta*.
- Kubat, A., & Topçu, M. (2009). Antakya ve Konya tarihi kent dokularının morfolojik açıdan karşılaştırılması. *International Journal of Human Sciences*, 6(2), 334-347.

- Kürkçüoğlu , E., & Ocakçı, M. (2015). Kentsel Dokuda Mekânsal Yönelme Üzerine Bir Algı-Davranış Çalışması: Kadıköy Çarşısı Bölgesi. *Megaron*, 10(3), 365-388.
- Larkham, P. (2000). Institutions and urban form : the example of universities. *Urban Morphology*, 4(2), 63-77.
- Lazzeroni, M., & Piccaluga, A. (2015). Beyond 'town and gown': the role of the university in small and medium-sized cities. *Industry & Higher Education*, 29(1), 1-23.
- Lefebvre, H. (2016). *Mekânın Üretimi*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lynch, K. (1981). *A Theory of Good City Form*. Cambridge: MIT Press.
- Lynch, K. (2011). *Kent imgesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Madanipour, A. (1996). *Design of Urban Space: an inquiry into a socio-spatial process*. New York: Wiley.
- Martindale, D. (1984). Theory of City, N. Iverson (Ed.), in *Urbanizm and Urbanization* (9-32). Leiden: E.J. Brill.
- Meharg, S. (2003). *Identicide in Bosnia and Croatia: The Destruction, Reconstruction, and construction of Landscapes of Identity*. A thesis degree of Doctor, Ontario: Queen's University, Department of Geography.
- Merleau – Ponty, M. (2008). *Algılanan Dünya: Sohbetler* (Çev: Ö. Aygün). İstanbul: Metis Yayınları.
- Moudon, A. (1997). Urban Morphology as an Emerging Interdisciplinary Field, *Urban Morphology*, 1(1), 3-10.
- Newman, O. (1972). *Defensible Space: Crime Prevention Through Urban Design*. New York: Macmillan.
- Oktay , D. (2011). Kent Kimliğine Bütüncül Bir Bakış. *İdeal Kent*, (3), 8-19.
- Oliveira, V. (2016). *Urban Morphology; An Introduction to the Study of the Physical Form of Cities*. Switzerland: Springer International Publishing .
- Oliveira, V. (2018). A Course in Urban Morphology. V. Oliveira(Ed.), in *Teaching Urban Morphology* (317-333). Switzerland: Springer International Publishing AG.

- Oliveira, V. (2018). *Teaching Urban Morphology*. Switzerland: Springer International Publishing AG.
- Onsekiz, D., & Atmaca, İ. (2016). Öğrencileşen Kentlerde Konut Sorununun Yeniden Tanımlanması: Uşak Kenti Örneği. *4. Uluslararası Kentsel ve Çevresel Sorunlar ve Politikalar Kongresi*. İstanbul: İnterconurban, 650-661.
- Osmond, P. (2007). Quantifying the qualitative: An evaluation of urban ambience. *Proceedings of the sixth international space syntax symposium*. İstanbul, İstanbul Technical University, Faculty of Architecture, 134-01, 134-08.
- Öztürk, S., Torun, İ., & Özkök, Y. (2011). Anadolu'da Kurulan Üniversitelerin İllerin Sosyo-ekonomik Yapılarına Katkıları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (16), 145-158.
- Özyılmaz, H. (2007). *Diyarbakır geleneksel konut mimarisinde morfolojik analiz: geleneksel konutların güncel kullanımda değerlendirilmesi*. Doktora tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Pinho , P., & Oliveira , V. (2009). Different approaches in the study of urban form. *Journal of Urbanism*, (2), 103–125.
- Punter, J. V., & Carmona, M. (1997). *The Design Dimension of Planning: Theory, Content and Best Practice for Design Policies*. London: E. & FN Spon.
- QS. (2019). QS Best Student Cities. Published by *QS Top University*, <https://www.topuniversities.com/city-rankings/2019> , (Erişim tarihi: 06.09.2019).
- Rapoport, A. (1969). *House Form and Culture*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Rapoport, A. (1977). *Human Aspects Of Urban Form : Towards A Man- Environment Approach To Urban Form And Design*. Oxford: Pergamon Press.
- Rosmarin, T. (2015). Shaping of Urban Design: Collingwood Morphology: University of Melbourne 2015, Published by *tahjrosmarin*: <http://www.tahjrosmarin.net/collingwood-morphology> , (Erişim tarihi: 20.11.2019).
- Rossi, A. (2006). *Şehrin Mimarisi*. İstanbul: Kanat Kitap.

- Saikia, A. (2015). Urban Design Dimensions: 1.Morphological Dimension. Published by Vasturaag: <http://www.vasturaag.com/urban-design-morphological-dimension/> (Erişim tarihi: 18.09.2019).
- Santa, J. (2003). *The Use of Urban Morphology as a tool for Urban Design Interventions. The Beltline Case Study Master of Environmental Design (Urban Design)*, Canada: The University of Calgary.
- Sargın, S. (2006). *Üniversitelerin Şehirleşmeye Etkileri*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Sınmaz, S., & Özdemir, H. (2016). Türkiye Şehir Planlama Pratiğinin Kentsel Morfoloji ve Tipoloji Üzerindeki Etkileri, Siverek Kenti İçin Bir Değerlendirme. *İdeal Kent; Kent Araştırmaları Dergisi*, 18(7), 80-115.
- Southworth, M., & Owens, P. (1993). The evolving metropolis: studies of community, neighborhood, and street form at the urban edge. *Journal of the American Planning Association*, 59(3), 271-287.
- Sönmez, M. E., & Başkaya, Z. (2013). Üniversitelerin Şehirlerin Ekonomisi ve Şehirliği Arazi Kullanımı Üzerindeki Etkileri: Kilis 7 Aralık Üniversitesi Örneği. *3rd International Geography Symposium*, Antalya: GEOMED, 541-552.
- Steadman, P. J. (1983). *Architectural Morphology, An Introduction to the Geometry of Building Plans*. London: Pion Limited.
- Şendur, S. (2010). *Kadıköy-Yeldeğirmeni Senti Mimarisinin Tipomorfoloji Yöntemiyle İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Taşçı, H. (2014). *Bir Hayat Tarzı Olarak Şehir, Mekan, Meydan*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. baskı.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*. İstanbul.: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TMMOB (2009). Çağdaş, Planlı, Sağlıklı, Güvenli Bir İzmir İçin Görüş ve Öneriler. *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu*, http://www.tmmobizmir.org/?page_id=1411 , (Erişim tarihi: 04.08.2019)

- Topçu , M. (2003). *Şehir morfolojisi üzerine bir çalışma: Konya ve Antakya'nın tarihi dokularının karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Tosun, E. K., & Ertürk, H. (2009). Küreselleşme Sürecinde Kentlerde Mekânsal, Sosyal ve Kültürel Değişim: Bursa Örneği. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(16), 37-53.
- Trancik, L. (1986). *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*. Canada: John Wiley & Sons, Inc.
- TÜİK. (2019). Yaş grubu ve cinsiyete göre iller arası göç eden nüfus. *Türkiye İstatistik Kurumu*: http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1067 (Erişim tarihi 01.12.2019)
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). <https://sozluk.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 15.07.2019)
- Ungers, O. (2013). *Morphologie Kent Metaforları*. İstanbul: Lemis Yayın.
- Ustabulut, M., & Keskin, S. (2018). 'Uzak' Şehirlerde Üniversite, Kent Kimliği ve Kentsel Algı İlişkisi: Bayburt İli Örneği. *1. Uluslararası Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildirileri*, (s. 331-341). İstanbul.
- Ünlü , T. (2018). Mekânın Biçimlendirilmesi ve Kentsel Morfoloji. İ. M. Fakültesi içinde, "DeğişKent" Değişen Kent, Mekân ve Biçim, *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (59-71). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Ünlü, T. (2006 a). Kentsel Mekanda Değişimin Yönetilmesi (1). *Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 23(2), 63-92.
- Ünlü, T. (2006 b). Mersin'de Değişen Kentsel Mekân: Çamlıbel'de Morfolojik Değişim. *Megaron*, 1(4), 178-200.
- Ünlü, T., & Baş, Y. (2017). Morphological processes and the making of residential forms:morphogenetic types in Turkish cities. *Urban Morphology ,International Seminar on Urban Form*, 21(2), 105–22.
- Venerandi, A., Zanella, M., Romice, O., Dibble, J., & Porta, S. (2017). Form and urban change –An urban morphometric study of five gentrified neighbourhoods in

London. *SAGE Journals, Environment and Planning B: Urban Analytics and City Science*, 44(6), 1056–1076.

Weber, M. (1958). *The City*, . Illinois: Glencoe Free Press.

Whitehand , J., Gu, K., Conzen, M., & Whiteahand . (2014). The typological process and the morphological period: a cross-cultural assessment. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 41(3), 512–533.

Whitehand, J., & Larkham, P. (2000). *Urban Landscapes: International perspectives*. New York: Routledge.

Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme. A. Alkan, B. Duru, & (Ed. ve Çev.), *20. Yüzyıl Kenti içinde* (77-106), Ankara: İmge Yayınevi.

Yaygın, A. M. (2016). *Kent Dokusundaki Mekânsal Değişimin Morfolojik Boyutta İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Yenel, S. (2012). *Konut Yerleşmelerinde Değişimin İrdelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Entitüsü.

Yetiş, R., Turcan, Y., & Dinçer, A. (2018). Safranbolu Kent Formunun Tarihsel Serüveni ve Morfolojik İncelemesi. “*DeğişKent*” *Değişen Kent, Mekân ve Biçim* (495-515). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği.

Yılmaz , E., & Çiftçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı Ve Sosyo-Politik Açından Türkiye’de Kentleşme Dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252-267.

Yılmaz, V., & Arı, E. (2018). An investigation of factors affecting city life satisfaction and an index proposal. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 25-48.

Yüceşahin , M., & Tuysuz , S. (2011). Ankara Kentinde Sosyo-mekânsal Farklılaşmanın Örüntüleri: Ampirik Bir Analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 159-188.

Yürekli, A. (2019). Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu. *Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü*, 1-12.

http-1: <https://all-about-linguistics.group.shef.ac.uk/sample-page/glossary/>

(Erişim tarihi: 2019, 09.09.2019)

http-2: <https://www.mitoloji.gen.tr/morpheus-kimdir/>

(Erişim Tarihi: 15.09.2019)

http-3: <https://tr.basicdefinitions.org/1617-morpheus>

(Erişim tarihi: 16.09.2019).

http-4: <https://arqueoarquitectural.blogspot.com/search?q=caniggia>

(Erişim tarihi: 20.10.2019).

http-5: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/army/fm/3-06/chap2.htm>

(Erişim tarihi: 02.08.2019)

http-6: Cerdà And The Barcelona Of The Future. Art of the day: <http://www.art-of-the-day.info/a5815-cerda-and-the-barcelona-of-the-future-reality-versus-design.html>

(Erişim Tarihi 12.10.2019)

http-7: http://www.romanvlahovic.com/12_eng.html

(Erişim tarihi: 05.11.2019)

http-8: <https://www.anadolu.edu.tr/universitemiz/sayilarla-universitemiz/ogrenci-sayilari>

(Erişim tarihi: 02.11.2019)

http-9: <https://www.anadolu.edu.tr/universitemiz/sayilarla-universitemiz/ogrenci-sayilari>

(Erişim tarihi: 02.11.2019)

http-10: <https://www.eskisehir.edu.tr/universitemiz/sayilarla-universitemiz/ogrenci-sayilari>

(Erişim tarihi: 15.11.2019)

http-11: <https://www.uludag.edu.tr/oidb/default/konu/697>

(Erişim tarihi: 15.11.2019)

http-12: <http://www.kutahya.gov.tr/tarihce>

(Erişim Tarihi: 16.10.2019)

http-13: <http://www.dumlupinar.edu.tr/index/sayfa/433/tarihce>

(Erişim Tarihi: 05.10.2019)

EKLER

EK-1. Eskişehir Yeni Bağlar

EK-2. Eskişehir Yeni Bağlar

EK-3. Bursa Görükle

EK-4. Bursa Görükle

EK-5. Kütahya Meydan Mah.

EK-6. Kütahya Meydan Mah.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Tuğçe Bayer

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri ve Yılı : Kütahya /1992

E-Posta : tugcekurtulmus@gmail.com

Eğitim Geçmişi:

- 2017-2019, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Bilgisi Bilim Dalı, Eskişehir.
- 2010-2014, Balıkesir Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Balıkesir.

Mesleki Geçmişi:

- 2017-2018, Mimar, Umut İnşaat Turizm San. Ve Tic. A.Ş., Kütahya.
- 2015-2017, İnce İşler Mimarı , İzka İnşaat, Kütahya.
- 2014-2015, Mimar, Sargınlar Mimarlık-Mühendislik, Kütahya.

Ödülleri:

- 2013-2014 yılı Teşekkür Belgesi (Bölüm İkincisi Derecesi), Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü
- 2013-2014 yılı Mezuniyet Başarı Belgesi, Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü
- 2012-2013 Eğitim yılı Onur Belgesi, Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü
- 2011-2012 Eğitim yılı Onur Belgesi, Balıkesir Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Mesleki Birlik/Dernek/Kuruluş Üyelikleri:

- 2014- - , TMMOB Mimarlar Odası, Bursa.